

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Zdania stanowe z podmiotem lokatywnym w języku rosyjskim i polskim

Author: Joanna Darda-Gramatyka

Citation style: Darda-Gramatyka Joanna. (2006). Zdania stanowe z podmiotem lokatywnym w języku rosyjskim i polskim. Praca doktorska. Katowice : Uniwersytet Śląski

© Korzystanie z tego materiału jest możliwe zgodnie z właściwymi przepisami o dozwolonym użytku lub o innych wyjątkach przewidzianych w przepisach prawa, a korzystanie w szerszym zakresie wymaga uzyskania zgody uprawnionego.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Uniwersytet Śląski
Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej

Joanna Darda-Gramatyka

**Zdania stanowe z podmiotem lokatywnym
w języku rosyjskim i polskim**

Rozprawa doktorska
napisana pod kierunkiem
Prof. dra hab. Henryka Fontańskiego

Sosnowiec 2006

SPIS TREŚCI:

Wstęp.....	4
Rozdział 1	
Subiekt lokatywny i sposoby jego wyrażania.....	14
1.1 Pojęcie subiektu.....	14
1.2 Sposoby wyrażania subiektu lokatywnego.....	25
Subiekt wyrażony syntaktemami lokatywnymi.....	26
Subiekt lokatywny w formie przysłówka.....	36
Subiekt lokatywny nie wyrażony na powierzchni zdania.....	42
Rozdział 2	
O modelu <i>subiekt lokatywny i jego stan</i>	47
2.1 Zdania z typowym znaczeniem: ‘subiekt lokatywny i jego stan’, np.: <i>Ha</i> <i>улице морозно</i>	49
Modyfikacje izosemicznego wariantu zdań ‘subiekt lokatywny i jego stan’.....	63
2.2 Nieizosemiczny wariant zdań z typowym znaczeniem: ‘subiekt lokatywny i jego stan’, np.: <i>Ha улице-мороз</i>	66
Czasowniki w nieizosemicznym wariacie zdań z typowym znaczeniem: ‘subiekt lokatywny i jego stan’.....	70
2.3 Zdania z czasownikami „zapachowymi”.....	75
Rozdział 3	
Predykaty w zdaniach o stanie miejsca.....	84
3.1 Fazowa modyfikacja zdań o stanie miejsca.....	100
3.2 Związek dwóch predykatów w zdaniach o stanie miejsca.....	104

Rozdział 4

Typy presupozycji w zdaniach o stanie miejsca.....109

Rozdział 5

O innych typach zdań z subjektem lokatywnym.....116

Zakończenie.....122

Bibliografia.....125

Wykaz cytowanych źródeł.....136

Wykaz stosowanych skrótów.....138

Резюме.....139

Summary.....142

WSTĘP

„Целенаправленные наблюдения над взаимообусловленностью значения, функции и формы укрепляют представления о системности грамматического строя, позволяют в рамках системы предложить решение ряда спорных вопросов. Углубление знания о роли каждого языкового элемента в построении коммуникативного целого ведет к признанию текста главным объектом лингвистики”.

Г. А. Золотова

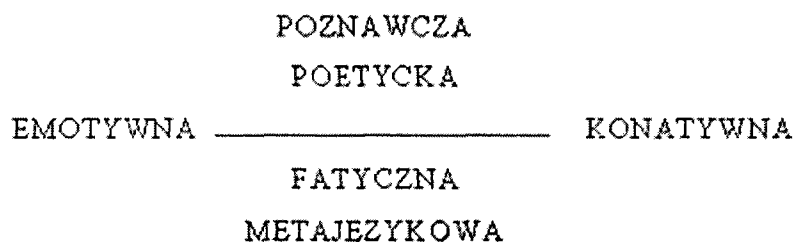
Przez ostatnie 20–25 lat następował w lingwistyce rozwój nurtu, który nazywamy gramatyką funkcjonalną, bądź komunikacyjno-funkcjonalną. Termin „funkcjonalizm” stosuje się do opisu zestawu wskazówek metodologicznych w szeregu dyscyplin humanistycznych, przede wszystkim w lingwistyce, socjologii i psychologii. W nauce o języku funkcjonalizmem nazywa się to podejście, według którego fundamentalne cechy języka nie mogą być opisane bez odwołania do ich funkcji. Wśród kluczowych funkcji języka możemy wyróżnić komunikacyjną (język jako środek przekazu informacji) i poznawczą (język jako środek przechowania i przekształcenia informacji). Wielu przedstawicieli współczesnych teorii stawia sobie za cel wyjaśnienie formy językowej przy pomocy funkcji.

Chociaż założenia funkcjonalizmu językowego zostały sformułowane w ostatnich 20 latach, możemy powiedzieć, że był on od zawsze obecny w lingwistyce. Do prekursorów współczesnego funkcjonalizmu zaliczyć można m.in. Aleksandra Potiebnę, Aleksandra Pieszkowskiego czy Salomona Kancelsona, ale także Romana Jakobsona czy Mikołaja Trubeckiego, którzy określali język jako funkcjonalny system środków wyrazu. Idee funkcjonalizmu zostały skonkretyzowane w pracach czeskiego lingwisty-Vilema Mateziusa. Następnie — w roku 1930 — niemiecki psycholog i lingwista Karl Bühler opisał akt mowy, w którym wyróżnił pięć elementów: nadawcę, odbiorcę, przedmiot, o który chodzi, oraz formę i treść znaku językowego. Wychodząc od najprostszego układu komunikacyjnego, w którym mówiący tworzy tekst i przekazuje go słuchaczowi,

Bühler wyróżnił funkcję reprezentatywną (albo przedstawieniową, symboliczną), ekspresywną i impresywną (albo apelatywną). Tekst przedstawia rzeczywistość (reprezentuje zjawiska rzeczywistości), wyraża stosunek nadawcy do tej rzeczywistości (pełni funkcję ekspresywną) i nakłania odbiorcę do zajęcia postawy wobec niej (apeluje, pełni funkcję impresywną). Koncepcję Bühlera rozwinął Roman Jakobson w swej rozprawie *Poetyka w świetle językoznawstwa*. To, co mówi on o funkcjach, trzeba odnosić do funkcji tekstów, nie zaś języka jako systemu. Tekst (wypowiedź) zawiera najmniejsze jednostki komunikacyjne — akty mowy. Jakobson wymienia sześć składników aktu komunikacyjnego, którym odpowiada sześć funkcji języka. Oprócz nadawcy, odbiorcy i znaku (który tu nazwany jest komunikatem) wprowadza pojęcie kontaktu (fizycznego oraz psychicznego związku między rozmówcami), a także kodu, umownego systemu znaków, istniejącego w umysłach rozmówców, który umożliwia porozumienie. Schemat aktu komunikacyjnego według Jakobsona wygląda następująco:

Na podstawie tak zbudowanego układu Jakobson określa funkcje języka. Można je przedstawić na schemacie:

Współcześnie funkcjonalizm jest przeciwstawiany formalizmowi — przede wszystkim gramatyce generatywnej Noama Chomsky’ego. Istnieje wiele nurtów funkcjonalizmu, a wśród nich także szkoły, które stosują termin „funkcjonalizm” i „gramatyka funkcjonalna” w swojej nazwie. Wymienić tu należy m.in. grupę pe-

tersburskich lingwistów, którzy pod kierunkiem Aleksandra Bondarko w latach 1980–1990 pracowali nad projektem „Teoria gramatyki funkcjonalnej”. Koncepcja ta to niejako dopełnienie tradycyjnego modelu języka, w którym znaczenie analizowane jest w przedziałach oddzielnych jednostek, kategorii i klas. W podejściu Bondarko najbardziej charakterystyczna jest analiza znaczenia niezależnie od formalnych kategorii i klas, na podstawie tzw. pól funkcjonalno-semantycznych. Nurt funkcjonalno-komunikacyjny reprezentuje także zespół z Uniwersytetu Moskiewskiego pracujący pod kierunkiem Mai Wsiewołodowej. Analizując znaczenie zdania, bierze ona pod uwagę nie tylko jego „obiektywną” zawartość (opisywana sytuacja), ale i komunikacyjne nastawienie mówiącego. Nie można zapomnieć również o teorii, która przez ostatnie 25 lat była nazywana „składnią funkcjonalną i funkcjonalną gramatyką”, a opracowana została przez Galinę Zołotową i jej współpracowników¹.

Galina Aleksandrowna Zołotowa należy do grona tych niewielu współczesnych lingwistów, którzy stworzyli własny kierunek w nauce o języku. Jej gramatyka funkcjonalno-komunikacyjna stawia w centrum osobę mówiącą. Już wcześniej (XIX–początek XX w.) obiektem badań lingwistów, m.in. Noama Chomsky’ego, był nie sam tekst, ale człowiek mówiący i proces tworzenia przez niego wypowiedzi, jednak nowością w podejściu Zołotowej jest nie tylko zwrócenie uwagi na osobę mówiącą, ale także łączenie wszystkich znaczących jednostek języka. Początek jej drogi naukowej kojarzy się z pojęciem syntaktemu, czyli minimalnej jednostki składniowej. Teorię syntaktemów opisała w swojej pracy doktorskiej. Idąc w ślady Wiktora Winogradowa, którego była uczennicą, Zołotowa zaproponowała nowe rozwiązanie dotyczące zagadnienia związków wyrazowych: powiązała kryteria identyfikacji związku wyrazowego jako szczególnej jednostki składniowej nie tylko z rozgraniczeniem pozycji syntaktemów, ale również z ich funkcjonalną klasyfikacją. Związkiem wyrazowym przy tym okazała się nie jakakolwiek para słów pełnoznaczących, a taka struktura

---

¹ Na podstawie: <http://www.archiwum.literka.pl/modules.php?name=News&file=article&sid=4799>
i <http://www.russian.slavica.org/article48.html>

składniowa, w której głównym komponentem jest słowo relatywnej semantyki, a komponentem zależnym — syntaktem związany².

Podstawowe idee teorii Zołotowej, do których odwołujemy się przy opisie zdań o stanie miejsca, to:

- 1) idea zdań złożonych z dwóch części (tzw. *двучаставности*) jako komunikacyjnej jednostki języka. Zołotowa pokazała, że jednoczłonowość (tzw. *одночаставность*) nie jest cechą charakterystyczną dla modelu rosyjskiego zdania, a jedynie modyfikacją modelu. Wykazała ona, że związanie podmiotu z formą mianownika nie pozwala prawidłowo interpretować struktury rosyjskiego zdania, że w języku rosyjskim są modele zdań z podmiotem w przypadkach zależnych;
- 2) idea izosemiczności-nieizosemiczności — typowe znaczenie zdania, komponentów zdania może być wyrażone izosemicznie — tj. za pomocą tych leksykalno-gramatycznych środków, które są przeznaczone dla danego typowego znaczenia, np. subiekt i jego cecha wyrażane są za pomocą modelu: *Pietia jest dobry*. To samo typowe znaczenie może być wyrażone za pomocą synonimicznych środków, czyli nieizosemicznie, np. *Pietia to sama dobroć*.
- 3) idea składniowego pola zdania, która „gromadzi” wokół jednego typowego znaczenia i jego izosemicznego przedstawienia wszystkie strukturalno-semantyczne modyfikacje, synonimiczne warianty i niepełne kontekstowe realizacje. Składniowe pole zdania dzieli się na centrum i peryferię.

Z nazwiskiem Zołotowej wiąże się również pojęcie rejestrów mowy. W ramach koncepcji gramatyki komunikacyjnej Zołotową interesuje proces powstawania tekstu, wszystkie jego etapy. Rejestr komunikacyjny to pojęcie, które łączy język i tekst: rejestr przedstawia określony model percepcji i odzwierciedlenia rzeczywistości, zależny od pozycji mówiącego i jego komunikacyjnych intencji, dysponujący

---

² Więcej na ten temat zob.: Н. К. О니пенко: Г. А. Зо́лотова в современной лингвистической науке. В кн.: *Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н. К. Онипенко. Москва 2002, с. 8–13.

zestawem środków językowych i realizowany w konkretnych fragmentach tekstu³. Zołotowa wyróżnia pięć rejestrów: reproduktywny, informacyjny, generytywny, woluntynny, reakcyjny (reaktywny). Materiał językowy, który poddaliśmy analizie pochodzi z rosyjskich tekstów należących do reproduktywnego rejestru mowy oraz z ich przekładów na język polski, co dało podstawę do konfrontatywnego zestawienia i opisu danego typu zdań.

Cechą charakterystyczną reproduktywnego rejestru mowy jest to, że „mówiący bezpośrednio rekonstruuje to, co widzi w danym momencie lub też relacjonuje następujące po sobie zmiany wydarzeń, stanów, znajdując się — realnie lub w wyobraźni — w chronotopie tego, co następuje. Czas-aktualny, w teraźniejszości, przeszłości lub przyszłości. T2 i T3 synchroniczne”⁴. Linia T2 oznacza tekstowy czas zdarzenia, które stanowi treść danego tekstu, a linia T3 to linia percepcji, „pokazująca pozycję mówiącego (piszącego), realną lub wyobrażoną, w czasie i w przestrzeni odnośnie do wydarzeń tekstu: podążając wzdłuż linii wydarzeń mówiący rekonstruuje „widziane” i „słyszane” [...]”⁵.

W związku z pojęciem rejestru w centrum zainteresowań Zołotowej znajduje się także czasownik i jego kategorie. Jest on tą częścią mowy, dzięki której ujawniany jest punkt widzenia mówiącego, który jest istotny, ponieważ wybór form temporalnych i ich kombinacji w tekście zależy właśnie od mówiącego, od tego, jak przedstawi on wzajemny stosunek czasu zaistnienia wydarzenia i czasu, kiedy zostało ono zauważone. Należy pamiętać, że wybór owych form nie zależy od *realnego momentu mowy*⁶.

Galinie Zołotowej lingwistyka zawdzięcza również szczególne zwrócenie uwagi na pojęcie *subiektu*. Jest to problem często omawiany w ostatnim czasie przez

---

³ Tamże, s. 11.

⁴ Зо́лотова Г. А., О́нипенко Н. К., Си́дорова М. Ю.: *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва 1998, s. 29.

⁵ Tamże, s. 23.

⁶ Tzw. «точка отсчета времени не фиксирована моментом порождения текста, она подвижна и может перемещаться по воле говорящего, как его наблюдательный пункт, в разных направлениях по отношению к оси событий, занимая позицию синхронную происходящему там, где он мысленно помещает себя в хронотоп актуализируемых картин и событий, восстанавливаемых памятью либо рисуемых воображением, фантазией». cyt. za: Г. А. Зо́лотова: *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Москва 1973, s. 75.

naukowców różnych dziedzin. Wciąż jednak nie ma zgody wśród badaczy, co należy rozumieć pod pojęciem *subiekt zdania*. Zołotowa krytykując czysto morfologiczne podejście opisów tradycyjnych, według których „tylko podmiot gramatyczny w mianowniku łączy się z czasownikiem-orzeczeniem w związku predykatywnym” pokazuje, że „do predykatywnego jądra zdania może wejść każdy przypadek zależny rzeczownika, jeśli ten rzeczownik oznacza *nosiciela cechy predykatywności*”⁷. Wśród wielu typów subiektów wyróżnia ona m.in. *subiekt lokatywny*, czyli taki, który nazywa miejsce będące nosicielem danego stanu.

Termin „zdanie” w językoznawstwie oznacza wypowiedzenie służące do komunikowania jakiejś treści. Jest to główna forma wyrażania naszych myśli. Spośród wielu typów zdań wybraliśmy do analizy te, które opisują stan danego miejsca. Naszym celem było pokazanie ich struktury i zwrócenie uwagi na najciekawsze elementy. Należy zauważyć, że w tradycyjnym opisie gramatycznym rosyjskie i polskie wypowiedzenia typu:

1. *Во всех комнатах — в лакейской, в зале, в гостиной — прохладно и сумрачно. (И. Бунин) We wszystkich komnatach — w kredensowym, w salonie, w bawialni — chłodno i mroczno. (I. Bunin)*
2. *Всюду сильно пахнет яблоками, тут — особенно. (И. Бунин) Wszędzie mocno pachnie jabłkami, tu — w szczególności. (I. Bunin)*
3. *В полутёмном, тёплом доме мёртвая тишина. (И. Бунин) W na wrót ciemnym, wygrzanym domu martwa cisza. (I. Bunin)*
4. *И на дворе вдруг стало тихо. (А. Чехов) Na dziedzińcu nagle zapanowała cisza. (A. Czechow)*
5. *В передней был сумрак. (И. Бунин) W przedpokoju panował mrok. (I. Bunin)*

---

⁷ М. Гиро-Вебер: *К определению понятия «субъект» в синтаксисе русского языка*. В кн.: *Проблемы функциональной грамматики: полевые структуры*. Ред. А. В.Бондарко, С. А.Шубик. Санкт Петербург 2005, s. 333.

6. [...] над костром, перевитый дымом, сверкая, дрожал воздух.
(А. Грин) *Nad ogniskiem drgało migotliwe, przepletione dymem
powietrze. (A. Grin)*

określane były jako zdania jednoczłonowe bezosobowe, „pozbawione gramatycznego podmiotu”⁸ (1,2,4), jednoczłonowe nominatywne (3), bądź też dwuczłonowe (5,6)⁹. Ich główny element — orzeczenie — najczęściej był wyrażony tzw. czasownikiem bezosobowym (np. темнеет, свetaет) lub słowami bezosobowo-predykatywnymi (*Ha улице темно; Здесь тепло и сухо*).

Stanisław Jodłowski zdania typu *W izbie było cicho i ciepło* zalicza do struktur jednoczłonowych zbudowanych na podstawie czasownika *być* (lub jego synonimów) z „podporządkowanym znakiem stanu”¹⁰.

Wiera Kiriłłowa uważa, że zdania bezosobowe wyróżniają się wśród jednoczłonowych konstrukcji charakterem członu głównego (orzeczenia), przy którym niemożliwa jest obecność podmiotu: „они не имеют позиции подлежащего, и здесь она не предполагается”¹¹.

Marguerite Guiraud-Weber traktuje wypowiedzi typu *Ha площади пусто* jako konstrukcje bezosobowe, ale dwuczłonowe, w których „podmiotem bywają nazwy miejsc, najczęściej wyrażone rzeczownikiem w miejscowniku”¹². Także Galina Zołotowa twierdzi, że tzw. zdania bezosobowe nie są jednoczłonowe, „ponieważ przypisują nazwany predykatem stan jego nosicielowi — środowisku, przestrzeni, miejscu, które znajduje się wokół mówiącego”¹³.

Zdaniem Aleksego Szachmatowa „любое предложение в основе своей двучленно, так как выражает субъект и предикат психологической коммуника-

⁸ М. Гиро-Вебер: *К вопросу о классификации простого предложения в современном русском языке*. «Вопросы языкознания» 1979, № 6, s. 64.

⁹ Por. np.: *Современный русский язык*. Ред. В. А. Белошапкова. Москва 1981, s.431–435; Ю. С. Степанов: *Имена. Преликаты. Предложения. Семиологическая грамматика*. Москва 1981, s.160–161; *Исследования по современному русскому языку*. Ред. Т. П. Ломтев, А. А. Камынина. Москва 1970, s.151.

¹⁰ S. Jodłowski: *Podstawy polskiej składni*. Warszawa 1976, s.125.

¹¹ В. А. Кирilloва: *О „конструктивных” элементах безличных предложений (типа снегом занесет-занесло дорогу)*. В: *Исследования по современному русскому языку*. Ред. Т. П. Ломтев, А. А. Камынина. Москва 1970, s. 90–91.

¹² М. Гиро-Вебер: *К вопросу о классификации...*, s. 72.

ции (так односоставное *Света* выражает представление и о самом признаке, и о его иаличии)”¹⁴. Należy tu zauważyć, że według Zołotowej predykat presuponuje istnienie subiekту, który jest nosicielem danej cechy. Szachmatow natomiast bardziej zwraca uwagę na fakt, że predykat wskazując na jakąś cechę jednocześnie podkreśla jej istnienie.

Diana Wieczorek konstrukcje z podmiotem wyrażonym w innym przypadku niż mianownik nazywa „несогласованными асимметричными предложениями”¹⁵. Wśród nich znalazł się również model lokatywny¹⁶, który podobnie jak i pozostałe, traktowany jest jako konstrukcja dwuczłonowa: „[...] подлежащее может быть именем в любом косвенном падеже, которое, предикативно сочетаясь со сказуемым, создаёт отмеченное предложение. [...] Из подобных рассуждений вытекает, что есть основания считать несогласованные асимметричные предложения двусоставными”¹⁷.

Naszym zdaniem trudno jest nie zgodzić się z Galiną Zołotową, Dianą Wieczorek czy Marguerite Guiraud-Weber i innymi, którzy wymienione konstrukcje zaliczają do dwuczłonowych. Tak też będziemy je traktować w dalszej analizie, próbując udowodnić tę tezę. Pozostałe cele naszej pracy, to opis modelu *subiekt lokatywny i jego stan*, pokazanie poszczególnych elementów owych zdań, ich funkcji i udowodnienie, że rzeczowniki w przypadku zależnym mogą występować w zdaniu nie tylko jako jego dopełniające składniki. Wybrane przez nas do analizy zdania o stanie miejsca to jedynie jeden z modeli zdań z subiektem lokatywnym¹⁸. Zainteresowanie akurat tym typem konstrukcji wynikło przede wszystkim z funkcjonowania wielu niejednorodnych opinii na ich temat, z pojawiającymi się — wraz z teorią Zołotowej — nowymi możliwościami ich opisu, innego — niż w gramatyce tradycyjnej — spojrzenia na kategorie subiekту i predykatu. Jak wiadomo, nie ma zgody wśród językoznawców, co do tego, jak należy rozumieć

¹³ Г. А. Зо́лотова: *Об основаниях классификации предложений*. „Русский язык за рубежом” 1989, nr 5, s. 67.

¹⁴ П. А. Лекант: *Синтаксис простого предложения в современном русском языке*. Москва 1974, s. 12.

¹⁵ D. Wieczorek: *Несогласованные асимметричные русские предложения в сопоставлении с польскими*. Wrocław 1982, s. 117.

¹⁶ Тамże, s. 199.

¹⁷ Тамże, s. 120.

¹⁸ Zobacz, np.: Г. П. Дручинина: *Предложения с локативным субъектом*. В: *Коммуникативно — смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н. К. Онипенко. Москва 2002, s. 152–158.

subiekt zdania. Ponieważ jest to ciągle termin niejednoznaczny, otwiera się możliwość pewnego uporządkowania istniejących już definicji. Poza tym, zdania o stanie miejsca są bardzo często używane we współczesnym języku rosyjskim. Należy pamiętać, że to taki typ wypowiedzi, w którym subiekt głównie odnosi się do obiektów pozajęzykowych (wypełnia funkcję referencyjną), „nie wytwarzając prawdziwej indywidualizacji”¹⁹. Subiekt wyraża w nich szeroko pojmowane miejsce: *На дворе холодно; Там тепло; На улице сыкость; В куне накурено* itp., co staraliśmy się pokazać w naszej pracy.

Wymienione cele znalazły odbicie w strukturze pracy. Przedmiotem analizy w rozdziale pierwszym jest subiekt lokatywny i sposoby jego wyrażania. Ponieważ, naszym zdaniem, niemożliwe jest mówienie o *subieckie* bez powiedzenia o *podmiocie*, to w tej części odnotowaliśmy ich współlistnienie i zależność (nie zagłębiając się jednak w dyskusję o wzajemnym stosunku obu pojęć, gdyż nie to jest celem pracy). Poza tym podjęliśmy próbę uporządkowania istniejących definicji *subiektu* i zwróciliśmy uwagę na fakt, że pytanie o subiekt jest dwupłaszczyznowe: po pierwsze pytamy o jego znaczenie, a po drugie — o formę. Staraliśmy się również pokazać, że podstawowym środkiem wyrażenia stosunków przestrzennych zarówno w języku rosyjskim, jak i w języku polskim są przysłowki lokatywne, a także syntaktemy lokatywne. Jednakże częste jest też „ominięcie subiektu” w obu językach, co daje podstawę, by mówić o elipsie.

Rozdział drugi został poświęcony modelowi zdania *subiekt lokatywny i jego stan*. Struktura analizowanych zdań w obu językach jest bardzo podobna, co staraliśmy się pokazać na wielu przykładach. Elementem konstrukcyjnym wypowiedzi należących do omawianego modelu jest człon lokalny, czyli komponent oznaczający przestrzeń. Oznaczając miejsce, któremu przypisuje się jakiś stan, spełnia on rolę nosiciela cechy, czyli subiektu. Minimalna struktura takiego zdania składa się z dwu elementów: członu lokalnego i czasownika. Predykat oznacza cechę, a miejsce jest nosicielem owej cechy.

---

¹⁹ Ю. С. Степанов: *Иерархия имен и ранги субъектов*. „Серия литературы и языка” 1979, Т. 38, nr 4, s. 336.

W rozdziale trzecim zajęliśmy się analizą predykatów, jakie występują w zdaniach o stanie miejsca. Predykaty odzwierciedlające dany stan podzieliliśmy ze względu na ich strukturę, sposób opisu stanu miejsca (bezpośrednio i poprzez stan perceptora), charakter obioru opisywanych stanów narządami zmysłów (percepcyjne i oceniające).

Presupozycjom poświęciliśmy rozdział czwarty, ponieważ problem presupozycji zajmuje ważne miejsce w lingwistyce. W analizowanych zdaniach o stanie miejsca występują prawie wszystkie typy presupozycji, co staraliśmy się pokazać na przykładach. Najczęściej spotykane jednak są presupozycje egzystencjalne, co nie dziwi, ponieważ o każdej przestrzeni, którą opisujemy, możemy powiedzieć, że istnieje.

Rozdział piąty zawiera krótką charakterystykę innych typów zdań z subjektem lokatywnym (któremu przez długi czas przypisywano rolę okolicznika miejsca) niż te, które poddaliśmy dokładnej analizie. Praca zawiera również zakończenie oraz bibliografię.

Rozprawa jest próbą nowego podejścia do zagadnienia zdań z subjektem lokatywnym, uwzględnia najnowsze osiągnięcia lingwistyki, należy jednak dodać, że nie pretenduje do roli ostatecznego głosu w dyskusji, prezentuje jedynie nowe spojrzenie, które wymaga dalszych badań i opracowań.

W tym miejscu pragnę podziękować Prof. dr hab. Henrykowi Fontańskiemu za cenne uwagi i wszystkim tym, którzy służąc mi swoją pomocą i wiedzą, przyczynili się do powstania tej pracy.

ROZDZIAŁ I

Subiekt lokatywny i sposoby jego wyrażania

1.1 Pojęcie subiektu

„W języku rosyjskim, jak tylko wychodzimy poza granice zdań, które zawierają rzeczownik w mianowniku, to pojawiają się trudności w identyfikacji podmiotu. Nie zostały one przewyciężone do dziś a są związane z tym, że dysponujemy bardzo teoretycznym rozumieniem tej istoty rzeczy, nie związanym z konkretnymi kategoriami morfologicznymi”²⁰.

Problem polega jednak nie tylko na identyfikacji podmiotu w zdaniu. Dodatkową trudność stanowi obserwowane w ostatnich latach używanie słów *подлежащее* i *субъект* jako synonimów, co wynikać może z zazębiania się planu logicznego i gramatycznego²¹. Nie jest wykluczone, że taki stan rzeczy jest efektem tego, iż „подлежащее как член предложения и субъект как предмет мысли, реалия, им соответствующая, нередко отождествляются древнегреческими мыслителями”²².

Pierwszy rozdział rozprawy postanowiliśmy poświęcić sposobom wyrażania subiektu lokatywnego, dlatego uważamy, że uzasadnione będzie pewne uporządkowanie definicji *subiektu*. Jednakże, naszym zdaniem, niemożliwe jest mówienie o *subieckie* bez podjęcia zagadnienia *podmiotu*. I chociaż głównym przedmiotem zainteresowań nie będzie dyskusja o wzajemnym odniesieniu obu pojęć, która trwa już od ponad wieku²³, to jednak chcielibyśmy odnotować ich współlistnienie i zależność. Już Arystoteles zwrócił uwagę na fakt, że jedna rzecz to „wypowiadać się o podmiocie”, a druga — „znajdować się w podmiocie”; tak, na przykład, „отдельная грамматика находится

²⁰ А. Е. Кибрик: *Подлежащее и проблема универсальной модели языка*. „Известия АН СССР. Серия литературы и языка” 1979, Т. 38, nr 4, s. 310.

²¹ Więcej patrz: Н. Д. Арутюнова: *Язык и мир человека*. Москва 1999. s. 5.

²² Ю. М. Костинский: *Подлежащее — в родительном падеже?* „Русская речь” 1969, nr 6, s. 51.

²³ Na ten temat patrz, np.: П. А. Лекант: *Что же такое подлежащее?* В кн.: *Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста*. Москва 2002, s. 135-139; М. Guiraud-Weber: *Субъектные черты и проблема подлежащего в русском языке*. „Revue des Etudes slaves LXXIV 2-3” Paris 2002-2003, s. 279-289; Ю. С. Степанов: *Имена. Предикаты. Предложения. Семиологическая грамматика*. Москва 1981, s. 173-180.

в душе как подлежащем, но не сказывается ни о каком подлежащем”²⁴. Jak słusznie zauważa Jurij Stiepanow, „здесь же лежит первый источник различия двух смыслов слова «субъект», или «подлежащее», — как «того, что несет в себе нечто», и «того, о чем лишь утверждается нечто»; как «я» и «все, что вне я»”²⁵.

Istnieje wiele definicji *podmiotu*, co świadczy o tym, że pojęcie to nie jest jednolite, a samo słowo *podmiot* jest wieloznaczne²⁶.

Ogół definicji pojawiających się w literaturze przedmiotu, można podzielić na pięć grup (do pierwszej należą te, które określają podmiot jako to, o czym jest mowa w zdaniu, do drugiej — formułowane z tzw. postawy epistemologicznej, trzecia grupa to definicje o charakterze syntaktycznym, czwartą stanowią definicje semantyczne, a w piątej znajdziemy te o charakterze syntaktyczno-semantycznym)²⁷, bądź też na trzy grupy, jeśli jako kryterium podziału zastosujemy przynależność definicji do określonej teorii.

Do pierwszej grupy należą te, które określają podmiot jako główną część zdania, tj. używając terminologii teorii części zdania: „podmiot to główny człon zdania dwuczłonowego, niezależny gramatycznie od innych części zdania i wskazujący na to, do czego odnosi się informacja zawarta w orzeczeniu”²⁸. W *Грамматике русского языка* znajdziemy bardzo podobne słowa: „Подлежащее — это главный член двусоставного предложения, грамматически независимый от других членов предложения, выражаемый обычно именем существительным, местоимением или другим склоняемым словом в форме именительного падежа и обозначающий предмет (в широком смысле этого слова), признак (действие, состояние, свойство, качество) которого определяется в сказуемом (...)”²⁹. Najważniejszą cechą tak określanego podmiotu jest jego

²⁴ Аристотель. Категории. Пер. А. В. Кубицкого. Москва 1939. Сутuję za: Ю. С. Степанов: *Имена. Предикаты. Предложения. Семиологическая грамматика*. Москва 1981, s. 52.

²⁵ Ю. С. Степанов: *Имена. Предикаты. Предложения. Семиологическая грамматика*. Москва 1981, s. 52.

²⁶ Więcej patrz: С. Е. Никитина: *Семантика термина «подлежащее» в отечественных и европейских словарях лингвистических терминов. (К вопросу о тезаурусном способе описания терминологии)*. „Известия АН. Серия литературы и языка” Москва 1979. Т. 38, nr 4, s. 361–367.

²⁷ Patrz: I. Judycka, A. Lewicki, H. Mierzejewska, N. Perczyńska, R. Sinielnikoff: *Polska terminologia składniowa. W: Problemy składni polskiej. Studia, dyskusje, polemiki z lat 1945–1970*. Red. A. M. Lewicki. Kraków 1971, s. 220–233.

²⁸ О. С. Ахманова: *Словарь лингвистических терминов*. Москва 1966, s. 330.

²⁹ *Грамматика русского языка. Т. II: Синтаксис*. Ред. В. В. Виноградов, Е. С. Истриная. Москва 1952, s. 371.

gramatyczna niezależność. Nieco inaczej jest w drugiej grupie definicji: w gramatyce generatywnej podmiot to „grupa rzeczownika — elementarna składowa, określana tylko S-strukturą i gramatycznie równoprawna z orzeczeniem, tj. grupa podmiotu nie jest jedynie niezależną składową”³⁰. Na koniec, w gramatyce zależności podmiot jest „jednym ze składniowych aktantów predykatu — oznacza to, że zależy on od predykatu lub orzeczenia, będącego wierzchołkiem drzewa zależności”³¹. Daje to podstawę twierdzeniu, że gramatyka zależności jest zaprzeczeniem teorii członów zdania.

W rosyjskiej lingwistyce podmiot jako człon zależny był rozpatrywany m.in. przez Aleksandra Reformatskiego: „podmiot — to [...] człon określany syntagmy predykatywnej”³².

Z punktu widzenia funkcji, jakie pełni podmiot (komunikatywna i semantyczna), jest on określany jako to, o czym mowa w zdaniu. Ten rodzaj definicji przeważa w starszych opracowaniach składni, np. u Antoniego Krasnowolskiego i Stanisława Szobera: „[...] podmiot oznacza rzecz lub osobę, o której w zdaniu mowa...”³³. „Człon zdania wskazujący na przedmiot, o którym coś wypowiadamy w zdaniu, nazywamy podmiotem”³⁴. Podobne określenia znajdziemy również np. u Kazimierza Polańskiego³⁵.

Biorąc pod uwagę formę, podmiot jest najczęściej definiowany jako rzeczownik wyrażony mianownikiem. Takie podejście prezentowali m.in. Aleksander Potiebnia, Aleksander Pieszkowski, Aleksy Szachmatow, Wiktor Winogradow, Natalia Szwedowa³⁶. Tę tradycyjną definicję znamy ze szkolnych gramatyk. Należy jednak zauważyć, że w II połowie XIX wieku niektórzy rosyjscy uczeni (W. W. Nowakowski, Władimir Kłassowski, A. A. Antonow i in.) podjęli próbę związania z pojęciem podmiotu także niektórych przypadków zależnych. Jak zauważa Wiktor Winogradow,

³⁰С. Е. Никитина: *Семантика термина „подлежащее” в отечественных и европейских словарях лингвистических терминов. (К вопросу о тезаурусном способе описания терминологии)*. „Серия литературы и языка” 1979, Т. 38, nr 4, s. 365.

³¹ Tamże, s. 365.

³² А. А. Реформатский: *Введение в языкознание*. Москва 1967, s. 333.

³³ А. Krasnowolski: *Składnia języka polskiego (mniejsza)*. Warszawa 1898, s. 5.

³⁴ S. Szober: *Gramatyka języka polskiego. Cz.1: Znaczenie wyrazów, znaczenie zdań i ich części, opis dźwiękowy języka polskiego*. Warszawa 1914, s. 30.

³⁵ Patrz: K. Polański: *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa 1970.

³⁶ Ю. М. Костинский: *Подлежащее — в родительном надежде? ...*, s. 50.

motywem krytyki teorii nominatywnej była chęć «pogodzenia gramatycznej różnorodności typów zdań, szczególnie jednoczłonowych, z logicznym nauczaniem o dwuczłonowej strukturze zdania.

Wraz z owymi próbami zaczęło się pojawiać w lingwistyce pojęcie *subiektu* (łac. *subiectum*), które zgodnie z tradycją sięgającą Arystotelesa jest pojęciem ściśle związanym z istotą sądu logicznego. Akt sądzenia polega na wyróżnieniu w rzeczywistości, wyodrębnieniu w niej pewnej substancji (przedmiotu fizycznego), czyli tego, o czym się mówi, i na przypisaniu owemu przedmiotowi jakiejś własności, czyli tego, co się o nim mówi. *Subiekt (podmiot)* wskazuje ów wyróżniony przedmiot. Definicja subiektu w tej tradycji ma charakter semantyczny, nie nakłada żadnych formalnych ograniczeń³⁷.

Chociaż *subiekt* jest przedmiotem badań lingwistycznych już od wielu lat, to pytanie o granice tej kategorii i sposoby jej wyrażania wciąż jest aktualne: „Wraz z rozwojem lingwistyki pojęcie subiektu uznano za jedno z najbardziej dyskusyjnych. Na tym etapie gramatyki, na jakim znajduje się ona teraz, problem subiektu jest najbardziej interesujący w aspekcie współzależności składni i semantyki”³⁸. Podobnie twierdzi Swietłana Kibardina, według której pojęcie *subiekt* jest „jednym z najczęściej używanych i jednocześnie najbardziej spornych pojęć współczesnej teorii składniowej”³⁹.

Do dnia dzisiejszego nie ma zgody wśród językoznawców, co należy rozumieć pod hasłem *subiekt zdania*. „W rosyjskiej lingwistyce *subiekt* ma bardzo nieokreślone znaczenie. To zarówno pierwszy komponent logicznego sądu lub propozycji (subiekt logiczny), i wykonawca czynności lub agens, w końcu, aktant składniowy w zdaniach typu «мне не спится»”⁴⁰. Jest to ciągle termin niejednoznaczny, co wynikać może

³⁷ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Red. K. Polański. Wrocław, Warszawa, Kraków: 1995, s. 401.

³⁸ Г. А. Золотова: *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва: 1982, s. 133.

³⁹ С. Н. Кибардина: *Понятие субъекта в синтаксической концепции С. Д. Канцельсона*. В кн.: *Общее языкознание и теория грамматики: Материалы чтений, посвященных 90-летию со дня рождения Соломона Давидовича Канцельсона*. Ред. А. В. Бондарко. Санкт Петербург 1998, s. 98.

⁴⁰ С. Е. Никитина: *Семантика термина „подлежащее” в отечественных и европейских словарях лингвистических терминов. (К вопросу о тезаурусном способе описания терминологии)*. „Серия литературы и языка” 1979, Т. 38, nr 4, s.366.

z faktu, iż pojęcie to jak dotąd „nie jest formalnie określone i nie istnieją kryteria morfologiczne, z pomocą których można by wyodrębnić ‘subiekt’ w zdaniu”⁴¹.

Wystarczy zacytować Karela Hausenblasa⁴², który nazywając trzy filozoficzne i osiem językoznawczych użycie tego pojęcia twierdzi, że „terminem subiekt oznacza się zarówno zjawiska gramatyczne jak i niegramatyczne, formalne i semantyczne, znaczenia ogólnego i wąskiego”⁴³.

Różnice w rozumieniu i zastosowaniu tego terminu pogłębiają się również z tego powodu, że na język rosyjski „subject” jest tłumaczony jako „*субъект*” i jako „*подлежащее*”⁴⁴. Pojęcia te jednak nie są jednoznacznie tożsame: „rozbieżność podmiotu i subiektu widać, po pierwsze, w tym, że podmiot może oznaczać subiekt [...] i obiekt [...] i, po drugie, w tym, że subiekt może być wyrażony zarówno podmiotem [...], jak i przypadkiem zależnym rzeczownika [...]”⁴⁵. Mogą one być używane jako synonimy, ale wówczas należy pamiętać, że „termin *subiekt* jako synonim terminu *podmiot* jest używany zarówno w znaczeniu tradycyjnego podmiotu (jako głównego członu) jak i w znaczeniu subiektu powierzchniowego — niezależnej składowej gramatyki generatywnej”⁴⁶. Biorąc pod uwagę fakt, że do czasu pojawienia się tego terminu w językoznawstwie szeroko używane było „*подлежащее*” i „*агент*”, sytuacja staje się jeszcze bardziej skomplikowana.

Ale nie dość tego — w zależności od własnych celów badawczych każdy autor zwykle uściśla, co rozumie pod pojęciem „subiekt”. Takich doprecyzowań jest bardzo dużo, a żeby uniknąć niejasności, często dodaje się do *subiektu* określenia typu: „logiczny”, „psychologiczny”, „semantyczny”, „gramatyczny” itp. Przy tym należy zauważyć, że dla niektórych „pojęcie to ma zastosowanie tylko w stosunku do nazwy ożywionego referenta, który podejmuje działanie lub odczuwa jakiś stan”⁴⁶, a dla

⁴¹ М. Гиро-Вебер: *К определению понятия «субъект» в синтаксисе русского языка*. В кн.: *Проблемы функциональной грамматики: Полевые структуры*. Ред. А. В. Бондарко, С. А. Шубик. Санкт Петербург: 2005, s. 333.

⁴² Szczegółowo: С. И. Кокорина: *О семантическом субъекте и особенностях его выражения в русском языке*. Москва 1979, s. 10.

⁴³ Г. А. Золотова: *Коммуникативные аспекты...*, s. 133.

⁴⁴ Czytaj na ten temat, pr.: А. Е. Кибрик: *Подлежащее и проблема универсальной модели языка*. „Известия АН СССР Серия литературы и языка” 1979, Т.38 № 4, s. 309–317; Ю. С. Степанов: *Имена. Предикаты. Предложения. Семиологическая грамматика*. Москва 1981, s. 173–180.

⁴⁵ В. Н. Сидоров, И. С. Ильинская: *К вопросу о выражении субъекта и объекта действия в современном русском литературном языке*. „Известия АН. Отделение литературы и языка” 1949, Т. 8, вып. 4, s. 345.

⁴⁶ М. Гиро-Вебер: *К определению понятия «субъект» в синтаксисе...*, s. 333.

innych ma ono dużo szersze znaczenie. Nie służy to, oczywiście, jednoznacznemu rozumieniu słowa „subiekt”, co podkreślają lingwiści: „w wielu przypadkach nie jest całkiem jasne, co ukrywa się pod rozmytym pojęciem *subiekt* [...]”⁴⁷.

Na potwierdzenie powyższej tezy przytoczymy przykład subiektu gramatycznego: z całego szeregu prac można wyciągnąć wniosek, że subiekt gramatyczny należy rozumieć jako podmiot wyrażony rzeczownikiem w mianowniku. Ale, jak się okazuje, jest możliwe również inne jego rozumienie: „podmiot i subiekt gramatyczny nie są tożsame i wykazują taką współzależność jak forma i treść”⁴⁸. Jak słusznie zauważa Wieczorek, już tylko ten fakt może świadczyć o niejasnościach w interpretacji tego problemu⁴⁹.

W lingwistyce najbardziej znany i rozpowszechniony jest morfologiczny (formalny) opis subiektu, zgodnie z którym *subiekt* określany jest jako rzeczownik w mianowniku⁵⁰, czyli po prostu tradycyjnie rozumiany podmiot. Przy tym „mianownik jest wyraźnie przeciwstawiany przypadkom zależnym i podkreślany jest fakt, że jedynym sposobem wyrażenia subiektu w systemie języków indoeuropejskich jest forma mianownika”⁵¹.

Ujęcie formalne funkcjonuje równolegle z ujęciem semantycznym⁵² i składniowym. W ujęciu semantycznym subiekt „traktowany jest jak nazwa przedmiotu, który podejmuje działanie wyrażone orzeczeniem”⁵³. I chociaż ujęcie formalne daje szerszą definicję subiektu: „jest on uwarunkowany konieczną „gramatyczną przedmiotowością” w mianowniku, to jest nazwą tego pojęcia (przedmiotu w szerokim znaczeniu słowa), które związane jest z cechą, wyrażoną w orzeczeniu zdania”⁵⁴, to zarówno w jednym jak i w drugim opisie podkreślana jest konieczność wyrażania

⁴⁷ М. Гиро-Вебер: *Субъектные черты и проблема подлежащего в русском языке*. „Revue des Etudes Slaves” Paris 2002–2003, LXXIV/2–3, s. 280.

⁴⁸ В. С. Юрченко: *Структура предложения и система синтаксиса*. „Вопросы языкознания” 1979, nr 4, s. 87, 78.

⁴⁹ D. Wieczorek: *Несогласованные асимметричные русские предложения в сопоставлении с польскими*. Wrocław 1982, s. 33.

⁵⁰ А. А. Маргарян: *Коммуникативная функция и структура высказывания (на материале современного немецкого языка)*. Ташкент 1988, s. 96.

⁵¹ Tamże, s. 96.

⁵² Patrz np.: Т. Б. Алисова: *Именные члены простого предложения и их семантические функции (на материале итальянского языка)*. „Филологические науки” 1970, nr 2, s. 77–88; *Очерки синтаксиса современного итальянского языка* Москва 1971, s. 9–19, 40–55; Е. В. Кротевич: *Члены предложения в современном русском языке*. Львов 1954, s. 32–33;

⁵³ А. А. Маргарян: *Коммуникативная функция и структура...*, s. 98.

subjektu formą mianownika. Jest to jednostronne podejście do zagadnienia, ponieważ „części zdania, kategorii składniowych i specyfiki subjektu należy szukać we właściwościach (cechach) funkcji składniowej form”⁵⁵.

Jako że „w procesie komunikacji semantyczno-składniowa struktura subjektu nie wyczerpuje się w opisie morfologicznym”⁵⁶, coraz większą popularność zyskuje w ostatnich latach tzw. ujęcie składniowe omawianego problemu. Idea głosząca, że „obligatoryjnym elementem modelu zdania w języku rosyjskim może być nie tylko rzeczownik w formie mianownika — podmiot, ale również rzeczownik w przypadku zależnym nazywający nosiciela cechy predykatywności”⁵⁷ jest rozwijana w ostatnim czasie w wielu pracach z zakresu składni⁵⁸.

W rosyjskich pracach ze wspomnianego zakresu pod pojęciem *subjekt* rozumiany jest przede wszystkim „element semantycznej struktury zdania”⁵⁹. U Szwedowej czytamy, że: „subjekt to ten (to), od kogo (od czego) pochodzi działanie, stan, percepcja, związki, stosunki (w szerokim znaczeniu, włączając posiadanie) lub cecha”⁶⁰. Dodaje ona jednak zaraz: „...będziemy wiązać z subjektem pojęcie nosiciela działania, stanu, percepcji, związku lub cechy”⁶¹.

Zwraca uwagę fakt, iż w ostatnim czasie, gdy mówi się o subiekcie, używa się głównie nazwy: *subjekt semantyczny*. Zauważa to m.in. Diana Wieczorek⁶², która charakteryzuje go jako „денотативный явитель, проявитель (не производитель и не носитель (непроизвольных, каузальных признаков, состояний и действий)”⁶³ i za Romanem Mrazkiem nazywa go również «манифестанс». Istotne jest, że ów subjekt „nie ma ściśle określonej formy gramatycznej. [...] Przyrównywanie go do

---

⁵⁴ Tamże, s. 98.

⁵⁵ Tamże, s. 99.

⁵⁶ Tamże, s. 99.

⁵⁷ Г. А. Золотова: *Коммуникативные аспекты...*, s. 147.

⁵⁸ Patrz, np.: В. А. Белошапкова: *Современный русский язык. Синтаксис*. Москва, 1977; Д. Д. Воронина: *О функции и значении семантического субъекта в строе русского предложения*. Москва, 1976; С. И. Кокорина: *О семантическом субъекте и особенностях его выражения в русском языке*. Москва, 1979 i inne.

⁵⁹ С. И. Кокорина: *О семантическом субъекте и особенностях его выражения в русском языке*. Москва 1979, s. 10.

⁶⁰ Н. Ю. Шведова: *О соотношении грамматической и семантической структуры предложения*. В кн.: *Славянское языкознание*. Москва 1973, s. 464.

⁶¹ Ten sam punkt widzenia prezentują, np. С. И. Кокорина; Н. Д. Арутюнова: *Предложение и его смысл*. Москва 1976; В. Г. Гак: *Беседы о французском слове*. Москва 1966; Г. А. Золотова: *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Москва 1971.

⁶² Szerzej patrz: D. Wieczorek.: *Несогласованные асимметричные русские предложения в сопоставлении с польскими*. Wrocław 1982, s. 33.

podmiotu wyrażonego mianownikiem jest zjawiskiem częstym, ale bynajmniej nie obowiązującym”⁶⁴.

Jak widać, pytanie o subiekt jest dwupłaszczyznowe: po pierwsze pytamy o jego znaczenie, a po drugie — o formę: „subiekt semantyczny to oznaczenie substancji, której przypisywana jest określona aktywność, stan lub charakterystyka. W strukturze powierzchniowej jest on wyrażony bądź podmiotem bądź pewnymi typami dopełnienia dalszego”⁶⁵. Zagadnienie subiektu należy rozpatrywać również z perspektywy jego związku z predykatem, jako że „funkcje semantyczne argumentów subiekto-objektowych, jak wiadomo, są przesądzone przez leksykalno-semantyczne znaczenie predykatu”⁶⁶. Pojęciem subiektu w odniesieniu do predykatu zajęła się, m.in. Marguerite Guiraud-Weber, która w swoim artykule *К вопросу о классификации простого предложения в современном русском языке* wprowadza termin *подmiot składniowy* (*синтаксическое подлежащее*), który wyjaśnia jako „komponent rzeczownikowy w dowolnym przypadku, który jest zdolny, łącząc się z orzeczeniem w związku predykatywnym, tworzyć z pomocą określonej intonacji prawidłową i gramatycznie wystarczającą minimalną wypowiedź”⁶⁷. Zaraz jednak dodaje: „podmiot w przytoczonym wyjaśnieniu w pełni zgadza się z tym, co w najnowszych pracach przyjęto nazywać subiektem semantycznym — to nosiciel cechy predykatywności”⁶⁸. Należy zauważyć, że Guiraud-Weber zwraca uwagę na formę, która jest kryterium wydzielenia subiektu w zdaniu. Zaraz potem wskazuje na jego znaczenie i — właściwie — nie rozdziela obu tych sfer.

Szczególną uwagę omawianemu zagadnieniu poświęca w swoich pracach Galina Zołotowa. Krytykując czysto morfologiczne podejście opisów tradycyjnych, według których „tylko podmiot gramatyczny w mianowniku łączy się z czasownikiem-orzeczeniem w związku predykatywnym” pokazuje ona, że „do predykatywnego jądra zdania może wejść każdy przypadek zależny rzeczownika, jeśli

---

⁶³ Szerzej patrz: D. Wieczorek: *Несогласованные асимметричные русские предложения...*, s. 40.

⁶⁴ Tamże, s. 34.

⁶⁵ П. Адамец: *Образование предложений из пропозиций в современном русском языке*. Прага 1973, s. 3.

⁶⁶ D. Wieczorek: *Несогласованные асимметричные...*, s. 37.

⁶⁷ М. Гиро-Вебер: *К вопросу о классификации простого предложения в современном русском языке*. „Вопросы языкознания” 1979, nr 6, s. 66.

⁶⁸ Czytaj na ten temat również: Д. Д. Воронина: *О функции и значении семантического субъекта в строе русского предложения*. Москва 1976, s. 1-6.

ten rzeczownik oznacza *nosiciela cechy predykatywności*⁶⁹. Jak przekonuje Marguerite Guiraud-Weber: „twierdzenie to nie jest bezpodstawne: autorka pokazuje, że tak rozumiany subiekt nie zależy od predykatu, ale wchodzi z nim w sprzężenie predykatywne. Inaczej mówiąc, czasownik-predykat nim nie rządzi. Dlatego nie można tego subiektu uważać ani za zwykłe, będące w związku rządu, dopełnienie czasownika, ani przyrównywać go do podrzędnych części zdania. Ponieważ z rzeczownikiem w przypadku zależnym predykat w języku rosyjskich się nie zgadza, ta cecha nie jest dla niego relewantna”⁷⁰. Zresztą, dla Zołotowej „zgodność nie stanowi najważniejszej cechy związku predykatywnego”, jest ona fakultatywna. Przy tym Zołotowa zauważa, że „najważniejszym wyrazicielem predykatywnej jedności zdania jest intonacja”⁷¹.

Uczeni petersburskiej szkoły wyjaśniają pojęcie subiektu podobnie. Zagadnieniem subiektu zajmuje się, na przykład, Wadim Kasewicz, który analizuje problemy związane z tą kategorią, uwzględniając dane typologiczne w świecie współczesnych teorii lingwistycznych⁷². Aleksander Bondarko, który bada omawiany problem na materiale języka rosyjskiego, podobnie jak Galina Zołotowa uważa, że jak dotąd najbardziej „neutralnym” wyjaśnieniem *subiektu* jest *nosiciel cechy predykatywności* (*носитель предикатного признака*): „Mówiąc o subieckcie, mamy na myśli ten element typowej SPO-sytuacji, który występuje jako substancja będąca źródłem przypisywanej jej niepasywnej cechy predykatywności”⁷³.

Według Bondarko źródłem owej niepasywnej cechy predykatywności „jest ten (to), kto działa, wypełnia funkcję biorcy, znajduje się w jakimś stanie, występuje jako *бытующая субстанция*” lub element związku”⁷⁴. Propozycję rozszerzenia pojęcia *подmiot* na przypadki zależne uważa on za niepożądaną, woli „pozostawić termin

⁶⁹ М. Гиро-Вебер: *К определению понятия «субъект» в синтаксисе русского языка*. В кн.: *Проблемы функциональной грамматики: Полевые структуры*. Ред. А.В.Бондарко, С.А.Шубик. Санкт Петербург 2005, s. 333

⁷⁰ Тамże, s. 333.

⁷¹ Г. А. Зо́лотова: *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Москва 1973, s. 58–63.

⁷² В. Б. Касевич: *Общетеоретические проблемы субъектно-предикатно-объектных отношений*. В кн.: *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определённость/неопределённость*. Ред. А. В. Бондарко. Санкт-Петербург 1992, s. 5–29.

⁷³ А. В. Бондарко: *Субъектно-объектные ситуации*. В: *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определённость/неопределённость*. Ред. А. В. Бондарко. Санкт-Петербург 1992, s.33.

⁷⁴ Тамże, s. 33.

подmiot w jego ściśle kanonicznym wyjaśnieniu”⁷⁵, tj. nie rozszerzonym, według którego dla podmiotu charakterystyczna jest forma mianownika. Jednocześnie uznaje, w ślad za innymi lingwistami, „ruchome wyrażenie” subiekta, to znaczy jego wyrażenie nie tylko w pozycji podmiotu, ale również w innych pozycjach⁷⁶.

Przedstawiona przez nas problematyka wyróżnienia i określenia subiekta zdania jest aktualna jedynie wtedy, kiedy pojęcie to jest stosowane w związku z teorią części zdania. Jednakże istnieje również druga tendencja stosowania tego terminu, która nie jest związana ze wspomnianą teorią. W jej ramach powstają prace, w których subiekt jest traktowany jak korelat głównych aktantów predykatu. Anna Ufimcewa proponuje klasyfikować czasowniki według trzech kategorii determinujących ich semantykę — subiekta, czynności, obiektu⁷⁷. Dawid Allerton łączy te pojęcia z walencją czasowników. Uważa on, że należy je rozpatrywać na dwóch poziomach — głębokim, determinowanym przez walencję główną czasownika, i na powierzchniowym, gdzie subiekt występuje jako конституент zdania na równi z predykatem⁷⁸.

W swoich pracach Salomon Kancelson używa terminu *subiekt* w dwóch znaczeniach. W węższym to po prostu kategoria semantyczna, „bardzo przypominająca koncepcję agensa gramatyki przypadku”⁷⁹. W znaczeniu szerokim to funkcja składniowa (człon zdania), „niemożliwa poza formą językową”⁸⁰. Związek pomiędzy funkcjami semantycznymi i nie semantycznymi, według Kancelsona, polega na tym, że pierwsze odzwierciedlają stosunki pomiędzy przedmiotami obiektywnej rzeczywistości, a drugie nakładają się na nie w celu zapewnienia kontaktu językowego⁸¹. Poza tym Kancelson podkreśla także fakt, że funkcje nie semantyczne powstają na bazie semantyczno-składniowych i bez nich są niemożliwe, oraz że kategorie subiekta i obiektu „otrzymują różne znaczenie realne w zależności od

⁷⁵ Tamże, s. 29–71.

⁷⁶ Szerzej na ten temat zob.: А. В. Бондарко: *Субъектно-предикатно-объектные ситуации*. В: *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определённость / неопределённость*. Ред. А. В. Бондарко. Санкт-Петербург 1992, s. 29–70.

⁷⁷ А. А. Уфимцева: *Лексическая номинация (первичная нейтральная)*. В: *Языковая номинация: Виды наименований*. Ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. Москва 1977, s. 75–85.

⁷⁸ С. М. Кибардина: *Функции субъекта и объекта в аспекте теории валентности*. В: *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определённость / неопределённость*. Ред. А. В. Бондарко. Санкт-Петербург 1992, s. 101.

⁷⁹ М. Гиро-Вебер: *К определению понятия «субъект»...*, s. 334.

⁸⁰ С. Д. Канцельсон: *Типология языка и речевое мышление*. Ленинград 1972, s. 63.

⁸¹ С. М. Кибардина: *Функции субъекта и объекта...*, s. 101.

predykatu, z którym wchodzi w związek w zdaniu”⁸². Kancelson na przykładach pokazuje, że podmiot może być wyrażony nie tylko mianownikiem, ale również za pomocą przypadków zależnych.

S. M. Kibardina określa subiekt jako aktant nazywający nosiciela stanu, wykonawcę (źródło) czynności⁸³. Subiekt, obok obiektu, jest według niej podstawowym, najbardziej koniecznym w planie treści, aktantem. Od subiektu i obiektu zależy podział czasowników na podstawowe grupy walencyjne: czasowniki subiektywne i obiektywne⁸⁴.

Należy zauważyć, że kategoria subiektu jest przedmiotem zainteresowań uczonych różnych dziedzin (m.in. lingwistów i logików), a także z różnych krajów — np. z Rosji, Francji czy Stanów Zjednoczonych⁸⁵. Jak wynika z powyższego, nie wszyscy językoznawcy zgadzają się z tym, że subiekt jest jednoznaczny z podmiotem. Nasze rozumienie obu pojęć jest bliskie temu, co mówi Galina Zołotowa: subiekt traktować będziemy jako nosiciela cechy predykatywności. Przy tym będziemy pamiętać, że „w różnych koncepcjach pojęcie subiektu różnie jest wiązane z tradycyjnym rozumieniem podmiotu. Zgodnie z formalno-gramatycznym punktem widzenia, za podmiot może być uważany tylko subiekt wyrażony mianownikiem. Rozgraniczeniu podlega składniowy i semantyczny „poziom” zdania, na których podmiot i subiekt nie zawsze pokrywają się [...] i jednolita struktura zdania bezzasadnie ulega rozdzieleniu. W innym nurcie (główną przedstawicielką którego jest G. A. Zołotowa — przyp. autora) zdanie jest analizowane jako jedna semantyczno-składniowa struktura. I ta droga wydaje nam się bardziej owocna. Problem podmiotu znajduje tu rozwiązanie adekwatne do językowej rzeczywistości: ponieważ rolą zdania jest przypisywanie cechy predykatywności nosicielowi, to każdy model zdania jest w zasadzie dwuczłonowy, tzn. zdania bez subiektu (bez podmiotu, jednoczłonowe) nie istnieją”⁸⁶. *Subiekt* i *podmiot* to pojęcia synonimiczne. Według gramatyki tradycyjnej podmiot (подлежащее) to rzeczownik w mianowniku, tzw.

⁸² С. Д. Канцельсон: *Общее и типологическое языкознание*. Ленинград 1986, s. 141–145.

⁸³ С. М. Кибардина: *Функции субъекта и объекта...*, s. 104.

⁸⁴ Tamże, s. 104–110.

⁸⁵ Patrz szczegóły: В. З. Демьянков: «Субъект», «тема», «топик» в американской лингвистике последних лет (обзор II). „Известия АН. Серия литературы и языка” 1979, Т. 38, № 4, s. 368–379.

⁸⁶ Н. Я. Козел: *К вопросу о подлежащем и субъекте*. W: *Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н. К. Ониненко. Москва 2002, s. 140.

предмет речи. Nie ulega jednak wątpliwości, że „не всякое существительное в именительном падеже обозначает предмет, так как роли предметные и признаковые заложены в слове категориально”⁸⁷. A, jak słusznie zauważa N. Kozieł, „семантико-синтаксический взгляд на природу предложения, на его предикативную организацию позволяет объяснить и случаи, когда имя в именительном падеже не является носителем предикативного признака”⁸⁸.

1.2 Sposoby wyrażania subiektu lokatywnego

W ostatnich latach popularne jest twierdzenie, że „subiekt zdania zestawia zdanie ze światem zewnętrznym, a predykat — ze światem pojęć, że subiekt ukazuje na coś w zewnętrznym świecie — ustanawia referencję i jednocześnie wydziela to coś, czyli przeprowadza indywidualizację”⁸⁹. Ale, poza wypowiedzeniami, w których subiekt wypełnia obie te funkcje, istnieje również taki typ zdań, w których wypełnia on przede wszystkim funkcję indywidualizacji — zdania z subiektem „Ja”, i taki typ, w którym subiekt głównie odnosi się do obiektów pozajęzykowych (wypełnia funkcję referencyjną), „nie wytwarzając prawdziwej indywidualizacji”⁹⁰. Te ostatnie to zdania często używane we współczesnym języku rosyjskim. Subiekt wyraża w nich szeroko pojmowane miejsce: *На дворе* холодно; *Там* тепло; *На улице* слякоть; *В купе* накурено itp.

W „locus”-zdaniach subiekt nie może być utożsamiany z mówiącym, bowiem oznacza on miejsce w świecie obiektywnym (*locus* — łac. miejsce). Brakowi indywidualizacji sprzyja forma subiektu lokatywnego: w języku rosyjskim, jeżeli jest ujawniony na powierzchni zdania, najczęściej wyrażany jest syntaktemem lokatywnym lub przysłówkiem i zajmuje pierwszą pozycję w zdaniu z neutralnym szykiem wyrazów⁹¹.

⁸⁷ Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова: *Коммуникативная грамматика...*, s. 43–44.

⁸⁸ Н. Я. Козел: *К вопросу о подлежащем...*, s. 141.

⁸⁹ Ю. С. Степанов: *Иерархия имен и ранги субъектов*. „Серия литературы и языка” 1979, Т. 38, nr 4, s. 336.

⁹⁰ Tamże, s. 336.

⁹¹ Patrz również: Ю. С. Степанов: *Имена. Предикаты. Предложения. Семиологическая грамматика*. Москва 1981. s. 169.

Subiekt wyrażony syntaktemami lokatywnymi

Pojęcie syntaktemu zostało wprowadzone do gramatyki przez Galinę Zołotową, która uważa, że „tak jak otaczający nas świat fizyczny składa się z cząstek elementarnych, najmniejszych znanych cząstek materii, tak i budowa składniowa naszej mowy jest organizowana za pomocą różnorodnych, ale regularnych kombinacji elementarnych lub minimalnych cząstek, których dalszy podział na poziomie składniowym jest niemożliwy”⁹². To prawie definicja syntaktemu, ale przytoczmy jeszcze tę właściwą: „syntaktemem nazywamy minimalną, dalej niepodzielną semantyczno-składniową jednostkę języka rosyjskiego występującą jednocześnie jako nosiciel elementarnego sensu, jak i komponent konstrukcyjny bardziej złożonych składniowych konstrukcji, charakteryzującą się więc określonym zestawem funkcji składniowych”⁹³.

Zołotowa wyróżnia trzy typy syntaktemów: swobodne (свободные), uwarunkowane (обусловленные) i związane (связанные). Mogą one występować w trzech funkcjach, jako:

- 1) samodzielne, izolowane jednostki,
- 2) komponent zdania,
- 3) składniki związku wyrazowego.

Interesujące mnie syntaktemy lokatywne, czyli nazywające miejsce, przestrzeń, należą do grupy syntaktemów swobodnych, czyli tych „располагающих в силу присущего им как бы до синтаксической конструкции категориально-семантического значения наиболее широкими возможностями употребления”⁹⁴ i mogą one zajmować prawie każdą pozycję w każdej z trzech wymienionych funkcji. Przedmiotem naszych badań jest syntaktem lokatywny w pozycji członów określanych (subiekty).

Jak słusznie zauważa Olga Samukowicz-Rosowska, podstawowym środkiem wyrażenia stosunków przestrzennych w języku rosyjskim, równorzędnie

---

⁹² Г. А. Зо́лотова: *Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса*. Москва 1988, s. 3.

⁹³ Tamże, s. 4.

⁹⁴ Tamże, s. 18.

z przysłówkami lokatywnymi, są bezprzyimkowe i przyimkowo-przypadkowe formy rzeczownika⁹⁵.

a) «w+rzeczownik w miejscowniku»

W analizowanych zdaniach o stanie miejsca składnik lokatywny występuje najczęściej w formie: „w + rzeczownik w miejscowniku” (*в+предложный падеж*):

Я нисал эту бумагу, потя и радуясь. **В будке** было жарко, и сразу же зашевелились, заползали по телу вши.

(B. Szalamow)

Zapisywałem ten papier, pocąc się i ciesząc. **W budce** było gorąco, od razu poruszyły się i zaczęły pełzać po ciele wszy.

(W. Szalamow)

Я был переведен к Шмелеву недавно, недели три, и не знал его лица — была в разгаре зима, голова бригадира была замысловато укутана каким-то рваным шарфом, а вечером **в барак** было темно — бензиновая колымка едва освещала дверь.

(B. Szalamow)

Do brygady Szumielowa zostałem przeniesiony niedawno, przed trzema tygodniami i nie widziałem dotąd jego twarzy — była pełnia zimy, głowa brygadzisty była przemyślnie omotana jakimś porwanym szalem, a wieczorem **w baraku** było ciemno — benzynowa „kołymka” zaledwie oświećla drzwi.

(W. Szalamow)

Taka forma syntaktemu lokatywnego jest możliwa m. in. w modelach „charakteryzujących nazwane w lokatywie miejsce, przestrzeń, środowisko

⁹⁵ O. Samukowicz-Rosowska: *Именная локативная группа и локативная конструкция как основной выразитель пространственных отношений в современном русском языке*. „Slavia” 1990, 59 (4), s. 407.

predykatywnym stanem, wyrażonym rzeczownikiem w mianowniku, kategorią stanu lub też czasownikiem bezosobowym”⁹⁶.

Biorąc pod uwagę rodzaje lokalizatorów⁹⁷ występujące w badanych przez nas zdaniach syntaktemy lokatywne z przyimkiem *w* można podzielić na dwie grupy.

Lokalizator jest zwykle przedmiotem fizycznym, jednakże „może być nim także obiekt, który można określić jako puste miejsce w jakimś większym przedmiocie, np. dziura, rów, dół, szpara”⁹⁸. Pierwszą grupę lokalizatorów stanowią tzw. lokalizatory pełne typu: pień drzewa, cegła, deska, bochenek chleba. Ale należy do nich zaliczyć również obiekty geograficzne i topograficzne, takie jak: miasto, port, las, puszcza, park:

В тайге было молчаливо, строго; огромные узловатые лиственницы стояли далеко друг от друга.

(В. Шаламов)

Тайга была молчалива и сурова; огромные, полные заросли и згрубевшие модрицы стояли далеко один от другого.

(В. Шаламов)

Przy przekładzie na język polski zauważalna jest zmiana modelu i — jednocześnie — znaczenia subiekta. W zdaniu 1) mamy do czynienia z typowym subiektem lokatywnym (nazywanym przez Złotową także subiektem stanu okolicznikowego — субъект обстоятельственного состояния), natomiast w zdaniu 2) tajga jest subiektem stanu (субъект состояния — статуальный).

Приближалась осень, и в старом саду было тихо, грустно и на аллеях лежали тёмные листья.

(А. Чехов)

Nadchodziła jesień. W starym ogrodzie było cicho, smutno, a w alejach leżały ciemne liście.

(А. Чехов)

⁹⁶ Г. А. Золотова: *Синтаксический словарь...*, s. 296

⁹⁷ Szczegółowo o lokalizatorach patrz: Klebanowska B.: *Znaczenia lokatywne polskich przyimków właściwych*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971.

⁹⁸ Tamże, s. 7.

А в **роще**, ещё голой, зазеленевшей только снизу, было очень сыро, в проходах между могильными памятниками стояла жидкая грязь.

(И. Бунин)

А в **гају**, jeszcze nagim, zazielenionym tylko od dołu, было bardzo wilgotno, w przejściach między nagrobkami pełno było rozmiękłego błota.

(I. Bunin)

Lokalizatory występujące w wyżej przytoczonych przykładach zaliczymy do obiektów przestrzennych, czyli takich „w stosunku do których nie można mówić o przeciwstawieniu objętości wewnętrznej i zewnętrznej powierzchni, tzn. dla ich nazwania na poziomie formy nie zastosujemy opozycji typu *w stole — na stole*; por.: *w lesie — *na lesie*”⁹⁹. Realizują one znaczenie ogólnej przestrzenności, a bardziej szczegółowo nazywają typ krajobrazu, terytorium, akwenu i można je podzielić na dwie grupy, które oczywiście nie wyczerpują możliwości pełnego podziału tych lokalizatorów:

- nazwy podstawowych typów krajobrazów (ze względu na roślinność): np. tajga, itp.
- nazwy konkretnych typów miejsc, w szczególności kawałków ziemi pokrytych gęstą roślinnością, np. las, gaj, park, sad, itp.

Rzeczownik *sad* możemy zakwalifikować również do grupy nazywającej specjalistyczne terytorium, nazwanie plantacji (w szerokim znaczeniu słowa). Jego kwalifikacja zależy od kontekstu, w jakim występuje.

Drugą grupę lokalizatorów, obok pełnych, stanowią tzw. lokalizatory-pojemniki, czyli takie, które „nie wypełniają obszaru ograniczonego przez siebie. Rozróżniamy wśród nich przedmioty o powierzchni zamkniętej (np. pokój, walizka) i przedmioty o powierzchni niezamkniętej (np. wiadro, beczka, szklanka)”¹⁰⁰. W analizowanych przez nas zdaniach występują lokalizatory o powierzchni zamkniętej. Najczęściej są to pomieszczenia:

⁹⁹ М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский: *Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке*. Москва: Русский язык 1982, s.30.

¹⁰⁰ B. Klebanowska: *Znaczenie lokatywne...*, s. 4.

У неё в номере было душно, пахло духами, которые она купила в японском магазине.

(А. Чехов)

W jej pokoju hotelowym było duszno, pachniało perfumami, które kupiła w japońskim sklepie.

(A. Czechow)

И в избе было тесно, душно и смрадно.

(А. Чехов)

W chacie było ciasno, duszno, smrodliwie.

(A. Czechow)

В магазине было светло, и его потянуло на этот свет из темного переулка с холодной и точно сальной мостовой.

(И. Бунин)

W sklepie było jasno, skusiło go to światło w ciemnym zaułku z chłodną, jakby zatłuszczoną jezdnią.

(I. Bunin)

Lokalizatory-pojemniki występujące w formie „w + rzeczownik w miejscowniku” (*в+предложный падеж*) mają znaczenie „wewnątrz budynku”, a więc w sklepie — wewnątrz sklepu, w domu — wewnątrz domu, itd., co wynika również z faktu, że sam przyimek *в* „указывает на внутреннее пространство локализатора, понимаемое по-разному в зависимости от типа объекта, соответствующего этому локализатору”¹⁰¹.

b) «na+rzeczownik w miejscowniku»

¹⁰¹ И. Микаэлян: *Русский предлог «у» и его аналоги в французском языке: к проблеме генезиса посессивного отношения*. В: *Русский язык. Пересекая границы*. Ред. М. Гиро-Вебер. И. Б. Шатуновский. Дубна 2001, s. 123.

Syntaktem lokatywny w funkcji subiektu może występować również w formie: „*na*+rzeczownik w miejscowniku”:

На дворе накрапывал дождь, было очень темно, и только по хриплому кашлю Пантелеймона можно было угадать, где лошади.

(А. Чехов)

На дворе росіл deszcz, было bardzo ciemno i tylko chrypiący kaszel Pantielejewa wskazywał, gdzie stały konie.

(A. Czechow)

Taka jego postać jest możliwa wówczas, gdy jest on „komponentem określającym w modelach różnego typu, charakteryzujących albo stan oznaczonej lokatywem przestrzeni, albo miejsce, przestrzeń obecnością w nim nazwanego mianownikiem przedmiotu”¹⁰².

Przyimek *na* należy do grupy przyimków lokatywnych, czyli takich, „które wraz z odpowiednim rzeczownikiem tworzą frazy odpowiadające na pytanie *gdzie?*”¹⁰³. Oznacza on przestrzeń zazwyczaj ogólnikowo, bez skonkretyzowania, o jakim wyinku owej przestrzeni jest mowa:

На параходе было тесно.

(Р. Фраерман)

На statku было ciasno.

(R. Fraerman)

Przyimek *na* został tu wykorzystany do zasygnalizowania wieloznaczności zdania: ‘na statku’ może oznaczać ‘w tych miejscach statku, które są przeznaczone dla pasażerów’ i wówczas statek jest synonimem pokładu, ale również można pomyśleć, że chodzi o całą powierzchnię statku, bo np. tak był wyładowany towarem.

¹⁰² Г. А. Золотова: *Синтаксический словарь...*, s. 323.

¹⁰³ B. Klebanowska: *Znaczenie lokatywne...*, s. 6.

На платформе раздался продолжительный звонок, возвещающий отход поезда с ближайшей станции.

(А. Куприн)

Na peronie rozległ się przeciągły dzwonek, obwieszczający odjazd pociągu z najbliższej stacji.

(A. Kuprin)

‘Na peronie’ — nie wiemy, w którym konkretnie jego miejscu, ale biorąc pod uwagę fakt, że dźwięk ma charakter falowy i tak się właśnie rozchodzi, nie można tu konkretnie określić miejsca jego „znajdowania się”.

На дворе, в городе Одессе, зима.

(И. Буинин)

Na dworze, w mieście Odessie — zima.

(I. Bunin)

‘Na dworze’ w przytoczonym zdaniu oznacza ‘miejsce pod gołym niebem’. Informacja dodatkowa, iż ma to miejsce w mieście Odessa powoduje, że syntaktem lokatywny nie oznacza bliżej określonego wycinka przestrzeni, ale całe miasto: „При обращении действия на предмет, имеющий большую, открытую плоскость, представляющийся как бы одною только своею поверхностью, употребляется преимущественно предлог *на*”¹⁰⁴.

На станции было темно и печально.

(И. Бунии)

Na stacji było ciemno i smutno.

(I. Bunin)

‘Na stacji’ może oznaczać, że tylko w budynku stacji, ale również, że na całym terenie stacji — łącznie z peronami itp.

¹⁰⁴ Н. И. Греч В: В. В. Виноградов: *Русский язык*. Москва 1986, s. 566.

Jednocześnie należy zauważyć, że „formy typu *na poczcie, na uniwersytecie, na politechnice, na stacji, na dworcu, na statku, na okręcie, na scenie, na widowni*, to obowiązkowe połączenia przyimka *na* z rzeczownikiem z różnych klas semantycznych”¹⁰⁵.

Obok ogólnego oznaczenia przestrzeni przyimek *na* w połączeniu z rzeczownikiem może mieć znaczenie bardziej konkretne:

На дворе накрапывал дождь, было очень темно, и только по хриплому кашлю Пантелеймона можно было угадать, где лошади.

(А. Чехов)

Na dworze rosł deszcz, było bardzo ciemno i tylko chrypiący kaszel Pantielejewa wskazywał, gdzie stały konie.

(A. Czechow)

‘Na dworze’ oznacza tu ‘przestrzeń otaczającą dom’, albo inne pomieszczenia gospodarcze znajdujące się przy domu.

На даче — темно — час поздний, — и все окрест струится непрерывным журчанием.

(И. Бунин)

Na letnisku ciemno — późna godzina — i wszystko naokoło wypełnione jest nieustannym świerszczeniem.

(I. Bunin)

Podsumowując, możemy stwierdzić, że znaczenie syntaktemu z przyimkiem *na* zależy od kontekstu. Poza tym należy również pamiętać, że przyimek *na* w swoim podstawowym znaczeniu „указывает на пространство, образуемое поверхностью предмета (на столе, на стене), но в значение *на* входит понятие контроля положения локализуемого предмета со стороны локализатора [...]”¹⁰⁶.

¹⁰⁵ B. Klebanowska: *Znaczenie lokatywne...*, s. 24.

c) inne składniki lokatywne

W badanym materiale największą częstotliwością użycie odznaczają się syntaktemy z przyimkami *na* i *w*. Jednakże pojawiają się w nim również syntaktemy złożone z innych przyimków połączonych z rzeczownikiem:

- *za* + rzeczownik w narzędniku:

Она засмеялась, закрыла глаза ладонью. **За окном** горел, никак не мог погаснуть неяркий закат.

(К. Паустовский)

Roześmiała się i przesłoniła oczy dłonią. **Za oknem** płonął i nie mógł zagasnąć blady zachód.

(K. Paustowski)

А **за окнами** уже синее воздух, тени и зеленое пятно на потолке заметно бледнеют.

(А. Чехов)

A **za oknami** powietrze już błękitnieje, cienie i zielona plama na suficie bledną.

(A. Czechow)

Przyimek *za* w połączeniu z *oknem* komunikuje tu jednoznaczną sytuację: to, o czym mowa, dzieje się poza pomieszczeniem, w którym znajduje się perceptor, a nawet więcej — poza domem, którego częścią jest to pomieszczenie, pokój. Przyimek *za* został tu użyty w planie inherentnym, a więc „jedynym punktem odniesienia jest tu strona lokalizatora, wyróżniana niezależnie od miejsca zajmowanego przez mówiącego, patrzącego lub osobę działającą, o której mowa w tekście”¹⁰⁷: gdy mówimy „za oknem” to najczęściej mamy na myśli coś, co znajduje się na zewnątrz pomieszczenia, w którym się znajdujemy. „Za oknem” to „na podwórzu”. Gdy jesteśmy na zewnątrz budynku i spoglądamy przez okno do wnętrza jakiegoś

¹⁰⁶ И. Микаэлян: *Русский предлог «у» и его аналоги...*, s. 123.

¹⁰⁷ B. Klebanowska: *Znaczenie lokatywne...*, s. 63.

pomieszczenia, to nie powiemy: *,„za oknem stał stół”, a raczej użyjemy przyimka *przez*: „przez okno widać było stół, który stał w kuchni”.

Przyimek *za* w połączeniu z *oknem* nie może być użyty w tzw. planie relacyjnym¹⁰⁸. Poza tym należy zauważyć, że w konstrukcjach takiego typu można dopatrywać się „odesłań do miejsca, skąd widzi się opisywaną przestrzeń, skąd jakaś osoba może ją przedstawiać. A więc pojawia się możliwość wyodrębnienia, na wzór czasu mówiącego, także przestrzeni mówiącego. J. D. Apresjan nie ogranicza się w takich przypadkach do osoby mówiącego, ale wprowadza w swych badaniach pojęcie szersze — obserwatora, wyjaśniając, że czasami jest to nadawca, czasami zaś jakaś inna postać: fikcyjna, sobowtór mówiącego, wprowadzany w sytuacji, kiedy sam mówiący nie jest bezpośrednim świadkiem opisywanych zdarzeń, lecz widzi je oczami kogoś innego. Czas i miejsce, które zajmuje w danym momencie, relatywizują wszystkie pojęcia temporalne i część przestrzennych. Nie jest to jednak relatywizacja taka, jak w teorii względności. Apresjan, tworząc językowy obraz świata, odwołuje się do pojęć „naiwnej” fizyki, do „naiwnego”, przednaukowego poglądu na świat. Jest to jednak, jak sam mówi, odwoływanie się do wiedzy potocznej, nienaukowej, nieencyklopedycznej, co nie sprawia jednak, że obraz ów staje się mniej skomplikowany”¹⁰⁹.

- *nad* + rzeczownik w narzędniku:

Над заводом стояло огромное красное колеблющееся зарево.

(А. Куприн)

Над fabryką stała wielka czerwona luna.

(А. Куприн)

Nad, a więc w pobliżu ściany górnej lokalizatora. „Terminy „górny” i „dolny” są intuicyjnie zrozumiałe, można je jednak określić w sposób bardziej dokładny.

¹⁰⁸ Więcej o planie inherentnym i relacyjnym czytaj: B. Klebanowska: *Znaczenia lokatywne polskich przyimków właściwych*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s.5–11, 63–77.

¹⁰⁹ T. Zeberek: *Funkcjonowanie przyimków i wyrażeń przyimkowych w tekście rosyjskim i polskim*. Kraków 1994, s. 29–30.

W tym celu przez środek ciężkości lokalizatora przeprowadzamy płaszczyznę prostopadłą do wektora przyciągania ziemskiego. Ściana dolna lokalizatora leży po tej stronie płaszczyzny, po której znajduje się koniec tego wektora. Ściana górna jest równoległa do dolnej”¹¹⁰. Przyimek *nad* może mieć również znaczenie braku kontaktu, nawet pośredniego, między lokalizatorem a przedmiotem lokalizowanym:

Над тонкими, длинными дымоотводами, придавая им вид исполинских факелов, трепетали и метались яркие снопы горящего газа.

(А. Куприн)

Nad **otworami** długich i cienkich **kominów** chygotały się świecące snopy rozpalonego gazu, nadając im wygląd gigantycznych pochodni.

(A. Kuprin)

Nad otworami kominów, a więc powyżej nich, możliwe, że bez żadnej styczności z kominami. „Zaznaczyć przy tym należy, że opozycja: kontakt: brak kontaktu, nie jest prymarna dla przyimków *na* i *nad*”¹¹¹.

Przyimek *nad* został w powyższych przykładach użyty dlatego, że przedmiot lokalizowany (łuna, snopy gazu tworzące pewien stan powietrza) „w intuicyjnym, potocznym obrazie świata traktowany jest tak, jakby w ogóle nie podlegał grawitacji”¹¹².

Subiekt lokatywny w formie przysłówka

Jak już wspominaliśmy, w języku rosyjskim subiekt lokatywny, jeżeli jest ujawniony na powierzchni zdania, najczęściej wyrażany jest syntaktemem lokatywnym lub przysłówkiem miejsca. Według teorii gramatyki tradycyjnej przysłówki to „leksemy o funkcji członu zależnego zdania”¹¹³. Zgodnie z teorią gramatyki komunikacyjnej mogą one pełnić funkcję subiektu. W literaturze

¹¹⁰ Tamże, s. 78.

¹¹¹ Tamże, s. 83.

¹¹² Tamże, s. 83.

¹¹³ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Red. K. Polański. Wrocław, Warszawa, Kraków: 1995, s. 438.

przedmiotu dostrzec można wiele kłopotów z ich nazewnictwem: niektórzy słowa typu *здесь, там, около* nazywają przysłówkami zaimkowymi wskazującymi (np. Stanisław Szober), a dla innych to zaimki przysłowne. Większość jednak określa je mianem przysłówków oznaczających miejsce (np. Wiktor Winogradow).

Zauważyliśmy, że w badanych tekstach reproduktywnego rejestru mowy niektóre przysłówki lokatywne nie występują wcale, a te, które się pojawiają, charakteryzuje bardzo różna częstotliwość użycia. Do najczęściej wykorzystywanych należy przysłówkę *tam*:

Дождь ведь. **Там** мокро.

(С. Антонов)

Пречие пада deszcz. **Там** мокро.

(S. Antonow)

Miejsce obserwowanego wydarzenia nie jest tu równoznaczne z punktem znajdowania się narratora. *Tam mokro* — mówi ktoś, kto znajduje się w innym miejscu.

Przysłówkę *tam* czasami nie oznacza desygnatu, ale tylko na niego wskazuje:

В комнату надо было подыматься по крутой лестнице. **Там** всегда пахло краской и лаком от позолоты.

(К. Паустовский)

Do pokoju wchodziło się po stromych schodach. Czuć tam było zawsze zapach farb i lakiem od pozłoty.

(K. Paustowski)

Tam = w pokoju, o którym mowa jest we wcześniejszym zdaniu. Jak widać, użycie przysłówka *tam* i jego znaczenie zależy od kontekstu.

Przy przekładzie na język polski nastąpiła zmiana szyku wyrazów, która jednakże w tym przypadku nie narusza funkcji komunikatywnej języka, nie pociąga bowiem za sobą zmian w semantyce zdania.

Często się zdarza, że „subiekt lokatywny stanu predykatywnego, znajdujący się poza przedziałami ‘tutaj’, zostaje zwerbalizowany”¹¹⁴:

Там, в этом маленьком флигеле, плавают клубы дыма, тускло горят сальные свечи, настраивается гитара...

(И. Бунин)

Там, в tej malej oficynie, unoszą się kłęby dymu, blado płoną łojowe świece, ktoś stroi gitarę...

(I. Bunin)

Tam wypełnia tu funkcję kataforyczną — odsyła do przodu. Przysłówek ten ma charakter fakultatywny — może zostać zastąpiony innym słowem bądź też pominięty¹¹⁵.

Równie często jak *tam* występuje przysłówek *кругом*, który na język polski tłumaczony jest jako *wokoło* (lub *dokoła*):

- кругом ‘вокруг, в окрестности; рядом’ (Ожег., 2003: 309)

Кругом пусто, только без устали траурно-красное немое полыхание. На Никитской чудовищно бушевало.

(А. Серафимович)

Wokoło пустka; trwa jedynie ustawiczne żałobnie czerwone, nieme pałanie światła. Na Nikickiej światło to dziwacznie szalało.

(A. Serafimowicz)

Ze znaczenia przysłówka *wokoło* wynika, że wypowiadający to zdanie znajduje się w punkcie, dookoła którego panuje pustka, on jest środkiem owej przestrzeni.

¹¹⁴ Г. А. Золотова, Н. К. Ониненко, М. Ю. Сидорова: *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва 1998, s. 168.

¹¹⁵ Więcej na temat katafory zob.: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego...*, s. 260.

Кругом безмолвие; в глубоком смирении с неба смотрели звёзды, и шаги Старцева раздавались так резко и некстати.

(А. Чехов)

Milczenie panowało wokoło; w głębokiej pokorze patrzyły gwiazdy z nieba, a kroki Starcewa brzmiały ostro i niepotrzebnie.

(A. Czechow)

Przestawny (w porównaniu ze zdaniem rosyjskim) szyk wyrazów w zdaniu polskim spowodował, że pomimo występowania takich samych elementów w obu przykładach, zdania mają różne znaczenia.

Bliski znaczeniowo przysłówkowi *кругом* jest przysłówek *вокруг*, który w analizowanych tekstach występuje rzadko, a i wówczas jest wtórnym przyimkiem lokatywnym:

Вдали замирают крики охотников и лай собак, а **вокруг тебя** — мёртвая тишина.

(И. Бунин)

W oddali mrą krzyki myśliwych i ujadanie psów, zaś **wokół ciebie** martwa cisza.

(I. Bunin)

Kolejnym występującym w analizowanym materiale przysłówkiem ze znaczeniem miejsca jest *езде*, który na język polski może być tłumaczony jako *dokoła*:

И **езде** невообразимая тишина — только комары поют и стрекозы летают.

(И. Бунин)

A **dokoła** — dziwna, nieprawdopodobna cisza, tylko leniwie bzykają komary i latają ważki.

(I. Bunin)

lub dosłownie jako *wszędzie*:

Часа через два замелькали огни, и машина остановилась около двухэтажного деревянного рубленого дома. **Везде** было темно, и только в одном окне второго этажа горел свет.

(В. Шаламов)

Po dwóch godzinach zamigotały światła i samochód zatrzymał się koło piętrowego domu, zbudowanego z ociosanych pni. **Wszędzie** było ciemno, tylko w jednym oknie na piętrze paliło się światło.

(W. Szalamow)

Wszędzie ma tu znaczenie ‘w każdym oknie owego domu, który jest obserwowany przez perceptorą’. Polskiemu przysłówkowi *wszędzie* w języku rosyjskim może odpowiadać również *всяду*:

Всюду тишина и чистота, хотя, кажется, кресла, столы с инкрустациями и зеркала в узеньких и витых золотых рамах никогда не трогались с места.

(И. Бунин)

Wszędzie cisza i czystość, choć wydaje się, że fotele, inkrustowane stoły i lustra w wąziutkich, kręconych złotych ramach nigdy nie były ruszane z miejsca.

(I. Bunin)

Всюду была тишина деревенской майской зари, весенняя чистота, свежесть и новизна всего — полевого и речного воздуха, этой молодой и густой травы во дворе, густого цветущего сада [...]

(И. Бунин)

Wszędzie panowała cisza wiejskiego majowego wieczoru, wiosenna czystość, świeżość i nowość wszystkiego — powietrza w polu i nad rzeką, tej młodej gęstej trawy na podwórzu, gęstego kwitnącego sadu [...]

(I. Bunin)

Wszędzie — ‘w każdym miejscu, gdzie tylko spojrzeć, gdzie tylko sięga wzrok perceptor’a. Należy zauważyć, że nastąpiło tu zawężenie znaczenia *wszędzie*, co ma związek z obserwatorem, z możliwościami jego percepcji, choć wydawałoby się, że *wszędzie* to w każdym, obojętnie jakim miejscu.

Ostatnim przysłówkiem, jaki pojawił się w zdaniach o stanie miejsca jest *tutaj (tu)*:

Здесь всегда пахло фабричными отбросами и уксусной кислотой, которую употребляли при выделке ситцев.

(А. Чехов)

Тu zawsze pachniało odpadkami z fabryk i octem, którego używano przy wyrobie perkalu.

(А. Czechow)

Здесь на станции уже пахло осенью, вечер был прохладный.

(А. Чехов)

Тu, na peronie, już pachniało jesienią, wieczór był chłodny.

(А. Czechow)

Charakteryzowane miejsce jest tu jednoznaczne z miejscem, w którym znajduje się osoba wypowiadająca to zdanie, jest ono podkreślone poprzez dokładne nazwanie. Jak mówi Galina Zołotowa „показатели „здесь” и „сейчас” фигурируют чаще тогда, когда выражается или подразумевается антитеза „здесь” — „не здесь”, „сейчас” — „не сейчас”. Пределы „здесь” и „сейчас” ограничиваются возможностями сенсорного восприятия наблюдателем”¹¹⁶.

---

¹¹⁶ Тамże, s. 169.

Subiekt lokatywny nie wyrażony na powierzchni zdania

W zdaniach typu:

Однажды Мерзляков упал, не мог встать сразу со снега и, внезапно решившись, отказался тащить это проклятое древно. Было уже поздно, темно, конвоиры торопились на политзанятия, раюочие хотели скорей добраться до барака [...]

(В. Шаламов)

Pewnego razu Mierzlakow upadł, nie mógł od razu powstać w śniegu i, zdecydowawszy się nagle, odmówił dźwigania tego przeklętego pnia. Było już późno, ciemno, konwojenci spieszyli się na szkolenie polityczne, więźniowie chcieli jak najprędzej dostać się do baraku [...]

(W. Szalamow)

subiektem, nie wyrażonym na powierzchni, jest część przestrzeni dookoła perceptora. Jak zauważamy, ominięcie subiekta jest charakterystyczne zarówno dla języka rosyjskiego, jak i dla języka polskiego, ale pozycja elementu lokatywnego w omawianym typie zdań pozostaje zawsze „otwarta” i może zostać zajęta”¹¹⁷:

Было холодно, и майор Пугачев проснулся. Солдатов спдел, положив автомат на колени, весь — внимание. Пугачев лег на спину, отыскал глазами Полярную звезду — любимую звезду пешеходов [...]

(В. Шаламов)

Było chłodno i major Pugaczow przebudził się. Sołdatow siedział pełen czujności, położywszy automat na kolanach. Pugaczow odwrócił się na plecy, odszukał wzrokiem Gwiazdę Polarną — ulubioną gwiazdę pieszych wędrowców [...]

(W. Szalamow)

---

¹¹⁷D. Wiczorek: *Несогласованные асимметричные русские предложения ...*, s.212.

Tradycyjnie elipsa określana jest jako opuszczenie jakiegoś elementu zdania, który łatwo można odgadnąć z kontekstu (e. kontekstowa) lub sytuacji (e. sytuacyjna). W nowszych pracach jest ona określana jako: „неупотребление (опущение) синтаксемы с одновременной и обязательной супрессией соответствующего содержания”¹¹⁸. Dlatego też elipsa nie zmienia głębokiej struktury zdania. Dotyczy ona jedynie struktury powierzchniowej.

Elipsa najczęściej występuje w zdaniach, które informują o miejscu będącym jednocześnie miejscem występowania perceptorów:

Свет фонарей расплывался большими пятнами в тумане. Было холодно и безнадежно.

(В. Брюсов)

Światło latarni rozplýwało się dużymi plamami we mgle. Było zimno i bez nadziei.

(W. Briusow)

Безнадежно nie odnosi się do miejsca, o którym mowa, a jedynie wyraża stan perceptorów.

Gdy pamiętamy o «narracyjnej triadzie» i kryteriach reproduktywnego rejestru mowy, to zrozumiałe jest, że jeśli perceptor przypisuje jakiś stan, cechę miejscu, w którym się aktualnie znajduje, to opuszcza element zdania nazywający owo miejsce:

Я никогда в жизни не играл в домино, но убежден, что великой мудрости для овладения этим искусством не надо. И потом — на столе стояли две кружки чая, миска с кашей. И было тепло.

(В. Шаламов)

Nigdy w życiu nie grałem w domino, jednak byłem przekonany, że opanowanie tej sztuki nie wymaga większej mądrości. A przy tym na stole stały dwa kubki herbaty i miska kaszy. I było ciepło.

(W. Szalamow)

---

¹¹⁸ И. Вардун: *Основы описательной лингвистики (Синтаксис и супрасинтаксис)*. Москва 1977, s. 303, 304.

Omawiane zdania są przez wielu lingwistów traktowane jak zdania bezpodmiotowe. Naszym zdaniem trudno jednak zgodzić się z tym, że nie ma w nich „nosiciela cechy predykatu”. Jak zauważa Diana Wieczorek „предикативность в *Светаёт, Вьюжит* а также в *В воздухе посвежело, Пахнет смолом* не выражает соотнесенности их содержания с экстралингвистической действительностью вообще (как таковой), а относит предикативный признак (светает, вьюжит, посвежело, пахнет) к одному фрагменту этой действительности (как части целого)”. I dodaje, że fragment tej rzeczywistości „отождествляется говорящим с окружающей средой, пространством, воспринимаемым как «здесь»”¹¹⁹. Podobne zdanie ma Stella Cejtin, która wyjaśniając pojęcie „aktualności” rozszerzyła je również na komponenty ze znaczeniem przestrzeni i subiektu. Za „aktualny” subiekt uważa ona ten, który pokrywa się z „ja”, „aktualne” miejsce — miejsce pokrywające się z momentem mowy („tutaj”). Opuszczenie „ja” i „tutaj” to elipsa sytuacyjna¹²⁰. Mówiący przypisując jakąś cechę miejscu, w którym się znajdował lub znajduje w momencie aktu mowy, może posłużyć się elipsą i nie włączać do zdania członu lokalnego „tutaj”, np.:

Светила луна. Было тихо, тепло, но тепло по-осениему.

(А. Чехов)

Księżyc świecił. Było spokojnie i ciepło, ale ciepło po jesiennemu.

(А. Czechow)

Spokojnie i ciepło w tej przestrzeni, w której znajduje się osoba odczuwająca temperaturę i zauważająca spokój.

Было жарко, ветер давно уже стих, и казалось, что этот день никогда не кончится.

(А. Чехов)

¹¹⁹ D. Wieczorek: *Несогласованные асимметричные русские предложения ...*, s.203.

¹²⁰ Тамże, s. 204.

Było gorąco, wiatr dawno ustał i zdawało się, że ten dzień nigdy się nie skończy.

(A. Czechow)

Powiedzieć: *Było gorąco, Było ciepło* — to tak jakby powiedzieć: *Tu* było gorąco, *Tu* było ciepło. „Итак, — светает, посвежело, пахнет — предизируют само пространство, окружающую среду — „здесь”, названную локаивными формами”¹²¹. Zjawisko opuszczania syntaktemu lokatywnego jest dość częste, co daje podstawy do tego, żeby mówić o pewnej normie:

Было тихо и темно, и только высоко на вершинах кое-где дрожал золотой свет и переливал радугой в сетях паука.

(А. Чехов)

Było cicho i ciemno, tylko w górze, na samych wierzchołkach, migał gdzieś jaskrawożółty blask i mienił się w pajęczynach wszystkimi kolorami tęczy.

(A. Czechow)

Пахло сладким чадом, огоньки трепетали, лик образа древне глядел из-за них в пустом кружке серебряного оклада.

(И. Бунин)

Pachniało słodkawym dymem, płomyki drgały, oblicze obrazu patrzyło spoza nich w obwódce srebrnej ramy — zamierzchłym spojrzeniem.

(I. Bunin)

Ещё с раннего утра всё небо обложили дождевые тучи; было тихо, не жарко и скучно, как бывает в серые, пасмурные дни, когда над полем давно уже нависли тучи, ждёшь дождя, а его нет.

(А. Чехов)

---

¹²¹ Тамże, s. 205.

Od samego rana całe niebo zaciągnęło się deszczowymi chmurami; było bezwietrznie, niegorąco i nudno, jak zwykle w szare pochmurne dnie, kiedy nad polem od dawna już zawisły chmury i czeka się na deszcz, a deszcz wciąż zwleka.

(A. Czechow)

Уже темнело. Антип седельников паял что-то около печи, надувая щеки; было угарно.

(А. Чехов)

Zapadł już zmrok. Antip Siedielnikow coś tam spajał przy piecu, nadymał policzki; czuć było czad.

(A. Czechow)

Jak słusznie zauważa Diana Wieczorek, interesujący jest fakt, że w sytuacjach, gdy komponent „здесь” jest wyrażony, ma on bardzo często formę „na dworze” lub „za oknem”. Słowoformy te, wypadając ze zdania, nie naruszają jego sensu, co dało Marguerite Guiraud-Weber możliwość twierdzenia o ich desemantyzacji¹²².

Podstawowym środkiem wyrażenia stosunków przestrzennych w języku rosyjskim są przysłówki, ale również syntaktemy lokatywne, składające się z przyimka i rzeczownika — najczęściej w formie miejscownika. Przypadek ten (lokatyw) jest charakteryzowany jako „глубинный падеж пространства, места, участвующего в ситуации, называемой глаголом”¹²³.

Lokatyw w funkcji subiektu jest ciągle mało zbadany, choć subiektywizacja lokatywu jest charakterystyczna dla języka rosyjskiego¹²⁴, co staraliśmy się pokazać w niniejszym rozdziale w oparciu o teorię Galiny Zołotowej.

¹²² M. Гиро-Вебер: *К вопросу о классификации простого предложения в современном русском языке*. „Вопросы языкознания” 1979, nr 6, s. 72.

¹²³ Patrz więcej np.: C. J. Fillmore: *The Case for Case*. W: *Universals in Linguistic Theory*. Red. E. Bach, R. Harms. London–New York–Sydney–Toronto 1968, s. 25.

¹²⁴ M. Vanhala-Aniszewski: *Локатив в функции субъекта пассивных конструкций в русском языке*. „Studia Slavica Fennica” 1984, nr 1, s. 182.

ROZDZIAŁ II

O modelu *subiekt lokatywny i jego stan*

Marguerite Guiraud-Weber zdania typu «*В комнате холодно*», «*На дворе темнеет*», «*В городе пусто*» opisuje jako „model asymetryczny z miejscownikiem”¹²⁵.

Diana Wieczorek uważa, że „locus”-zdania, czyli zdania z subiektem lokatywnym, grupują się w model lokatywny. Znaczy to, że „subiekt semantyczny (=podmiot) jest w nich wyrażony formą lokatywną”¹²⁶. Do owego modelu zalicza ona te typy zdań, w których subiekt jest wyrażony rzeczownikiem w narzędniku, przysłówkiem miejsca lub wyrażeniem adwerbialnym ze znaczeniem lokatywnym, bądź też komponentem eliptycznym z tym samym znaczeniem. Ze względu na strukturę i semantykę Wieczorek wyróżnia trzy typy „locus”-zdań:

1. a) *Светаем. Świta.*
b) *Вокруг потемнело. Na dworze szerniało.*
2. *В комнате пахнет свежим хлебом. W pokoju pachniało cygarem.*
3. *В горле сразу пересохло. W gardle zaschło*¹²⁷.

Typ 1a i 1b charakteryzują się tym, że „obowiązująca jest w nich pozycja członu lokatywnego”¹²⁸, chociaż w pierwszej grupie syntaktem lokatywny wyrażony jest elipsą sytuacyjną. Ale — jak przekonuje Wieczorek — „powiedzieć *Светаем, Посвежело, Пахнет* — to jakby powiedzieć: *Здесь севтаем, Здесь посвежело, Здесь пахнет*”¹²⁹. Elipsa nie zmienia w tym przypadku sensu zdań, określanego przez badaczkę jako: „mimowolny stan otaczającego środowiska”¹³⁰.

¹²⁵ М. Гиро-Вебер: *Классификация простого предложения и её последствия для типологии языков*. „Revue des Etudes Slaves” Paris 1978, LI/ 1–2, s. 135.

¹²⁶ Д. Вечорек: *Несогласованные асимметричные русские предложения...*, s.200.

¹²⁷ Тамże, s. 200–201

¹²⁸ Тамże, s. 208.

¹²⁹ Тамże, s.204.

¹³⁰ Тамże, s. 208.

Typ 2, według Wieczorek, ma znaczenie: „cecha przypisywana określonej przestrzeni”¹³¹. Poza tym do szerokiego pojęcia miejsca włącza ona również te, które związane są z ludzkim ciałem i jego częściami (typ 3).

Maja Wsiewołodowa i Go Szufień, ze względu strukturę i semantykę predykatu, wyróżniają trzy podstawowe modele zdań ze znaczeniem stanu przestrzeni, tj.:

1. *На улице морозит.*
2. *На улице морозно.*
3. *На улице — мороз.*

oraz ich modyfikacje¹³². Modele te „obsługują tylko dwie sfery, w których pojawia się dana cecha: fizyczną, w której subjektem jest przestrzeń jako taka i socjalną, która jest sferą działalności człowieka”¹³³.

Przedmiotem naszych badań są zdania z subjektem lokatywnym odnoszące się do przestrzeni fizycznej. Konstrukcje występujące w tekstach reprodukcyjnego rejestru mowy zostały wydzielone przez nas ze względu na ich strukturę i semantykę i zgrupowane w dwa podstawowe modele. Pierwszy z nich występuje w dwóch wariantach — izosemicznym i nieizosemicznym.

Problem izosemiczności modeli składniowych porusza w swoich pracach Galina Zołotowa. Jej zdaniem izosemiczne modele zdaniowe są podstawowymi modelami, jakimi dysponuje składnia, w których niezbędne logiczne znaczenie wyrażone jest typowymi dla tego znaczenia wyspecjalizowanymi środkami językowymi. Izosemiczne modele zdaniowe charakteryzują się równowagą cech semantycznych, morfologicznych i syntaktycznych, nieizosemiczne — naruszeniem tej równowagi, pojawieniem się zgodnie z prawem kompensacji gramatycznej, dodatkowych, niejako zbędnych środków¹³⁴.

---

¹³¹ Там же, s. 210.

¹³² М. В. Всеволодова, Го Шуфень: *Классы моделей русского простого предложения и их типовых значений. Модели русских предложений со стательными предикатами и их речевые реализации (в зеркале китайского языка)*. Москва 1999, s. 152–156.

¹³³ Там же, s. 150.

¹³⁴ Г. А. Зо́лотова: *Коммуникативные аспекты...*, s. 127.

Należy dodać, że przez „model zdania” będziemy rozumieć, za Mają Wsiewołodową i Go Szufień „strukturę (konfigurację) syntaktemów sprzężonych stosunkiem predykcji, włączającą do swojego składu znaczące komponenty fakultatywne i mającą określone typowe znaczenie”¹³⁵.

2.1 Zdania z typowym znaczeniem: ‘subiekt lokatywny i jego stan’, np.: *На улице морозно*

W zdaniach tych zauważamy bezpośredni, izosemiczny sposób przekazania treści, w którym „odzwierciedlane znaczenie kategoryalne odpowiada podstawowemu kategoryalnemu znaczeniu danej części mowy”¹³⁶.

Strukturę tych wypowiedzi można zapisać następująco:

Adv/N_{loc} (lub 0) Cop Praed¹³⁷

W omawianym modelu interesować nas będą przede wszystkim formy morfologiczne i semantyka poszczególnych elementów wchodzących w skład zdań ze znaczeniem stanu miejsca. Pierwszym ze składników jest *subiekt lokatywny*. W analizowanych zdaniach obserwujemy regularną realizację wszystkich jego form:

a) N_{loc} — subiekt wyrażony jest składnikiem lokatywnym typu:

przyimek *в* lub *на* + rzeczownik w przypadku zależnym (в/на + S):

В риге было прохладно и уютно.

(И. Бунин)

W stodole было холоднawo i przytulnie.

(I. Bunin)

¹³⁵ М. В. Всеволодова, Го Шуфень: *Классы моделей русского простого предложения...*, s. 5.

¹³⁶ Г. А. Золотова: *Об основаниях классификации предложений*. „Русский язык за рубежом” 1989, nr 5, s. 68.

¹³⁷ Gdzie: Adv/N_{loc} oznacza syntaktem lokatywny wyrażony przysłówkiem lub rzeczownikiem w miejscowniku, a Praed — człon orzekający.

В караулке было очень чисто, очень уютно и очень тесно, жарко от солнца, светившего из-за леса в оба её окошка, и оттого, что была натоплена печь, — утром пекли спинки.

(И. Бунин)

W gajówce było bardzo czysto, bardzo przypulnie i bardzo ciasno, gorąco i od słońca, co świeciło spoza lasu w jej oba okienka, i od napalonego pieca — z rana piekli sitowe chleby.

(I. Bunin)

На станции было темно и печально.

(И. Бунин)

Na stacji było ciemno i smutno.

(I. Bunin)

W grupie drugiej, w miejsce syntaktemu lokatywnego, do wyrażenia subiektu służy przysłówek wskazujący (Adv — lokatyw). Przysłówki te mają funkcję nazewniczą (nominatywną) — określają miejsce, któremu przypisywany jest dany stan. W gramatyce tradycyjnej „nie mają one wyraźnego znaczenia, a wskutek tego treść, na która wskazują, wypełniana bywa przez okoliczności towarzyszące każdorazowemu wypadkowi ich użycia”¹³⁸. Zgodnie z teorią gramatyki komunikacyjnej, mogą one wypełniać funkcję subiektu: „subiekt lokatywny może być wyrażony nie tylko przyimkowo-przypadkowymi formami rzeczownika, ale również przysłówkami lokatywnymi [...]”¹³⁹:

Там светло и людно: девки рубят капусту, мелькают сечки, я слушаю их дробный, дружный стук и дружные, печально-веселые деревенские песни...

(И. Бунин)

¹³⁸ S. Szober: *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa 1957, s. 103.

Ясно там i людно: dziewczuchy szatkują kapustę, migają noże, a ja wsłuchuję się w częstotliwe chóralne stukoty i chóralne, smętno-wesołe śpiewy wiejskie.

(I. Bunin)

Здесь было почти темно: вся уборная — маленькая дощатая комнатка, пристроенная сзади павильона, — находилась в густой тени.

(А. Куприн)

Было ту prawie ciemno: toaleta leżąca na tyłach pawilonu znajdowała się w gęstym cieniu.

(А. Kuprin)

Дождь ведь. Там мокро.

(С. Антонов)

Przecież pada deszcz. Там мокро.

(S. Antonow)

W trzeciej grupie znalazły się zdania z subiektem nie wyrażonym bezpośrednio. Jest to możliwe z uwagi na fakt, że „w zdaniach lokatywnych z reguły charakteryzowana jest przestrzeń bezpośrednio postrzegana, obserwowana przez mówiącego (lub postać), zgodnie z „triadą narracyjną” *ja — tutaj — teraz* i kryteriami reproduktywnego rejestru mowy”¹⁴⁰. Zjawisko opuszczania subiekta lokatywnego jest charakterystyczne zarówno dla języka rosyjskiego, jak i dla języka polskiego:

Было жарко и душно: в свинцовых резервуарах оставалось кислорода всего на час, не больше.

(А. Толстой)

Было горячо и душно. Tlenu w ołowianych butlach starczało zaledwie na godzinę.

(А. Tolstoj)

¹³⁹ Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова: *Коммуникативная грамматика...*, s. 166.

¹⁴⁰ Г. А. Золотова: *О главных членах предложения: дискуссионные вопросы*. W: *Функциональные и семантические характеристики текста, высказывания, слова*. Ред. М. Л. Ремнева, Е. В. Клобуков. Москва 2000, s. 11–23.

Сейчас хорошо идти. Светло и сухо.

(С. Антонов)

Teraz dobrze się idzie. Jest widno i sucho.

(S. Antonow)

Да у нас и дров-то нет, батюшка. Какой там чаек... Холодно.

(С. Антонов)

My przecież nawet drzewa nie mamy. Jaka tam herbatka... Zimno.

(S. Antonow)

Opuszczenie syntaktemu lokatywnego w omawianym typie zdań można wyjaśnić faktem, że jest oczywiste, do jakiej przestrzeni odnosi się stan, o którym mowa — jest to miejsce, w którym znajduje się subiekt postrzegający, np.: *Jest widno i sucho* —dokładnie tu, gdzie jestem i wtedy, kiedy tu się znajduję.

Ze względu na semantykę predykatu omawiany model może być realizowany w pięciu podtypach. Predykatyw może charakteryzować:

a) temperaturę powietrza:

морозно — безл. в знач. сказ. ‘холодно, сильный мороз’ (СРЯ II 300)¹⁴¹

mroźnie — przysł. od **mroźny** ‘przenikający, przejmujący mrozem; bardzo zimny, lodowaty’ (SJP II 224)

На дворе было всё так же **морозно** и пасмурно.

(Л. Толстой)

Na dworze było wciąż tak samo **mroźnie** i pochmurno.

(L. Tolstoj)

¹⁴¹ Taki zapis wynika z tego, że przysłowki tu użyte występują w funkcji predykatu, a „budowa haseł słownikowych dotyczących czasowników niewłaściwych jest w czterotomowym słowniku języka rosyjskiego pod red. A. Jewgieniewej zdecydowanie bardziej precyzyjna niż w zbliżonym objętościowo słowniku języka polskiego pod red. M. Szymczaka. Przede wszystkim systematycznie oddzielono w nim użycia przysłówkowe od predykatywnych (kwalifikator: „безл. в знач. сказ.”), przy czym jedne i drugie podawane są jako różne znaczenia tego samego leksemu. Poza tym w obrębie zastosowań predykatywnych mamy dodatkową detalizację znaczeń ze wskazaniem charakterystyk walencyjnych przy każdym ze znaczeń”. (H. Fontański: *Tak zwane*

тепло — безл. в знач. сказ. ‘о высокой температуре воздуха’ (СРЯ IV 355)

ciepło — przysł. od **ciepły** ‘mający temperaturę pośrednią między zimnem a gorącem’ (SJP I 300)

В избушке было тепло.

(А. Гайдар)

W izbie było ciepło.

(A. Gajdar)

В номере было тоже тепло, приятно.

(И. Бунин)

W numerze też ciepło, przyjemnie.

(I. Bunin)

прохладно — безл. в знач. сказ. ‘об отсутствии жары, о наличии приятной свежести, прохлады где-л.’ (СРЯ III 542)

chłodno, chłodnawo ‘nieco chłodno, lekko chłodno’ (SJP I 263)

На дворе в морозном пару краснело солнце — в доме было тепло. На дворе палил летний зной — в доме было прохладно и смешивался с прохладой мирный запах нафталина.

(И. Бунин)

Na dworze w mroźnym powietrzu czerwieniło się słońce — w domu zaś było ciepło; na dworze dokuczał żar letni — w domu panował chłodek, z którym mieszał się spokojny zapach naftaliny.

(I. Bunin)

b) poziom wilgotności:

сыро — безл. в знач. сказ. ‘о наличии влажности, сырости где-л.’ (СРЯ IV 326)

wilgotno — przysł. od **wilgotny** ‘zawierający znaczny procent wody, przesiąknięty wodą, parą wodną; niezupełnie suchy, prawie mokry’ (SJP III 718)

На дворе уже **сыро**.

(А. Гайдар)

А в роще, ещё голой, зазеленевшей только снизу, **было** очень **сыро**, в проходах между могильными памятниками стояла жидкая грязь.

(И. Бунин)

А в гaju, jeszcze nagim, zazielenionym tylko od dołu, **было** bardzo **wilgotno**, w przejściach między nagrobkami pełno było rozmiękłego błota.

(I. Bunin)

Leksem *wilgotno* zaliczymy do wyróżnionej przez Zygmunta Saloniego klasy tzw. czasowników niewłaściwych, czyli nie odmieniających się przez osobę. Forma *wilgotno*, — która może być skończoną wypowiedzią — ma typowy paradygmat analityczny odmiany czasowników niewłaściwych stanowych¹⁴².

c) stan masy powietrza

душно — безл. в знач. сказ. ‘о наличии духоты где-л.’ (СРЯ I 457)

[**духота** — спертый, несвежий воздух, затрудняющий дыхание (СРЯ I 456)]

¹⁴² Por.: H. Fontański: *Tak zwane czasowniki niewłaściwe w wybranych słownikach języka rosyjskiego i polskiego*. „Prace Językoznawcze” 1989, T.15, s.16–26.

dušno ‘gorąco, brak powietrza’ (SJP I 470)

В комнатах было душно, а на улицах вихрем носилась пыль, срывало шляпы.

(А. Чехов)

W pokojach było duszno, a na ulicach unosiły się chmury kurzu, wiatr zrywał kapelusze z głów.

(A. Czechow)

В магазине было пыльно и душно, но тихо.

(В. Брюсов)

W sklepie panował zaduch, było pełno kurzu, ale cicho.

(W. Briusow)

Łącznik *быть* w przekładzie na język polski został przetłumaczony przez czasownik *panować* w znaczeniu ‘występować w pewnym czasie lub na pewnej przestrzeni, szerzyć się, trwać’ (SJP, s.594). Użycie takiego ekwiwalentu jest możliwe wtedy, gdy zdania opisują stany (zwłaszcza fizyczne).

Warto zwrócić również uwagę na predykatyw *duszno*, który zaliczany jest do grupy słów określających stany fizyczne wyłącznie istot żywych. W połączeniu z lokalizatorem implikuje on obecność przynajmniej jednej osoby w opisywanej przestrzeni. Jak słusznie zauważa Maria Szupryczyńska, „formy tego leksemu wchodzi w opozycje czasu, por. *jest (duszno)* — *było (duszno)*, i trybu, np. *było (duszno)* — *byłoby (duszno)* — *niech będzie (duszno)*. Leksemowi temu można też przypisać negację jako kategorię fleksyjną, por. pary opozycyjne *było, będzie, byłoby (duszno)* — *nie było, nie będzie, nie byłoby (duszno)*. Poza wymienionymi formami o charakterze finitywnym w paradygmacie tego leksemu występuje jedna forma niefinitywna — bezokolicznik, np. *(Musi) być (duszno)*, brak natomiast form imiesłowowych, por. **będąc (duszno)* [...]”¹⁴³.

¹⁴³ M. Szupryczyńska: *Jeszcze o tzw. „predykatkach przysłówkowych”*. „Polonica” T. XVII. Kraków 1995, s. 177.

d) światło:

темно — безл. в знач. сказ. ‘об отсутствии или недостатке света, освещенности где-л.’ (СРЯ IV 350)

ciemno — przysł. od **ciemny** ‘pozbawiony jasności, światła, pogrążony w mroku; nie oświetlony’ (SJP I 297)

В палате **было** уже **темно**.

(А. Чехов)

W sali **było** już **ciemno**.

(А. Czechow)

На дворе **было** очень **темно**, дул сильный ветер, так что трудно было стоять.

(А. Чехов)

Na dworze **było** bardzo **ciemno**, dał silny wicher, tak że trudno było utrzymać się na nogach.

(А. Czechow)

светло — безл. в знач. сказ. ‘о наличии света, освещения где-л.’ (СРЯ IV 46)

widno — przysł. od **widny** ‘pełen światła, słońca, jasny’ (SJP III 697)

На дворе **было** **темно**, но **светлее**, чем в передней.

(А. Чехов)

Na dworze **było** **ciemno**, **widniej** jednak niż w przedpokoju.

(А. Czechow)

Następuje tu porównanie do przedpokoju, co sugeruje, że perceptor ma pewną wiedzę, z której wynika zdolność opisanego przestrzeni poprzez odwołanie do innego miejsca.

сумрачно — безл. в знач. сказ. ‘о налчии сумрака, полумрака где-л.’ (СРЯ IV 306)

[**сумрак** — неполная темнота, при которой ещё можно различать предметы]

mroczno — przysł. od **mroczny** ‘taki, w którym jest mało światła, słońca; niedostatecznie oświetlony’ (SJP II 223);

Я страдал, скучал, — как нарочно дня три шел дождь, мерно бежал, стучал тысячами лапок по крыше, в доме было сумрачно, на потолке и на лампе в столовой стали мухи [...]

(И. Бунин)

Cierpiałem więc, nudziłem się — jak na złość ze trzy dni padał deszcz, monotonnie bębnił postukując tysiącem łap po dachu, w domu było mroczno, na suficie i na lampie w jadalni spały muchy [...]

(I. Bunin)

пасмурно — безл. в знач. сказ. ‘о пасмурной погоде’ (СРЯ III 29)

pochmurno przysł. od **pochmurny** ‘pokryty chmurami, mroczny wskutek pokrycia nieba chmurami; zachmurzony’ (SJP II 715)

На дворе было всё так же морозно и **пасмурно**.

(Л. Толстой)

На дворе было wciąż tak samo mroźnie i **pochmurno**.

(L. Tolstoj)

W powyższych przykładach predykatyw *pochmurno* może znaczyć również tyle, co ‘posepnie, ponuro’ i jest to wówczas subiektywna ocena perceptora.

d) inne parametry

чисто — безл. в знач. сказ. ‘об отсутствии грязи, пыли где-л.’ (СРЯ IV 679)

czysto — przysł. od **czysty** ‘nie zabrudzony, wolny od zanieczyszczeń’ (SJP I 351)

тесно — безл. в знач. сказ. ‘о наличии тесноты где-л.’ (СРЯ IV 361)

[**теснота** — недостаток свободного места, отсутствие простора]

ciasno ‘bez dostatecznej wolnej przestrzeni; nieobszernie, tłoczno’ (SJP I 289)

В караулке было очень **чисто**, очень уютно и очень **тесно**, жарко от солнца, светившего из-за леса в оба её окошка, и оттого, что была натоплена печь, — утром пекли спинки.

(И. Бунин)

W gajówce było bardzo **czysto**, bardzo przytulnie i bardzo **ciasno**, gorąco i od słońca, co świeciło spoza lasu w jej oba okienka, i od napalonego pieca — z rana piekli sitowe chleby.

(I. Bunin)

пусто — безл. в знач. сказ. ‘ничего нет, ничем не наполнено; никого нет, безлюдно’ (СРЯ III 560)

pusto ‘nie ma nic, nikogo, jest pustka — niczym lub nikim nie wypełnione wewnątrz czegoś’ (SJP II 1082)

Во всем доме было пусто, и как-то странно, страшно пусто!

(И. Бунин)

W całym domu było **pusto** i to jakoś dziwnie, strasznie pusto!

(I. Bunin)

Przysłówek predykatywny *pusto*, podobnie jak *wilgotno*, wypełnia funkcję orzecznika. Może wskazywać zarówno na brak osób, jak i sprzętów w danej przestrzeni.

тихо — безл. в знач. сказ. ‘о наличии тишины где-л.’ (СРЯ III 369)

[**тишина** — отсутствие звуков, говора, шума]

cicho — od **cichy** ‘zaciszny, spokojny’ (SJP I 294)

А кругом **было** так поразительно **тихо**, что он слышал только одно — это биение.

(И. Бунин)

— А дookoła **было** так zdumiewająco **cicho**, że słyszał tylko jedno — bicie własnego serca.

(I. Bunin)

Według Niny Arutiunowej dla przymiotników, „oznaczających smak a przede wszystkim zapach bardzo ważna jest czyjaś subiektywna ocena oddzielająca przyjemne i nieprzyjemne”¹⁴⁴. Z naszych obserwacji wynika, że podobne zjawisko może dotyczyć także przysłówków. Wśród tych, które wystąpiły w omówionych wyżej przykładach, znalazły się zarówno takie, które wywołują u odbiorcy pozytywne, jak i negatywne skojarzenia. Do grupy pierwszej zaliczylibyśmy słowa typu: *cicho*, *ciepło*, *widno*, *czysto*, *przytulnie*, a do grupy drugiej: *mroźnie*, *ciemno*, *ciasno*. Należy jednak zaznaczyć, że kontekst, w jakim zostaną one użyte może spowodować zmianę odczuć odbiorcy, np. *cisza*, która jest *porażająca* nie będzie się kojarzyć przyjemnie.

Opisując strukturę predykatów imiennych, można wyróżnić w obrębie omawianego modelu trzy grupy zdań: te, w których łącznik *być* jest wyzerowany na powierzchni lub ma formę czasu przeszłego bądź przyszłego:

a) Cop = 0

На дворе уже **сыро**.

(А. Гайдар)

Zdanie to zawiera presupozycję leksykalną związaną z użyciem przysłówka *уже*, który implikuje, że wcześniej było inaczej i sugeruje, że stan opisywanej przestrzeni zmienia się.

¹⁴⁴ Н. Д. Арутюнова: *Язык и мир человека*. Москва 1999, s. 40.

На даче — **темно**, — час поздний, — и все окрест струится непрерывным журчанием.

(И. Бунин)

Na letnisku **ciemno** — późna godzina — i wszystko naokoło wypełnione jest nieustannym świerszczeniem.

(I. Bunin)

Потолок у Чанга с капитаном низкий, комната большая и холодная. В ней всегда, кроме того, **сумрачно**: два окна, пробитые в наклонной стене — крыше, невелики и круглы, напоминают корабельные.

(И. Бунин)

Czang i kapitan mają duży i zimny pokój z niskim sufitem. Prócz tego w pokoju **jest** zawsze **ciemnawo**: dwa okna, wybite w skośnej ścianie — suficie są niewielkie, okrągłe i podobne do okrętowych.

(I. Bunin)

W języku polskim występuje łącznik *jest*, który w języku rosyjskim w czasie teraźniejszym nie jest obligatoryjny, jako że „język rosyjski charakteryzuje się regresją 3 os. L. P. czasu teraźniejszego czasownika *być*”¹⁴⁵. Ponadto, przy zerowej formie łącznika możliwa jest zamiana modelu izosemicznego na nieizosemiczny, który zostanie omówiony w dalszej części rozdziału:

На дворе уже сыро .↔ На дворе уже сырость .

b) *Соп* = *być* w formie czasu przeszłego

В окнах казари и солдатских домиков давно уже **было темно** [...]

(Л. Толстой)

¹⁴⁵ J. Lubocha-Kruglik: *Rosyjskie zdania egzystencjalne w konfrontacji z polskimi*. Katowice 2001, s. 113.

W oknach koszar i żołnierskich domków dawno już **było ciemno** [...]

(L. Tolstoj)

В магазине **было светло**, и его потянуло на этот свет из темного переулка с холодной и точно сальной мостовой..

(И. Бунин)

W sklepie **było jasno**, skusiło go to światło w ciemnym zaułku z chłodną, jakby zatłoczoną jezdnią..

(I. Bunin)

На станции **было темно и печально**.

(И. Бунин)

Na stacji **było ciemno i smutno**.

(I. Bunin)

W powyższym przykładzie mamy do czynienia ze zjawiskiem połączenia dwóch typów predykatów, co zostało omówione w dalszej części pracy.

Czwartym, ostatnim elementem omawianego modelu podstawowego są składniki dodatkowe, rozszerzające zdanie, wnoszące do niego nowe treści, tzw. *распространители*. W przypadku zdań z subjektem lokatywnym w funkcji tej występują przede wszystkim przysłówki określające różne stopnie natężenia danej cechy bądź stanu (tzw. intensyfikatory), ale nie tylko:

странио — нареч. к **странный** ‘вызывающий недоумение, удивление своей необычностью’ (СРЯ IV 281)

dziwnie — od **dziwny** ‘odznaczający się czymś osobliwym, zwracający na siebie uwagę tą osobliwością; niezwykle, szczególny, nieokreślony, niezrozumiały’ (SJP I 150)

страшно — нареч. к **страшный** — вызывающий, внушающий чувство страха (СРЯ IV 284)

strasznie — ‘w sposób wzbudzający strach, grozę, przerażenie; przerażająco, groźnie’ (SJP III 345)

Во всем доме было пусто, и как-то *странно, страшно* пусто!

(И. Бунин)

W całym domu było pusto i to jakoś *dziwnie, strasznie* pusto!

(I. Bunin)

Użyte tu związki wyrazowe *dziwnie pusto* i *strasznie pusto* budują atmosferę grozy. Podkreślają one szczególny charakter pustki panującej w określonej czasoprzestrzeni, co nie dziwi w kontekście połączeń, w których *strasznie* pozostaje semantycznie powiązane ze słowem *strach*. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że jest to odczucie perceptoru, pewnien stan osoby wywołany stanem danego miejsca.

Według Elżbiety Janus wykładniki *strasznie, potwornie* mają sens jednoznacznie łączący się ze strachem czy potworem tylko w zestawieniach z wyrazami niegradualnymi¹⁴⁶.

поразительно — нареч. к **поразительный** — ‘производящий большое впечатление, вызывающий сильное удивление, изумление; необыкновенный’ (СРЯ III 301)

zdumiewająco ‘w sposób zdumiewający, niezwykle, niezmiernie, nadzwyczajnie’ (SJP III 995)

A кругом было так *поразительно тихо*, что он слышал только одно — это биение.

(И. Бунин)

A dookoła było tak *zdumiewająco cicho*, że słyszał tylko jedno — bicie własnego serca.

(I. Bunin)

очень — ‘весьма, чрезвычайно, в сильной степени’ (СРЯ II 732)

¹⁴⁶ E. Janus: *Wykładniki intensywności cechy (na materiale polskim i rosyjskim)*. Wrocław–Warszawa 1981, s. 52.

bardzo ‘przysłówek wyrażający wysoki stopień intensywności, nasilenie, natężenie czegoś’ (SJP I 124)

В караулке было *очень* чисто, *очень* уютно и *очень* тесно, жарко от солища, свеившего из-за леса в оба её окошка, и оттого, что была натоплена печь, — утром пекли спиики.

(И. Буинин)

W gajówce było *bardzo* czysto, *bardzo* przytulnie i *bardzo* ciasno, gorąco i od słońca, co świeciło spoza lasu w jej oba okienka, i od napalonego pieca — z rana piekli sitowe chleby.

(I. Bunin)

Natężenie cechy można określać albo pośrednio — przez porównanie, albo bezpośrednio. W wypadku bezpośredniego określania używamy przysłówka *bardzo* lub przysłówek zbliżonych do niego znaczeniowo. Neutralnie nacechowany leksem *очень* i jego ekwiwalent w języku polskim *bardzo* to „wykładniki intensywności”¹⁴⁷, które oznaczają wysoki stopień cechy stanu nazwanego przez czasownik. Tworząc listę wykładników intensywności w zależności od nacechowania stylistycznego, Elżbieta Janus umieszcza wykładnik *очень* i jego ekwiwalent *bardzo* na liście wykładników stylistycznie neutralnych, w przeciwieństwie do wykładników typu *страшно, ужасно*, które zalicza do używanych w stylu potocznym¹⁴⁸.

Modyfikacje izosemicznego wariantu zdań ‘subiekt lokatywny i jego stan’

Przedstawiony model nie zawsze występuje w czystej postaci. Zarówno w języku rosyjskim, jak i polskim pojawiają się jego modyfikacje. W tekstach reproduktywnego rejestru mowy dość często spotykana jest modyfikacja strukturalno-semantyczna ukazująca na fazowość istnienia. Maja Wsiewołodowa i Go Szufień

¹⁴⁷ Tamże, s. 29.

¹⁴⁸ Tamże, s. 49–52.

wskazują na dwa rodzaje tej modyfikacji: ze słowami *стало* i *становится*¹⁴⁹. Zdania tego typu wystąpiły również w badanych tekstach:

На улице **стало** совсем тихо.

(В. Пелевин)

На перроне **стало** тесно.

(Л. Кассиль)

И в погребѣ **стало** тихо-тихо.

(А. Гайдар)

На чистом зеленом дворе от надвигающейся отовсюду растительности **стало** как будто **теснее**, дом стал как будто меньше и красивее.

(И. Бунин)

Na czystym, zielonym podwórzu **zrobiło się** jak gdyby **ciaśniej** od nacierających zewsząd roślin, dom stał się jak gdyby mniejszy i ładniejszy.

(I. Bunin)

И на дворе вдруг **стало** тихо.

(А. Чехов)

Na dziedzińcu nagle **zapanowała cisza**.

(А. Czechow)

Я видела как тележка остановилась. **Стало** тихо.

(А. Толстой)

Widziałam, jak wózek zatrzymał się. **Zapadła** cisza.

(А. Tolstoj)

¹⁴⁹ М. В. Всеволодова, Го Шуфень: *Классы моделей русского простого предложения...*, s. 155.

Zauważamy, że w języku polskim zostały użyte czasowniki *zapadać* ‘nadchodzić, nastawać, stawać się’ i *zapanować* ‘nastąpić, nastać’, które jednoznacznie wskazują na przejście z jednego stanu w drugi.

Они [облака-призр. автора] бежали низко и быстро — и скоро, точно дым, затуманивали солнце. Погасал его блеск, закрывалось окошечко в голубое небо, а в саду становилось пустынно и скучно, и снова начинал сеять дождь...

(И. Бунин)

Biegły one nisko, niby dym zasłaniały słońce. Gasł blask słoneczny, zamykało się okienko do błękitnego nieba, a w ogrodzie robiło się pusto i nudno i znowu zaczynał siąpić deszcz...

(I. Bunin)

W przekładzie na język polski wykorzystano predykat *robić się* ‘ulegać zmianie; czynić się stawać się’ ukazujący na początek istnienia, ale jednocześnie podkreślający zmianę stanu ogrodu. Zawarta jest w tym zdaniu presupozycja ‘wcześniej było ludniej i ciekawiej’. Należy tu zwrócić uwagę również na fakt, że „formy *robić się, zrobić się, stać się, stawać się* itp. w czasie teraźniejszym nie mogą ulegać redukcji w przeciwieństwie do formy *jest*”¹⁵⁰.

Jak zauważa Galina Zołotowa: „W zdaniach, które reprezentują czasownikowy sposób modyfikacji fazowej nominatiwów tworzą się stosunki przeciwstawne. Z jednej strony, pomiędzy czasownikiem i rzeczownikiem powstaje związek predykatywny, sprzężenie wyrażające się zgodnością nawet form rodzaju i liczby. Z drugiej strony, czasownik fazowy, ze względu na swoje znaczenie, pozostaje posiłkowym, nie posiada cech konstruktywnych, tj. nie może tworzyć ani zdania, ani jego komponentów bez tych strukturalno-semantycznie samodzielnych słów, z którymi się łączy. Czasownik fazowy nie wnosi do zdania niezależnej informacji [...]”¹⁵¹.

¹⁵⁰ M. Szupryczyńska: *Jeszcze o tzw. „predykatkach przysłówkowych”*..., s. 185.

2.2 Nieizosemiczny wariant zdań z typowym znaczeniem ‘subjekt lokatywny i jego stan’, np.: *На улице — мороз*

Strukturę tych zdań można zapisać następująco:

$Adv/N_{loc} \text{ (lub } 0) \ V_{ex} \ f/0 \ N_{им}$

W omawianym typie zdań subjekt może być wyrażany syntaktemem lokatywnym, przysłówkiem miejsca lub też może być w strukturze zdania wyzerowany (Adv/N_{loc} (lub 0)).

a) subjekt lokatywny = Adv

И **везде** невообразимая тишина — только комары поют и стрекозы летают.

(И. Бунин)

A **dookoła** — dziwna, nieprawdopodobna cisza, tylko leniwie bzykają komary i latają ważki.

(I. Bunin)

Там стоял полный непроницаемый мрак, и только в самой середине его скользнувший неведомо откуда луч вдруг ярко озарял длинный ряд деревьев [...]

(А. Куприн)

Panował **tam** zupełny, nieprzenikniony mrok i tylko czasami w samym środku ciemności prześlizgujący się, nie wiadomo skąd, promień oświeślał wyraźnie długi rząd drzew [...]

(А. Kuprin)

Всюду тишина и чистота, хотя, кажется, столы с инкрустациями и зеркала в узеньких и витых золотых рамах никогда не трогались с места.

(И. Бунин)

¹⁵¹ Г. А. Золотова: *Очерк функционального синтаксиса...*, s. 215.

Wszędzie cisza i czystość, choć wydaje się, że fotele, inkrustowane stoły i lustra w wąziutkich, kręconych złotych ramach nigdy nie były ruszane z miejsca.

(I. Bunin)

Всюду была тишина деревенской майской зари, весенняя чистота, свежесть и новизна всего — полевого и речного воздуха, этой молодой и густой травы во дворе, густого цветущего сада [...]

(И. Бунин)

Wszędzie panowała cisza wiejskiego majowego wieczoru, wiosenna czystość, świeżość i nowość wszystkiego — powietrza w polu i nad rzeką, tej młodej gęstej trawy na podwórzu, gęstego kwitnącego sadu [...]

(I. Bunin)

b) subiekt lokatywny = 0

Был густой туман; по нему ползали, щупали его огни протекторов.

(А. Толстой)

Была гęsta mgła. Światła reflektorów pełzały w niej i obmacywały.

(А. Толстой)

c) subiekt = N_{loc}

В доме какая-то недвижная суетня.

(В. Брюсов)

W domu jakaś martwa krzatanina.

(W. Briusow)

На улице был ветер.

(С. Антонов)

Na ulicy było wietrzno.

(S. Antonow)

Jak widać możliwy jest taki przekład na język polski, w którym model nieizosemiczny zastąpiony zostanie izosemicznym.

На дворе, в городе Одессе, зима.

(И. Бунин)

Na dworze, w mieście Odessie — zima.

(I. Bunin)

Kolejnym elementem składowym omawianych zdań są orzeczenia. Interesujące są zwłaszcza orzeczniki stanowiące część orzeczeń imiennych. Można je, najogólniej, podzielić na dwie grupy (choć oczywiście nie wyczerpuje to możliwości podziału):

- a) abstrakcyjne, a więc takie, które nazywają zjawiska psychiczne, wewnętrzne, tj. spostrzeżenia, uczucia, pojęcia oraz wszelkiego rodzaju uogólnienia:

В городе страшная **скука**, нет ни одной живой души, не с кем слово сказать.

(А. Чехов)

W mieście **nudy** straszliwe, nie ma z kim słowa zamienić.

(А. Czechow)

Użyty w tym zdaniu rzeczownik *nudy* jednoznacznie wskazuje na obecność perceptora w opisywanej przestrzeni. Wnioskujemy, że osoba ta odczuwa ‘niemiły stan spowodowany bezczynnością, brakiem interesującego zajęcia, brakiem wrażeń, monotonią życia’. Mamy tu do czynienia również z elipsą, z ominięciem osoby, która jest obiektem owego stanu w danym miejscu: „В городе **мне** скучно”.

b) konkretne, czyli nazywające te przedmioty, które spostrzegamy w otoczeniu za pomocą różnych zmysłów, a więc wzroku, słuchu, dotyku, smaku i powonienia:

- zmysł wzroku:

На дворе **был** тяжёлый осенний **туман**, закрывающий всё.

(Л. Толстой)

Na dworze **była** ciężka **mgła**, zasłaniająca wszystko.

(L. Tołstoj)

Над заводом **стояло** огромное красное колеблющееся **зарево**.

(А. Куприн)

Nad fabryką **stała** wielka czerwona **luna**.

(A. Kuprin)

- zmysł powonienia:

В воздухе „**спираль**” и **духота** [...]

(А. Чехов)

W powietrzu **smród i zaduch**.

(A. Czechow)

Powyższe rzeczowniki presuponują obecność kogoś, kto widzi ‘zagęszczoną parę wodną unoszącą się nad ziemią w postaci lekkiego obłoku’ (*mgła*); kto widzi ‘silne światło odbite, odblask’ (*luna*); kto odczuwa ‘przykry, odrażający zapach; feter unoszący się w ciężkim i dusznym powietrzu’ (*smród i zaduch*).

Rzeczownik *luna* zaliczymy do grupy rzeczowników ze znaczeniem efektów świetlnych, *smród i zaduch* — do rzeczowników ze znaczeniem efektów węchowych, a *mgłę* — do rzeczowników ze znaczeniem efektów wzrokowych.

Jak zauważyła Nina Arutiunowa, „rzeczowniki konkretne bezpośrednio nie są zależne od spójnika. Czasownik *być* w połączeniu z nimi wskazuje na obecność

jakiegoś przedmiotu. [...] Zamiana *быть* czasownikami ze znaczeniem lokatywnym nie jest możliwa w połączeniach ze słowami oznaczającymi zdarzenie. Ср. *Был* (но не *находился, имелся, пребывал*) *ветер*”¹⁵².

Czasowniki w nieizosemicznym wariancie zdań z typowym znaczeniem ‘subiekt lokatywny i jego stan’

Zauważyliśmy, że w badanym modelu najczęściej pojawiają się czasowniki egzystencjalne i ich korelaty typu *стоять, царить*. Należy zauważyć, że nastąpiła tu ich deleksykalizacja, „w wyniku czego mogą one występować tylko w ściśle określonych warunkach semantycznych, tzn. np. wtedy, gdy w roli subiekta nie występuje człowiek”¹⁵³:

- *быть* = *być*:

Всюду **была тишина и чистота.**

(И. Бунин)

Wszędzie **była cisza i czystość.**

(I. Bunin)

Czasownik *быть* ma tu znaczenie „realizacji wydarzenia, zazwyczaj wyrażane w języku przy pomocy kategorii czasu i modalności”¹⁵⁴.

Ekwiwalentem rosyjskiego *быть* może być w określonych kontekstach predykat *panować*. Sytuacja taka ma miejsce zwykle wtedy, gdy dane zdania opisują stany, w szczególności zaś stany fizyczne:

В комнате **была тьма**, за окнами шумело и плескалось, и этот шум и плеск были нестерпимы (даже одним своим звуком) для тела, сплошь дрожащего от озноба.

(И. Бунин)

¹⁵² Н. Д. Арутюнова: *Предложение и его смысл*. Москва 2002, s. 77.

¹⁵³ J. Lubocha-Kruglik: *Rosyjskie zdania egzystencjalne...*, s. 59.

¹⁵⁴ Н. Д. Арутюнова: *Предложение и...*, s. 231.

W pokoju **panowała ciemność**, za oknami coś szumiało i pluskało, a ten szum i plusk były nieznośne (nawet przez swój dźwięk) dla ciała dygocącego w dreszczach.

(I. Bunin)

- *стоять* = *leżeć*:

За окном **стояла** внимательная, чёткая **тишина**; она как бы наступила только сейчас.

(А. Грин)

За окном **leżała cisza** skupiona i wyrazista, jakby dopiero co nastąpiła.

(A. Grin)

- *стоять* = *stać*:

Над заводом **стояло** огромное красное колеблющееся **зарев**о.

(А. Куприн)

Nad fabryką **stała** wielka czerwona **luna**.

(A. Kuprin)

- *стоять* = *panować*:

Стояла такая **темень**, что в комнате не было видно окон.

(С. Антонов)

Panowała taka **ciemność**, że w pokoju nie było widać okien.

(S. Antonow)

Zołotowa podkreśla, że „czasowniki *stoi*, *wisi*, *leży* w znaczeniu egzystencjalnym służą do informowania o przedmiotach nieożywionych”¹⁵⁵. Czasownik *царить* natomiast — „o niektórych stanach typu *cisza*”¹⁵⁶.

¹⁵⁵ Г. А. Золотова: *Очерк фикционального синтаксиса...*, s. 43.

- *царить* = *panować*:

A в другой стороне **царила** глубокая **тишина**, и по этой тишине в темноте угадывался Дон.

(С. Антонов)

A w przeciwnej stronie **panowała** głęboka **cisza**. Tam w tej ciszy i mroku płynął Don.

(S. Antonow)

Mogą zostać użyte także inne czasowniki, jak np. *водворяться*, który oznacza jednocześnie przejście do danego stanu i rezultat tego przejścia — stan. Jest on często tłumaczony na język polski predykatem *panować*:

В доме **водворялась** тогда полная **тишина**, благоговейный и как бы ждущий чего-то покой, как нельзя более подобающий ночному священному виду икон, озаренных скорбно и умирительно.

(И. Бунин)

W domu **panowała** wtedy zupełna **cisza**, spokój namaszczonej i jakby wyczekującej, jak najbardziej stosowny dla nocnego, wzniesłego widoku ikon, oświetlonych, spoglądających boleściwie i wzruszająco.

(I. Bunin)

Czasownik *водворяться* należy do grupy czasowników łączących się z rzeczownikami oznaczającymi różne dźwięki. Z rzeczownikiem *тишина* może wystąpić przy założeniu, że cisza to nieizosemiczne wyrażenie znaczenia ‘nic nie słyszać’, tj. nie są słyszalne żadne dźwięki.

Zwróciliśmy również uwagę na występujące w zdaniach o stanie miejsca czasowniki fazowe, które implikują określoną charakterystykę czasową i służą do

---

¹³⁶ Там же, s. 44.

wyrażania faz istnienia, jednakże omówieniem tego zagadnienia zajmiemy się w dalszej części pracy.

Innymi elementami, które mogą pojawić się w omawianym modelu zdań są tzw. składniki rozwijające (*распространители*) predykatu. Jak już wspominaliśmy, w tej funkcji najczęściej występują przymiotniki charakteryzujące stopień natężenia występowania danego stanu:

Вдали замирают крики охотников и лай собак, а вокруг тебя **мёртвая тишина**.

(И. Бунин)

W oddali mrą krzyki myśliwych i ujadanie psów, zaś wokół ciebie **martwa cisza**.

(I. Bunin)

В доме **водворялась** тогда **полная тишина**, благоговейный и как бы ждущий чего-то покой, как нельзя более подобающий ночному священному виду икон, озаренных скорбно и умирительно.

(И. Бунин)

В доме **пановала** wtedy **zupełna cisza**, spokój namaszczony i jakby wyczekujący, jak najbardziej stosowny dla nocnego, wzniosłego widoku ikon, oświetlonych, spoglądających boleściwie i wzruszająco.

(I. Bunin)

Rzeczownik *cisza* sygnalizuje taki stan, kiedy do uszu perceptorów nie dobiegają żadne odgłosy, hałasy, kiedy nie ma wiatru, kiedy nie rozlega się żaden głos. Przymiotniki *martwa* i *zupełna* są jedynie wyrażeniem ekspresji związanej z *ciszą*.

Хата была пуста. В ней **господствовал** тот **печальный грязный беспорядок**, который всегда остается после поспешного выезда.

(А. Куприн)

Chata była pusta. **Panował** w niej *smutny i żaloszny nieład*, jaki zostaje zawsze po nagłym wyjeździe.

(A. Kuprin)

Przymiotniki *smutny* i *żaloszny* zostały tu użyte w znaczeniu przenośnym. Można je traktować jak synonimy a ich użycie obok siebie podkreśla obraz owego nieładu, o którym mowa, a który jest istotny dla autora wypowiedzi.

Там стоял *полный непроницаемый мрак* [...]

(A. Куприн)

Panował tam *zupełny, nieprzenikniony mrok* [...]

(A. Kuprin)

Nieprzenikniony, a więc taki, którego ‘nie da się przeniknąć wzrokiem, bardzo gęsty, bardzo ciemny, nieprzejrzysty’. Tutaj dodatkowo *zupełny* mrok, co podkreśla natężenie owego zmierzchu, szarości.

В городе *страшная скука*, нет ни одной живой души, не с кем слово сказать.

(A. Чехов)

W mieście *nudy straszliwe*, nie ma w nim żywej duszy, nie ma z kim słowa zamienić.

(A. Czechow)

Przymiotnik *straszliwe* został tu użyty w znaczeniu potocznym i oznacza tyle, co *wielka* nuda.

Zwraca uwagę fakt, że zdania „с признаковым именем в предикате лучше выражают экспрессивные оттенки, как за счёт введения экспрессивно окрашенных вспомогательных глаголов (В доме царит / господствует тишина), так и за

счёт определений к этим именам (В доме густая / полная, абсолютная тишина)¹⁵⁷.

2.3 Zdania z czasownikami „zapachowymi”

Zdania typu *В избе едко и кисло пахло овчиной* (*W izbie ostro i kwaśno pachniało owcza skórą*) od dawna przyciągają uwagę lingwistów, jednakże sposób ich klasyfikacji nadal budzi wiele wątpliwości. Jewdokia Gałkina-Fiedoruk zalicza je do konstrukcji bezosobowych z czasownikami oznaczającymi proces wpływania na organy powonienia¹⁵⁸. Wiera Babajcewa natomiast klasyfikuje je zwięźle jako „zdania oznaczające postrzeganie zmysłowe i wrażeniowe”¹⁵⁹. Marguerite Guiraud-Weber twierdzi, że „możliwe jest udowodnienie, że zdania typu «W pokoju pachnie jabłkami» [...] należą [...] do zdań bezosobowych z członem lokalnym”¹⁶⁰, tj. określającym przestrzeń. Podobnego zdania jest Diana Wieczorek, która konstrukcje typu *‘В комнате пахнет свежим хлебом’* (*W pokoju pachnie świeżym chlebem*) włącza do lokatywnego bezosobowego modelu asymetrycznego¹⁶¹. Jego asymetryczność polega na tym, że podmiot oznaczający miejsce nie jest wyrażony mianownikiem, lecz najczęściej — miejscownikiem.

Galina Zołotowa omawiany typ zdań charakteryzuje jako zdania ze znaczeniem percepcji zapachu, twierdząc, że „w literaturze lingwistycznej są one rozpatrywane zazwyczaj na zasadzie opozycji osobowości — bezosobowości, co odzwierciedla cechę występowania bądź niewystępowania w zdaniu podmiotu, t.j. rzeczownika w formie mianownika [...]”¹⁶².

Zdaniem Aleksandra Dorosa, konstrukcje, w których występuje „ściśle ograniczona pod względem semantycznym grupa czasowników będących rzeczywistymi lub pozornymi synonimami czasowników *пахнуть*, *веять* (*вонять*,

¹⁵⁷ Г. П. Дручинина: *Предложения с локативным субъектом...*, s. 155.

¹⁵⁸ Е. М. Галкина-Федорук: *Безличные предложения в современном русском языке*. Москва 1958, s. 149.

¹⁵⁹ В. В. Бабайцева: *Односоставные предложения в современном русском языке*. Москва 1968, s. 76–80.

¹⁶⁰ M. Guiraud-Weber: *О синтаксической природе конструкций типа ‘В комнате пахнет яблоками’*.

„Russian Linguistics” 1980, nr 4, s. 292.

¹⁶¹ D. Wieczorek: *Несогласованные асимметричные русские предложения...*, s. 210.

¹⁶² Г. А. Золотова: *Коммуникативные аспекты...*, s. 213.

разить, нести и in.)” są konstrukcjami bezosobowymi z dopełnieniem w narzędniku bez przyimka¹⁶³.

Z drugiej jednak strony warto odnotować, że np. Maja Wsiewołodowa i Go Szufień w swej monografii *Классы моделей русского простого предложения и их типовых значений. Модели русских предложений со статальными предикатами и их речевые реализации (в зеркале китайского языка)* nie zaliczają omawianych konstrukcji do modeli zdań opisujących stan miejsca.

Jak widać, nie ma wśród lingwistów zgody co do tego, jak należałoby klasyfikować dany typ zdań. Postaramy się wykazać, że konstrukcje te należą do modelu *subiekt lokatywny i jego stan*, czyli do modelu opisującego stan miejsca.

Pierwszym elementem, na który należałoby zwrócić tu uwagę, jest syntaktem lokatywny będący „nosicielem predykatywności, wyrażonej przez czasowniki zapachu i powiewu”¹⁶⁴. Jeśli „locus”-subiekt wyrażony jest w omawianych zdaniach bezpośrednio, to najczęściej występuje on w formie miejscownika. Jest to charakterystyczne zarówno dla języka rosyjskiego, jak i dla języka polskiego, np.:

В комнате пахло цветами, и она соединялась для меня с их запахом [...]

(И. Бунин)

В pokoju pachniało kwiatami, а она коjarzyła mi się з их запахом [...]

(I. Bunin)

В прихожей пахло самоваром.

(И. Бунин)

W przedpokoju pachniało samowarem.

(I. Bunin)

Subiekt lokatywny może być wyrażony również innymi częściami mowy, np. przysłówkiem zaimkowym wskazującym, który służy do oznaczania określonej części przestrzeni, z którą coś się dzieje, na której coś się odbywało lub właśnie się odbywa:

¹⁶³ A. Doros: *Wербалне конструкцые безособове ў мовы рускай і польскай на тле інных мов славянскіх*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s.71.

¹⁶⁴ D. Wiczorek: *Несогласованные асимметричные русские предложения...*, s. 210.

Здесь на станции уже пахло осенью, вечер был прохладный.

(А. Чехов)

Тu, na peronie, już pachniało jesienia, wieczór był chłodny.

(A. Czechow)

Здесь всегда пахло фабричными отбросами и уксусной кислотой, которую употребляли при выделке ситцев.

(А. Чехов)

Тu zawsze pachniało odpadkami z fabryk i octem, którego używano przy wyrobie perkalu.

(A. Czechow)

Jak zauważa Guiraud-Weber, „pozycja składniowa członu lokalnego jest obowiązująca”¹⁶⁵ dla tego typu zdań. Wskazuje on w nich na przestrzeń, w której odczuwany jest dany zapach.

Bywa również tak, że element oznaczający ową przestrzeń nie występuje w zdaniu, ale jego pozycja pozostaje „otwarta” i może zostać zajęta”¹⁶⁶:

Пахло сладким чадом, огоньки трепетали, лик образа древне глядел из-за них в пустом кружке серебряного оклада.

(И. Бунин)

Pachniało słodkawym dymem, płomyki drgały, oblicze obrazu patrzyło spoza nich w obwódce srebrnej ramy — zamierzchłym spojrzeniem.

(I. Bunin)

Было по-осеннему тепло, пахло осенним садом, ночь была торжественна, бесстрастна и благодатна и как-то удивительно соединялась с теми чувствами, что унес он от этого неожиданного соединения с полудетским женским существом...

(И. Бунин)

¹⁶⁵ M.Guiraud-Weber: *O syntaktycznej naturze konstrukcji...*, s. 295.

Było po jesiennemu ciepło, pachniało jesiennym sadem, noc była jakaś uroczysta, kojąca i dziwnie harmonizowała z wrażeniami, których doznawał po tym nieoczekiwanym zjednoczeniu się z tą na wpół dziecięcą kobiecą istotą.

(I. Bunin)

Występująca tu elipsa, np.: *Pachniało słodkawym dymem, płomyki drgały, oblicze obrazu patrzyło spoza nich w obwódce srebrnej ramy — zamierzchłym spojrzeniem*. jest praktycznie normą w tych zdaniach, w których mowa o przestrzeni, pokrywającej się z miejscem znajdowania się perceptora. Logiczne, że jeśli mówiący przypisuje jakiś stan, cechę [tu: zapach] miejscu, w którym się aktualnie znajduje, to może opuścić ten element zdania, który owo miejsce nazywa, np.:

Однажды, поздно вечером, Митя вышел на заднее крыльцо. Было очень темно, тихо, пахло сырым полем.

(И. Бунин)

Pewnego razu, późnym wieczorem, Mitia wyszedł na tylny ganek. Było bardzo ciemno, pachniało wilgotnym polem.

(I. Bunin)

Zamiast **На заднем крыльце** пахло сырым полем zostało powiedziane po prostu *пахло полем*. Jest to możliwe z uwagi na fakt, że „w zdaniach lokatywnych charakteryzowana jest przestrzeń obserwowana przez mówiącego, zgodnie z «narracyjną triadą» *ja — tutaj — teraz* i kryteriami reproduktywnego rejestru mowy”¹⁶⁷, które zakładają, że mówiący opowiada o pewnych zdarzeniach lub stanach znajdując się — rzeczywiście bądź w wyobraźni — w czasie i miejscu zachodzenia owych stanów i wydarzeń. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że elipsa wynika tu nie tylko z sytuacji, ale również z wcześniejszego kontekstu. Jednakże, jak słusznie zauważa Guiraud-Weber, „elipsa sytuacyjna nie narusza komunikacyjnej wartości zdania”¹⁶⁸.

¹⁶⁶ D. Wiczorek: *Несогласованные асимметричные русские предложения...*, s. 212.

¹⁶⁷ Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова: *Коммуникативная грамматика...*, s. 166.

¹⁶⁸ М. Гиро-Вебер: *О синтаксической природе...*, s. 296.

Kolejnym, bardzo istotnym elementem składowy omawianych zdań są predykaty, przede wszystkim zaś występujący w tej funkcji czasownik *пахнуть*. Należy on do semantycznej grupy czasowników, które wymagają dopełnienia. Galina Zolotowa nazywa takie czasowniki „relatywnymi” (релятивными) i przeciwstawia je „absolutnym” (абсолютным). Gałkina-Fiedoruk mówi o nich: „czasowniki bezosobowe oznaczające proces wpływający na organy zmysłów, bez nazwania jego źródła za pomocą mianownika”¹⁶⁹.

Nie ulega wątpliwości, że czasowniki te oznaczają „rozprzestrzenianie się jakiegoś zapachu [...], tj. cechę przypisywaną danej przestrzeni”¹⁷⁰:

В комнате **пахло** цветами, и она соединялась для меня с их запахом; [...]

(И. Бунин)

В pokoju **pachniało** kwiatami, а она кояarzyла mi się z ich запахом; [...]

(I. Bunin)

В их большом каменном доме было просторно и летом прохладно, половина окон выходила в старый тенистый сад, где весной пели соловьи; когда в доме сидели гости, то в кухне стучали ножами, во дворе **пахло** жареным луком — и это всякий раз предвещало обильный и вкусный ужин.

(А. Чехов)

W ich okazałym murowanym domu było dużo miejsca, latem było chłodno, połowa okien wychodziła na stary, cienisty ogród, gdzie na wiosnę śpiewały słowiki; kiedy w pokojach byli goście, z kuchni słyhać było stuk noży; na podwórku **pachniało** przysmażaną cebulką, а to za każdym razem zapowiadało obfitą i smaczną kolację.

(А. Czechow)

Predykaty występujące w omawianym modelu mają zwykle formę bezosobową, np. *Однажды, поздно вечером, Митя вышел на заднее крыльцо. Было очень тем-*

¹⁶⁹ Е. М. Галкина-Федорук: *Безличные предложения...*, s. 149.

¹⁷⁰ М. Гиро-Вебер: *О синтаксической природе...*, s. 299.

но, тихо, **пахло** сырým полем, co jest uwarunkowane znaczeniem wypowiedzeń: „nie jest to działanie oderwane od jego wykonawcy, [...] nie ma tu działania w ścisłym tego słowa znaczeniu [...], we wszystkich przypadkach, ogólnie rzecz biorąc, mówi się o stanie lub cesze przestrzeni lub przedmiotu i o odczuwaniu, postrzeganiu, najczęściej biernym, niezamierzonym, tej cechy przez osobę”¹⁷¹.

Istnienie perceptora jest w tych zdaniach implikowane leksykalnym znaczeniem czasownika *пахнуть*: jeśli coś pachnie, to znaczy, że ktoś to czuje. Czasownik *пахнуть* jest, jak mówi Zołotowa, specyfikatorem, zawiera w sobie i sem zapachu i jego rozprzestrzeniania się oraz, co za tym idzie, postrzegania zmysłowego¹⁷².

Czasownik *пахнуть* może być tłumaczony na język polski nie tylko poprzez ekwiwalent słownikowym „pachnieć”, ale również przy użyciu innych konstrukcji:

Было тихо и темно, и только высоко на вершинах кое-где дрожал яркий золотой свет и переливал радугой в сетях паука. Сильно, до духоты **пахло** хвоей.

(А. Чехов)

Było cicho, ciemno, tylko w górze, na samych wierzchołkach, migał gdzieś jaskrawożółty blask i mienił się w pajęczynach wszystkimi kolorami tęczy. **Świerkowe gałęzie rozlewały** mocny, duszący **zapach**.

(А. Чехов)

Przy przekładzie na język polski jako odpowiednika omawianego modelu zdania, tj. **subiektu lokatywnego** (tu wyzerowanego na powierzchni) + **pachnieć** + **Ynarz.** użyto konstrukcji **S rozlewał zapach** (‘то, что вещества и предметы распространяют при помощи носа или аналогичных ему органов’). Czasownik *rozlewać* występuje tu we wtórnym, metaforycznym, kauzatywnym znaczeniu. Jego prymarne znaczenie, to ‘spowodować rozplnięcie się jakiejś cieczy, wylać ją z naczynia, rozchłapać’ (MSJP, 707). Przymiotniki *mocny*, *duszący* sugerują obecność perceptora, który wyraża swoją ocenę.

¹⁷¹ Г. А. Зо́лотова: *Коммуникативные аспекты...*, s. 217.

¹⁷² Тамże, s. 218.

Predykaty percepcji węchowej „należą do planu percepcyjnego, sensorycznego”¹⁷³ i, jak już wspominaliśmy, „rzadko spotyka się je w użyciu bezosobowym bez elementu dopełniającego w narzędniku”¹⁷⁴. Fakt ten można wyjaśnić tym, że czasowniki percepcji (nie tylko węchowej) bez dopełnienia są semantycznie niedokończone:

В комнате **пахло цветами**, и она соединялась для меня с их запахом; [...]

(И. Бунин)

В pokoju **pachniało kwiatami**, a ona kojarzyła mi się z ich zapachem; [...]

(I. Bunin)

В прихожей **пахло самоваром**.

(И. Бунин)

W przedpokoju **pachniało samowarem**.

(I. Bunin)

Было по-осеннему тепло, **пахло осенним садом**, ночь была торжественна, бесстрастна и благостна и как-то удивительно соединялась с теми чувствами, что унес он от этого неожиданного соединения с полудетским женским существом...

(И. Бунин)

Było po jesiennemu ciepło, **pachniało jesiennym sadem**, noc była jakaś uroczysta, kojąca i dziwnie harmonizowała z wrażeniami, których doznawał po tym nieoczekiwanym zjednoczeniu się z tą na wpół dziecięcą kobiecą istotą.

(I. Bunin)

Występowanie przy czasowniku *пахнуть* dopełnień określonego typu można tłumaczyć tym, że „dla węchu [...] akt odebrania wrażenia zapachowego zakłada istnienie wyposażonego w pewne cechy, czyli *pachnącego*, przedmiotu — *pachnidła*, które właśnie *pachnie*, wydziela *zapach* i którego *woń* może być odebrana przez

¹⁷³ Н. Д. Арутюнова: *Язык и мир...*, s. 411–412.

¹⁷⁴ М. Гиро-Вебер: *О синтаксической природе...*, s. 294.

posiadający *nos* i wyposażony w *węch* podmiot postrzegający, który ją *czuje, wdycha*, czasem celowo *wącha* lub *węszy*. Zatem użycie jakiegokolwiek wyrażenia odnoszącego się do postrzegania tego rodzaju implikuje (m. in.) istnienie świadomego podmiotu wyposażonego w sprawny system analizatorów oraz istnienie materialnego obiektu o odpowiednim składzie chemicznym dla węchu [...]”¹⁷⁵.

Na zakończenie tego rozdziału chcielibyśmy zwrócić uwagę na jeszcze jeden, dość istotny element wszystkich zdań opisujących stan danego miejsca. Otóż, „obiektywnym wskaźnikiem typowego znaczenia „locus”-zdań jest szyk wyrazów: na pierwszym miejscu pojawia się subiekt, na drugim zaś — predykat”¹⁷⁶:

В риге было прохладно и уютно.

(И. Бунин)

W stodoie było chłodnawo i przytulnie.

(I. Bunin)

В прихожей пахло самоваром.

(И. Бунин)

W przedpokoju pachniało samowarem.

(I. Bunin)

В магазине было светло, и его потянуло на этот свет из темного переулка с холодной и точно соляной мостовой..

(И. Бунин)

W sklepie było jasno, skusiło go to światło w ciemnym zaułku z chłodną, jakby zatłoczoną jezdnią..

(I. Bunin)

---

¹⁷⁵ K. Terminińska: *Percepcja i przestrzeń. Typy wypowiedzi*. W: *Czas i przestrzeń w języku*. Red. R. Laskowski. Katowice 1986, s. 60.

¹⁷⁶ Г. П. Дручинина: *Предложения с локативным субъектом*. В: *Коммуникативно — смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н. К. Онепенко. Москва 2002, s. 154.

„Zmiana szyku wyrazów w ‘locus’-zdaniach świadczy o zmianie semantyki zdania, jego typowego znaczenia i zestawu komponentów”¹⁷⁷.

Zdań takich nie należy uważać za synonimiczne, jeśli przyjąć, że synonimicznymi są konstrukcje, „które składają się z jednakowego zestawu jednoimiennych strukturalno-semantycznych komponentów, które jednakże mają różną formę”¹⁷⁸.

Podsumowując, możemy stwierdzić, że struktura zdań z czasownikami „zapachu” w obu językach jest bardzo podobna, co staraliśmy się pokazać na wielu przykładach. Jednocześnie należy zauważyć, że zdania te niezaprzeczalnie należą do modelu *subiekt lokatywny i jego stan*. Ich elementem konstrukcyjnym jest człon lokalny, czyli komponent oznaczający przestrzeń. Oznaczając miejsce, któremu przypisuje się jakiś stan, spełnia on rolę nosiciela cechy, czyli subiektu. Minimalna struktura takiego zdania składa się z dwu elementów: członu lokalnego i czasownika. Predykat oznacza cechę, a miejsce jest nosicielem owej cechy. Tym sposobem okazuje się, że zdania z czasownikami „zapachu” zaliczyć możemy do tej samej grupy, co zdania typu **На станциях** *было темно и печально* (И. Бунин), **Na stacji** *było ciemno i smutno* (I. Bunin); **На дворе, в городе Одессе, зима** (И. Бунин), **Na dworze, w mieście Odessie — зима**. (I. Bunin), a więc do modelu, który opisuje stan jakiejś przestrzeni¹⁷⁹.

¹⁷⁷ Tamże, s. 154.

¹⁷⁸ Г. А. Золотова: *Коммуникативные аспекты...*, s. 204–205.

¹⁷⁹ Patrz więcej: M. Guiraud-Weber: *О синтаксической природе конструкций типа ‘В комнате пахнет яблоками’*. «Russian Linguistics» 1980, nr 4, s. 291–301.

ROZDZIAŁ III

Predykaty w zdaniach o stanie miejsca

Zdaniem Olgi Sieliwierstowej „predykat ma znaczenie stanu (lub właściwie stanu), jeśli odznacza się sześcioma cechami:

- 1) stany, w odróżnieniu od klasy czynności i procesów znajdują się bezpośrednio na osi czasu. Dlatego też realnie zachodzą w każdym punkcie tych odcinków, z którymi są w relacji;
- 2) stan zajmuje konkretny odcinek na osi czasu;
- 3) stany trwają, „stoją”, nie płyną i nie mogą zmieniać się w czasie;
- 4) subiekt stanu (X) nie tylko nie działa, ale wręcz jest subiektem „biernym”;
- 5) predykaty stanu są zorientowane na subiekt stanu;
- 6) stany nie tylko zajmują określone odcinki czasu, ale nie mogą być abstrahowane od tych odcinków, t.j. nie mogą tworzyć klasy jednolitych stanów”¹⁸⁰.

Cechy te wskazują na odniesienie orzeczenia do czasu, na jego związek z czasem, a ponadto na związek predykatu z podmiotem. Sieliwierstowa zwraca również uwagę na to, że „stan przedstawiony jako istniejący sam w sobie (nie potrzebuje dokładania żadnych starań, żeby go podtrzymać)”¹⁸¹, a w wypadku, gdy stan opisywany jest jako proces jego powstawania (lub też wyjścia z niego), „to jest on charakteryzowany nie jako określany X-em, ale jakąś zewnętrzną siłą”¹⁸².

Przedmiotem naszych zainteresowań w niniejszym rozdziale będą sposoby wyrażania stanu miejsca w tekstach należących do reproduktywnego rejestru mowy. Predykaty odzwierciedlające dany stan podzieliliśmy ze względu na:

- 1) ich strukturę,
- 2) sposób opisu stanu miejsca (bezpośrednio i poprzez stan perceptora),
- 3) charakter obioru opisywanych stanów narządami zmysłów (percepcyjne i oceniające).

Początkowym kryterium opisu predykatów występujących w zdaniach o stanie miejsca będzie ich budowa. Modele zdań, przeważające w reproduktywnym typie

¹⁸⁰ Семантические типы предикатов. Ред. О. Н. Селиверстова. Москва 1982, s. 121–126.

¹⁸¹ Tamże, s. 123.

¹⁸² Tamże, s. 123.

текстов powstały z połączenia syntaktemu lokatywnego ze słowem zakończonym na –o. Są one „двукомпонентны, безглагольны; модально-временную парадигму формируют с помощью связки *быть* или вспомогательных, неполнознаменательных глаголов *стать, становится, делаться*”¹⁸³.

Pierwszą grupę predykatów opisujących stan miejsca, stanowią orzeczenia imienne, w których w funkcji orzecznika występują słowa zakończone na –o (z pochodzenia przysłówki). Orzeczenia te można podzielić na eliptyczne oraz pełne. W eliptycznych często ulega redukcji łącznik *jest*, który w języku polskim uważany jest za „wyraz bez treści”¹⁸⁴. Poza tym, „w języku polskim jest to zjawisko dość regularne w połączeniach z formami przysłówkowymi, podczas gdy analogiczne opuszczanie formy *jest* w połączeniach z formą przymiotnikową zachodzi sporadycznie”¹⁸⁵. W języku rosyjskim również często zachodzi zjawisko wyrażania łącznika „zerem”: „[...] связка *быть*, в результате своеобразных исторических преобразований [...], единственная среди глаголов-связок русского языка имеет в парадигме временных форм нулевую форму настоящего времени [...]”¹⁸⁶. Zwracał na to uwagę także, m.in. A. A. Szachmatow: „[...] в русском языке настоящее время выражается отрицательно, именно отсутствием связки...”¹⁸⁷.

Во всех комнатах — в лакейской, в зале, в гостиной — **прохладно и сумрачно** [...]

(И. Бунин)

We wszystkich komnatach — w kredensowym, w salonie, w bawialni — **chłodno i mroczno**.

(I. Bunin)

Там светло и людно: девки рубят капусту, мелькают сечки, я слушаю их дробный, дружный стук и дружные, печально-веселые деревенские песни...

(И. Бунин)

¹⁸³ Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова: *Коммуникативная грамматика...*, s. 152.

¹⁸⁴ P. Bąk: *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa 1997, s. 415.

¹⁸⁵ M. Szupryczyńska: *Jeszcze o tzw. „predykatach przysłówkowych”*..., s. 177.

¹⁸⁶ П. А. Лекант: *Типы и формы сказуемого в современном русском языке*. Москва 1976, s. 97.

¹⁸⁷ В. В. Виноградов: *Русский язык*. Москва 1986, s. 332.

Ясно там i людно: dziewczuchy szatkują kapustę, migają noże, a ja wsłuchuję się w częstotliwe chóralne stukoty i chóralne, smętno-wesołe śpiewy wiejskie.

(I. Bunin)

Rosyjskiemu orzeczeniu imiennemu z łącznikiem zerowym może odpowiadać w języku polskim orzeczenie imienne z łącznikiem *być*, który nie wyraża cechy przedmiotu, nie oznacza działania, a tylko ma konieczne dla orzeczenia znaczenie *наклонения во времени*. To właśnie łącznikiem *быть* odznacza się największa siła orzeczenia¹⁸⁸.

В светлом и людном доме очень **тепло** после целого дня на холоде в поле.

(И. Бунин)

W jasnym, pełnym ludzi domu bardzo **jest ciepło** po całym dniu marznięcia w polu.

(I. Bunin)

В самом полустанке **светло** и натоплено **жарко**, как в бане.

(А. Чехов)

Wewnątrz budynku **jest widno i gorąco** jak w łaźni.

(А. Чехов)

W pełnych orzeczeniach ze słowem zakończonym na –o w funkcji łącznika występuje:

- czasownik *быть*, który wypełnia „tylko funkcję gramatyczną i jest zupełnie pozbawiony znaczenia leksykalnego”¹⁸⁹:

В окнах казарм и солдатских домиков давно уже **было темно** [...]

(Л. Толстой)

W oknach koszar i żołnierskich domków dano już **было темно** [...]

(Л. Толстой)

¹⁸⁸ П. А. Лекант: *Типы и формы сказуемого...*, s. 15.

¹⁸⁹ *Современный русский язык*. Ред. Д. Э. Розенталь, Москва 1984, s. 478.

В избушке было тепло.

(А. Гайдар)

W izbie było ciepło.

(A. Gajdar)

В горнице было тепло, сухо и опрятно[...]

(И. Бунин)

W pokoju było ciepło, sucho i schludnie[...]

(I. Bunin)

W analizowanych zdaniach „wyjątkowość łącznika *być* przejawia się w tym, że jest on pozbawiony znaczenia aspektu, co odróżnia go nie tylko od pełnoznaczących czasowników, ale także od innych łączników [...]. Brak aspektowego znaczenia wskazuje na to, że łącznik *być*, utracił znaczenie działania, otrzymał znaczenie stosunku, tzn. stał się słowem służebnym — «чистой формой, абсолютной формой, как и все другие служебные слова»¹⁹⁰.

- czasownik pomocniczy, np. *стать* w znaczeniu „powstawania cechy, przejścia z jednego stanu w drugi”¹⁹¹:

На чистом зеленом дворе от надвигающейся отовсюду растительности стало как будто теснее, дом стал как будто меньше и красивее.

(И. Бунин)

Na czystym zielonym podwórzu zrobiło się jak gdyby ciaśniej od nacierających zewsząd roślin, dom stał się jak gdyby mniejszy i ładniejszy.

(I. Bunin)

И на дворе вдруг стало тихо.

(А. Чехов)

¹⁹⁰ П. А. Лекант: *Типы и формы сказуемого...*, s. 97.

¹⁹¹ *Современный русский язык...*, s.479.

Na dziedzińcu nagle **zapanowała cisza.**

(A. Czechow)

На улице **стало совсем тихо.**

(В. Пелевин)

На перроне **стало тесно.**

(Л. Кассиль)

И в погребѣ **стало тихо-тихо.**

(А. Гайдар)

Czasowniki *być* i *stać się* (*быть* i *стать*) są nazywane „łącznikiem idealnym”¹⁹². Należy jednak pamiętać, że „z jednej strony czasownik-łącznik nie zawiera określonej treści o przedmiocie-podmiocie, nie wyraża cechy, z drugiej zaś — użyty przy łączniku orzecznik oznaczający cechę nie może wyrazić gramatycznego znaczenia czasu i trybu”¹⁹³. Aleksander Potiebnia podkreślał, że żadna z tych części (ani łącznik ani orzecznik) oddzielnie nie może być nazwane orzeczeniem¹⁹⁴. Myśl tę rozwinął określając imienną część orzeczenia: „Имя, входящее в состав сказуемого, есть атрибут, грамматическое определение, с тою особенностью, что присоединяется к своему определяемому не прямо, а через посредство глагола, сообщаящего в наших языках всему сказуемому грамматическое (формальное) значение времени”¹⁹⁵. Podobnie twierdził Aleksy Szachmatow: „...смысл связки, ее основная задача состоит в том, чтобы выразить те временные отношения, которые не могут быть выражены неглагольным сказуемым сами по себе...”¹⁹⁶. Natomiast Aleksander Pieszkowski pisał, że łącznik, to „глагол, не имеющий вещественного

¹⁹² Patrz, np.: П. А. Лекант: *Типы и формы сказуемого...*, s. 29, 88.

¹⁹³ П. А. Лекант: *Типы и формы сказуемого...*, s. 15.

¹⁹⁴ А. А. Потеебня: *Из записок по русской грамматике*. Т. 1–2, s.110. Cyt. za: П. А. Лекант: *Типы и формы сказуемого...*, s. 15.

¹⁹⁵ Тамże, s. 15.

¹⁹⁶ П. А. Лекант: *Типы и формы сказуемого...*, s. 16.

значения и соответствующий одной формальной стороне глагольного сказуемого”¹⁹⁷.

Rosyjskie zdania, w których występuje orzeczenie imienne z czasownikiem pomocniczym, mogą być tłumaczone na język polski czasownikiem stanu:

В зале **стало темнее**, все вокруг меня и во мне самой уже изменилось и жило иной жизнью, [...]

(И. Бунин)

Ściemniło się.

(I. Bunin)

Należy zauważyć, że w badanym materiale bardzo często w jednym zdaniu obok siebie występują przysłówki z różnym znaczeniem, np. obok tych oznaczających stany emocjonalne, odczucia perceptora (typu *грустно, скучно, печально*), takie, które oznaczają stan konkretnego miejsca i jednocześnie stan przyrody (typu *темно*), np.:

На станциях **было темно и печально.**

(И. Бунин)

Na stacji **było ciemno i smutno.**

(I. Bunin)

Wyrażenie stanu charakterystycznego dla danego miejsca jest również możliwe poprzez orzeczenia imienne, w których w funkcji orzecznika występuje rzeczownik, który nie traci znaczenia przedmiotowości, ale „функционально преобразуется: оно приобретает значение характеризующее, определяющее”¹⁹⁸. Podobnie jak w grupie omówionej powyżej, predykaty te mogą być zarówno eliptyczne:

---

¹⁹⁷ Там же, s. 16.

¹⁹⁸ Там же, s. 116.

Всюду **тишина** и **чистота**, хотя, кажется, кресла, столы с инкрустациями и зеркала в узеньких и витых золотых рамах никогда не трогались с места.

(И. Бунин)

Wszędzie **cisza** i **czystość**, choć wydaje się, że te fotele, inkrustowane stoły i lustra w wąziutkich, kręconych złotych ramach nigdy nie były ruszane z miejsca.

(I. Bunin)

В полутемном, теплом доме мертвая **тишина**.

(И. Бунин)

W na wpół ciemnym, wygrzanym domu martwa **cisza**.

(I. Bunin)

Во всем доме — **тишина**.

(И. Бунин)

W całym domu — **cisza**.

(I. Bunin)

jak i pełne:

Впереди **была** **темиота** и **огни**.

(И. Бунин)

Przed nimi **był** **mrok** i **światła**.

(I. Bunin)

На дворе **был** тяжёлый осенний **туман**, закрывающий всё.

(Л. Толстой)

Na dworze **była** ciężka jesienna **mgła**, zasłaniająca wszystko.

(L. Tolstoj)

Przytoczone zdania, niezależnie od faktu, że realizują schemat *subiekt lokatywny i jego stan*, są zdaniami egzystencjalnymi opisującymi stany fizyczne. „Zauważalne

jest ponadto podobieństwo omawianych zdań do zdań atrybutywnych, na co wskazuje łatwa wymienność z synonimiczną konstrukcją z czasownikiem bezagensowym (*Było cicho.*). Obok wskazania na pewien wycinek rzeczywistości mamy tutaj do czynienia z przypisaniem mu pewnej własności”¹⁹⁹.

Odpowiednikiem przekładowym rosyjskiego czasownika *быть* może być polski predykat *panować* ‘występować w pewnym czasie lub na pewnej przestrzeni; szerzyć się, rozprzestrzeniać się, trwać’ (MSJP, s. 534):

В передней **был сумрак** [...]

(И. Бунин)

W przedpokoju **panował mrok** [...]

(I. Bunin)

Rzeczowniki występujące w tych orzeczeniach zalicza się do grupy tzw. rzeczowników zmysłowych. Są to rzeczowniki nazywające to, co „spostrzegamy w otoczeniu za pomocą różnych zmysłów, a więc wzroku, słuchu, dotyku, smaku i powonienia”²⁰⁰. Ich obecność wskazuje na istnienie perceptora, który odbiera stan danego miejsca właśnie za pomocą swoich zmysłów, jest odbiorcą wrażeń fizycznych (tu: za pomocą wzroku). Jak zauważa Romuald Grzesiak, „jego zachowanie się wobec rzeczywistości jest całkowicie bierne. Postrzega ponadto nie wskutek swej woli, lecz tylko z powodu działających na jego narządy wzroku bodźców”²⁰¹. Nie dziwi to jednak, ponieważ „человек устроен так, что для того, чтобы воспринимать какие-то объекты он должен находиться на том месте, что и объект и на небольшом расстоянии. «Для глаголов зрительного восприятия место больше, чем просто обстоятельство: человек не просто что-то видит, а что-то видит в том месте куда он смотрит. Не случайно А. Вежбницка включает семантический компонент места в толкование глаголов класса *видеть* [...]; в толкованиях других перцептив-

¹⁹⁹ J. Lubocha-Kruglik: *Rosyjskie zdania egzystencjalne...*, s. 61.

²⁰⁰ P. Bąk: *Gramatyka...*, s. 160.

²⁰¹ R. Grzesiak: *Semantyka i składnia czasowników percepcji zmysłowej*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, s. 14–15.

ных предикатов (слышать, чувствовать запах) место ещё более акцентировано²⁰².

O istnieniu perceptora można mówić nie tylko w związku z rzeczownikami. Jego obecność odczuwamy dzięki presupozycji egzystencjalnej — zawsze istnieje ktoś, kto odczuwa dany stan, widzi go, słyszy, czuje, np.:

А в роще, ещё голой, зазеленевшей только снизу, **было** очень **сыро**, в проходах между могильными памятниками стояла жидкая грязь.

(И. Бунин)

А в гaju, jeszcze nagim, zazielenionym tylko od dołu, **было** bardzo **wilgotno**, w przejściach między nagrobkami pełno było rozmiękłego błota.

(I. Bunin)

Powyższe przykłady informują o istnieniu perceptora, ‘kogoś, kto odczuwa wilgoć panującą w gaju’.

Innym sposobem wskazania na stan miejsca jest jego opis przy użyciu tzw. czasowników egzystencjalnych (innych niż *być*). W tym przypadku najczęściej wykorzystywany jest czasownik *стоять* w znaczeniu ‘być, znajdować się, pozostawać, trwać’ (MSJP, s. 772). Przy przekładzie na język polski zdań rosyjskich z predykatem *стоять* zauważalne jest też częste użycie innych predykatów:

- стоять — *unosić się*:

В комнате **стоял** тот особый, кислый, кожаный **запах**, который бывает у горцев.

(Л. Толстой)

W izbie **unosila się** ta szczególna kwaśna **woń** skór, jak to bywa u górali.

(L. Tolstoj)

²⁰² М. Лучик: *Фигура перцептора в структуре отрицательных предложений русского и польского языков*. W: *X Международная научно-методическая конференция из цикла „Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка”*. 15–16 мая 2003 г. Варшава 2003, s. 162.

В залах в это время **стоял** густой и кислый **запах** вчерашнего пива и было темновато, потому что днем берегли газ.

(А. Куприн)

W salach w tym czasie **unosił się** gęsty i kwaśny **odór** wczorajszego piwa i było ciemnawo, bo w ciągu dnia oszczędzano gaz.

(A. Kuprin)

- стоять — leżeć:

За окном **стояла** внимательная, чёткая **тишина**; она как бы наступила только сейчас.

(А. Грин)

Za oknem **leżała cisza** skupiona i wyrazista, jakby dopiero co nastąpiła.

(A. Grin)

Model *subiekt lokatywny i jego stan* z predykatem *стоять* dość często tłumaczony jest na język polski przy użyciu innych czasowników, należących do klasy predykatów statycznych. Jednak w roli predykatu egzystencjalnego mogą wystąpić także inne czasowniki, np.:

- царить — panować ‘występować w pewnym czasie lub na pewnej przestrzeni; szerzyć się, rozprzestrzeniać się, trwać’ (MSJP, s. 534)

Вокруг обоих **царила** гробовая **тишина**.

(А. Чехов)

Dokoła **panowała cisza** grobowa.

(A. Czechow)

Wymienione trzy grupy predykatów nie wyczerpują z pewnością możliwości opisu stanu danego miejsca. W analizowanym materiale zaobserwowaliśmy występowanie jeszcze dwóch innych rodzajów orzeczeń: są to predykaty, w skład

których wchodzą czasowniki akcyjne, które „сочетаясь с именами предметных субъектов, утрачивают значение действия, поскольку неживые предметы действовать не могут”²⁰³:

- *opadać* ‘osuwać się, spadać na dół’ (MSJP, s. 509)

В редком саду **оседал** прозрачный туман.

(И. Бунин)

На прерzedzony сад **opadała** przejrzysta mgła.

(I. Bunin)

Rosyjskie zdanie ze znaczeniem *subiekt lokatywny i jego stan* zostało przetłumaczone na język polski zdaniem z okolicznikiem miejsca, w którym podmiotem jest opadająca mgła. Został więc zmieniony punkt odniesienia.

- *drgać* ‘ukazywać się w ruchu; migotać, mienić się’ (MSJP, s. 136).

[...] над костром, перебитый дымом, сверкая, **дрожал** воздух.

(А. Грин)

Nad ogniskiem **drgało** migotliwe, przeplecione dymem **powietrze**.

(A. Grin)

- *дрзть* ‘migotać’ (MSJP, s. 140)

[...], и на дворе **реял** странный, бледный **полусвет**, как всегда бывает у нас в майские ночи.

(И. Бунин)

[...] i na dworze **drżało** to dziwne, przyćmione **światło**, jakie widzimy u nas zawsze w majowe noce.

(I. Bunin)

²⁰³ Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова: *Коммуникативная грамматика...*, s. 62.

Użyte w powyższych zdaniach czasowniki oznaczają nie działanie, lecz funkcjonowanie jako sposób istnienia danego przedmiotu. Zaliczamy je do grupy tzw. czasowników funkcyjnych, „обозначающих звуковое, цветное или световое, обонятельное проявление существования или функционирования предмета”²⁰⁴. *Dziwne* światło, a więc ‘oznaczające się czymś osobliwym, zwracającym na siebie uwagę tą osobliwością, niezwykle, szczególne, nieokreślone’ (MSJP, s. 155). Semantyka przymiotnika *dziwne* zawiera w sobie element oceniający, wartościujący — perceptor odnosi się do swojej wiedzy o świecie.

Kolejnym typem predykatów, są te, które zawierają typowe czasowniki percepcyjne²⁰⁵, przede wszystkim zaś czasownik *pachnieć* w znaczeniu: ‘wydawać, wydzielać woń, zapach (zwykle przyjemny), być pełnym jakiegoś, zwykle przyjemnego zapachu’ (MSJP, s. 529):

Всюду сильно **пахнет яблоками**, тут — особенно.

(И. Бунин)

Всzędzie mocno **пачние jabłkami**, tu — w szczególności.

(I. Bunin)

У неё в номере было душно, **пахло духами**, которые она купила в японском магазине.

(А. Чехов)

W jej pokoju hotelowym było duszno, **pachniało perfumami**, które kupiła w japońskim sklepie.

(А. Czechow)

Здесь на станции уже **пахло осенью**, вечер был прохладный.

(А. Чехов)

Tu, na peronie, już **pachniało jesienią**, wieczór był chłodny.

(А. Czechow)

²⁰⁴ Г. А. Золотова: *Коммуникативные аспекты...*, s. 162.

²⁰⁵ R. Grzesiak twierdzi, że taka klasyfikacja jest błędna, patrz: R. Grzesiak: *Semantyka i składnia czasowników percepcji zmysłowej*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, s. 53, 64.

Здесь всегда **пахло фабричными отбросами и уксусной кислотой**, которую употребляли при выделке ситцев.

(А. Чехов)

Tu zawsze **pachniało odpadkami z fabryk i octem**, którego używano przy wyrobie perkalu.

(A. Czechow)

Czasownik *пахнуть* tłumaczony jest na język polski także jako *czuć*. Może on wówczas uzyskiwać wydźwięk pejoratywny:

В запертых сеньях **пахнет псиной**; лениво потягиваясь, с визгом зевая и улыбаясь, окружают его гончие.

(И. Бунин)

W zamkniętej sieni **czuć psami**; przeciągając się leniwie, ziewając, skowycząc i uśmiechając się otaczają pana ogary.

(I. Bunin)

Należy tu zwrócić uwagę na rzeczowniki występujące przy czasownikach *pachnieć* i *czuć*. Wywołują one u nas bądź pozytywne, bądź negatywne skojarzenia. Rzeczowniki takie jak: *jabłka*, *jesień*, *perfumy* przywołują miłe zapachy, które pasują do definicji czasownika *pachnieć*. Ale już połączenie wyrazowe *pachniało odpadkami z fabryk i octem* jest oksymoronem. Rzeczownik *psami* natomiast trudno określić jednoznacznie jako wywołujący pozytywne czy też negatywne asocjacje — tu raczej w zależności od indywidualnych upodobań. Poza tym, przytoczone wyżej argumenty oznaczają najczęściej „przedmiot fizyczny, który ma zdolność wydzielania pewnych molekuł działających na receptory zmysłowe”²⁰⁶.

Kolejnym kryterium opisu predykatów występujących w zdaniach o stanie miejsca będzie sposób, w jaki oddają one stan subiekta lokatywnego. Istnieją dwie możliwości: po pierwsze — predykat może bezpośrednio opisywać stan danego miejsca, po drugie — może go oddawać poprzez stan osoby (perceptora), która się

²⁰⁶ R. Grzesiak: *Semantyka i składnia...*, s. 65.

w owej przestrzeni znajduje. W analizowanych tekstach zauważyliśmy występowanie zdań z obiema tymi grupami predykatów:

На чистом зеленом дворе от надвигающейся отовсюду растительности **стало** как будто **теснее**, дом стал как будто меньше и красивее.

(И. Бунин)

Na czystym zielonym podwórzu **zrobiło się** jak gdyby **ciaśniej** od nacierających zewsząd roślin, dom stał się jak gdyby mniejszy i ładniejszy.

(I. Bunin)

В коридоре **было сумрачно**, в комнате Ольги Петровны **снчевато**.

(И. Бунин)

W korytarzu **było ciemnawo**, w pokoju Olgi Pietrowny **niebieszczało**.

(I. Bunin)

В нашем доме на Большой Дворянской **было темно**.

(А.Чехов)

W naszym domu na Wielkiej Dworiańskiej **było ciemno**.

(A. Czechow)

Z powyższych przykładów wnioskujemy, że wyszczególnione predykaty opisują bezpośrednio stan fizyczny danego miejsca. W korytarzu, salonie, na podwórzu jest obecny perceptor, który zauważa, że ‘było ciasno, ciemnawo czy też całkiem ciemno’, ale nie jest to jego stan w tym miejscu.

В комнатах **было душно**, а на улицах ввхрем носилась пыль, срывало шляпы.

(А. Чехов)

W pokojach **było duszno**, а на улицах unosiły się chmury kurzu, wiatr zdzierał kapelusze.

(A. Czechow)

Moglibyśmy powiedzieć: В комнатах **мне** было душно [...], a więc występuje tu jakieś „ja”, opisujące stan fizyczny pokojów poprzez określenie swojego stanu fizycznego.

В светлом и людном доме очень **тепло** после целого дня на холоде в поле.

(И. Бунин)

W jasnym, pełnym ludzi domu bardzo **jest ciepło** po całym dniu marznięcia w polu.

(I. Bunin)

W tych zdaniach również mamy do czynienia z opisem stanu miejsca poprzez stan perceptorów. To ‘mnie, jemu, tobie’ jest w domu ciepło po całym dniu spędzonym w polu. Dzięki temu, że istnieje ‘ktoś’ odczuwający temperaturę, jaka panuje w pomieszczeniu, dowiadujemy się, że jest tam ciepło.

W wyżej opisanej grupie predykatów znajdziemy również takie, które są ściśle związane z miejscem, o stanie którego jest mowa w danym momencie, i nie użyjemy ich w innej sytuacji, w kontekście bez tego miejsca, np.:

Во всех комнатах — в лакейской, в зале, в гостиной — **прохладно и сумрачно** [...]

(И. Бунин)

We wszystkich komnatach — w kredensowym, w salonie, w bawialni — **chłodno i mroczno**.

(I. Bunin)

В риге было **прохладно и уютно**.

(И. Бунин)

W stodole было **chłodnawo i przytulnie**.

(I. Bunin)

W jakiejś innej sytuacji komunikacyjnej, kiedy nie będzie mowy o komnatach czy stodole, nie powiemy *мне прохладно, сумрачно, czy też мне уютно*.

Trzecią możliwością klasyfikacji predykatów opisujących stan miejsca jest ich podział na percepcyjne i oceniające. Jednakże jest to podział tylko pozorny, ponieważ po głębszej analizie omawianych predykatów dojdziemy do wniosku, że wszystkie one należą do oceniających. Możemy wśród nich wyróżnić te, które opisują stany odczuwalne przez nas, np. a) *было тепло, прохладно, сухо, сыро, стоял запах, пахло чем-нибудь*, na przykład:

На дворе **было** всё так же **морозно** [...]

(Л. Толстой)

Na dworze **było** wciąż tak samo **mroźnie** [...]

(L. Tolstoj)

А в роше, ещё голый, зазеленевшей только снизу, **было** очень **сыро**, в проходах между могильными памятниками стояла жидкая грязь.

(И. Бунин)

А в гaju, jeszcze nagim, zazielenionym tylko od dołu, **было** bardzo **wilgotno**, w przejściach między nagrobkami pełno było rozmiękłego błota.

(I. Bunin)

Ale w tej samej grupie znajdują się również takie, które ukazują na stany zauważalne głównie przez nasze narządy wzroku i słuchu. Nie ulega wątpliwości, że wszystkie one wyrażają subiektywną ocenę stanu danej przestrzeni, na przykład:

В маленьких комнатах, где жила его мать, **было** очень **тесно** [...]

(А. Чехов)

W małych pokoikach, gdzie mieszkała jego matka, **было** bardzo **ciasno** [...]

(A. Czechow)

3.1 Fazowa modyfikacja zdań o stanie miejsca

Według Johna Lyonsa w czasie trwają stany i procesy²⁰⁷. Mogą one mieć początek i koniec, pomiędzy którymi trwają. Na moment trwania działania „указывают фазисные глаголы [...]. Они как бы сливаются с инфинитивом, играя при нем роль своеобразного аффикса — показателя момента протекания действия (начало, продолжение, конец)”²⁰⁸.

Pierwsza faza istnienia — początek „jest przekazywana w języku rosyjskim najczęściej dzięki użyciu czasownika *начинаться/начаться* w zn. ‘возникнуть, начать совершаться, получить начало’ (Ожег., s.340)”²⁰⁹. Ale znaczenie początku istnienia mogą również wyrażać inne czasowniki, np. *стать/становиться* ze znaczeniem ‘начало действия’ (Ожег., s.763). W analizowanych tekstach reproduktywnego rejestru zauważyliśmy występowanie innych czasowników opisujących tę fazę istnienia:

Они [облака] бежали низко и быстро — и скоро, точно дым, затуманивали солнце. Погасал его блеск, закрывалось окошечко в голубое небо, а в саду становилось пустынно и скучно, и снова начинал сеять дождь...

(И. Бунин)

Biegły one nisko, niby dym zasłaniały słońce. Gasł blask słoneczny, zamykało się okienko do błękitnego nieba, a в огродzie robiło się pusto i nudno i znowu zaczynał siąpić deszcz...

(I. Bunin)

Predykat *robić się* oznacza ‘ulegać zmianie; czynić się, stawać się’ i jednoznacznie wskazuje na początek istnienia, jednocześnie podkreślając zmianę wcześniejszego stanu.

²⁰⁷ J. Lyons: *Semantyka*. T 2. Warszawa 1989, s. 311.

²⁰⁸ П. А. Лекант: *Типы и формы сказуемого...*, s. 67.

²⁰⁹ J. Lubocha-Kruglik: *Rosyjskie zdania egzystencjalne...*, s. 78.

Druga faza istnienia — trwanie „wyrażana jest przede wszystkim za pomocą czasownika *продолжаться* — ‘длиться, развиваться’ (Ожег., с.527)”²¹⁰. Jednakże trwanie może być także wyrażone za pomocą innych predykatów, takich jak np.:

- *стоять*

Стояла такая **темень**, что в комнате не было видно окон.

(С. Антонов)

Panowała taka **ciemność**, że w pokoju nie było widać okien.

(S. Antonow)

Там **стоял** полный непроницаемый **мрак**, и только в самой середине его скользящий неведомо откуда луч вдруг ярко озарял длинный ряд деревьев [...]

(А. Куприн)

Panował tam zupełny, nieprzenikniony **mrok** i tylko czasami a samym środku ciemności prześlizgujący się, nie wiadomo skąd, promień oświeślał wyraźnie długi rząd drzew [...]

(А. Kuprin)

В комнате **стоял** тот особый, кислый, кожаный **запах**, который бывает у горцев.

(Л. Толстой)

В izbie **unosila się** ta szczególna kwaśna **woń** skór, jak to bywa u górali.

(L. Tolstoj)

Predykat *стоять* nie wyraża tu położenia w przestrzeni a jedynie przekazuje czas i modalność istnienia.

W języku polskim wykorzystano kolejno: czasownik *panować*, a także *unosić się*. Predykat *panować* może sugerować rozprzestrzenianie się danego stanu,

---

²¹⁰ Tamże, s. 83.

podkreślając jednocześnie jego trwanie w danej przestrzeni. Predykat *unosić się* natomiast podkreśla statyczność danej nazwy (tu: zapachu, który zawisł w izbie).

Znaczenie trwania istnienia może być przekazywane również poprzez użycie czasownika *царить* — ‘существовать, господствовать’ (Ожег., с.869):

А в другой стороне **царила** глубокая **тишина**, и по этой тишине в темноте угадывался Дон

(С. Аитонов)

А в противней stronie **панowała** głęboka **cisza**. Там в tej cисzy i mroku płynął Дон.

(S. Antonow)

Вокруг обоих **царила** grobowa **тишина**.

(А. Чехов)

Dokoła **panowała** **cisza** grobowa.

(А. Czechow)

„Przy analizie czasowników typu *царить/panować, стоять, идти* itp. istotny jest fakt, że nie występują one w pozycji rematycznej samodzielnie. Oznacza to, że niektóre z grupy czasowników trwania nie są zdolne do podkreślania semu kontynuacji. W celu wyrażania tego komponentu wymagają one wsparcia partykuł w rodzaju *jeszcze, wciąż* itp.”²¹¹.

Końcowa faza istnienia wyrażana jest najczęściej przy użyciu czasownika *кончится/кончатся*, ale w analizowanych przez nas tekstach wystąpiły inne predykaty, które mają takie samo znaczenie:

- *затихнуть* ‘стать тише, перестать, прекратится’ (Ожег., с. 225)

В доме, что напротив, **затихла** музыка; [...]

(А. Чехов)

---

²¹¹ Tamże, s. 85.

W domu naprzeciwko **zacięła muzyka** [...]

(A. Czechow)

- *догореть* ‘stogorzyć do końca; pogasnąć’ (Ожег., с. 174)

За бугром **догорала** wiecznaja **заря**.

(A. Чехов)

Za wzgórzem **dopalała się zorza** wieczorna.

(A. Czechow)

Dla wyrażenia końcowej fazy istnienia wykorzystano czasownik z przedrostkiem *до-*, która ma tu znaczenie ‘дополнительно совершить действие, названное исходной основой’²¹².

Omówione trzy podstawowe fazy istnienia nie wyczerpują wszystkich możliwości opisu tego zjawiska, ale też nie taki jest cel naszej pracy. Zwróćmy jednak uwagę na jeszcze jedną fazę — istnienia chwilowego, krótkotrwałego „sygnalizującą nierozzerwalność powstania i zniknięcia”²¹³ danego stanu:

На платформе **раздался** продолжительный **звонок**, возвещающий отход поезда с близжайшей станции.

(A. Куприн)

На перonie **rozległ się** przeciągły **dzwonek**, obwieszczający odjazd pociągu z najbliższej stacji.

(A. Kuprin)

Czasownik *rozlec się* oznacza ‘dać się słyszeć, rozbrzmieć’ (MSJP, s. 707) i podkreśla on momentalność istnienia, „krótkotrwałe ‘pojawienie się na scenie’, po

²¹² Więcej o znaczeniu przedrostków patrz: В. Беляков: *Словообразовательная семантика вторичных глагольных приставок*. В: *Русский язык: пересекая границы*. Ред. М. Гиро-Вебер, И.Б. Шатуновский. Дубна 2001, s. 19–27.

²¹³ J. Lubocha-Kruglik: *Rosyjskie zdania egzystencjalne...*, s. 93.

którym następuje zwykle faza końcowa²¹⁴. Faza istnienia krótkotrwałego „wyrażana jest zazwyczaj przez różne aspektualne użycie czasowników”²¹⁵.

Według Lyonsa, „sytuacje trwające (czyli stany i procesy) w przeciwieństwie do wydarzeń mogą mieć początek i koniec, a nawet muszą je mieć, chyba że są wszechczasowe lub wieczne”²¹⁶. Twierdzi on również, że sytuacje, które trwają mają między początkiem a końcem również inne fazy czasowe, co staraliśmy się pokazać na przykładzie zdań o stanie miejsca. Poza omówionymi istnieją oczywiście jeszcze inne, dodatkowe fazy, ale ich opis nie stanowi celu naszej pracy²¹⁷.

3.2 Związek dwóch predykatów w zdaniach o stanie miejsca

Zdania o stanie miejsca, poza tym, że charakteryzują nazwane jedną z form lokatywnych miejsce, to zawierają również w sobie informację o tym, jak owa przestrzeń jest postrzegana przez perceptora. W niektórych sytuacjach miejsce nie jest nazwane wprost, a mimo to jest oczywiste dla adresata wypowiedzi. „Obecność” perceptora przejawia się w analizowanych zdaniach na różne sposoby, między innymi poprzez występowanie w nich czasowników percepcji:

В павильоне сделалось вдруг стиашно тихо и, как раньше, *слышно было* только шипение угля и иазойливый крик кузнечика.

(А. Куприн)

W pawilonie zapanowała nagle dziwna cisza i, jak poprzednio, *słychać było* tylko syk węgla i natrętny świergot koników polnych.

(А. Kuprin)

Zgodnie z teorią Galiny Zołotowej, w tak „осложненном авторизацией предложении”²¹⁸ zauważyć można współlistnienie dwóch modeli zdaniowych: *Слышно*

²¹⁴ Тамże, s. 94.

²¹⁵ Тамże, s. 93.

²¹⁶ J. Lyons: *Semantyka...*, s. 311.

²¹⁷ Więcej o fazach istnienia patrz, np.: J. Lubocha-Kruglik: *Rosyjskie zdania egzystencjalne...*; А. В. Бондарко: *Вид и время русского глагола (значение и употребление)*. Москва 1971.

²¹⁸ Г. А. Зоłотова, Н. К. Ониненко, М. Ю. Сидорова: *Коммуникативная грамматика...*, s. 167.

было to nie cecha pawilonu, a człowieka (*мне было слышно*), cisza (*сделалось тихо*) z kolei jest charakterystyczna dla owego pawilonu, czyli obserwowanej przez perceptorą przestrzeni. Jak słusznie zauważa Zołotowa: „Этот случай «сопредикативного» согласования между компонентами сигнализирует соединение двух моделей — диктумной и модусной — в одну полипредикативную конструкцию»²¹⁹.

Obecność perceptorą jest w zdaniach o stanie miejsca implikowana również poprzez tzw. predykaty личного действия и состояния, czyli te, które opisują stan osób w danym miejscu, a nie stan owego miejsca. Zwraca uwagę fakt, że występują one w zdaniu tuż obok tych opisujących stan przestrzeni, co sugeruje ich ścisły związek z miejscem:

И в избе было тесно, душно и смрадно.

(А. Чехов)

W chacie было ciasno, duszno, smrodliwie.

(А. Czechow)

Ciasno, a więc brakowało miejsca, wolnej przestrzeni — pomieszczenie mogło być małe, wypełnione sprzętami, ale *ciasno* mogło być również dlatego, że w chacie było dużo ludzi. Predykat *duszno* informuje, że w chacie było parno, gorąco, upalnie, a jednocześnie implikuje obecność perceptorą, któremu w owej przestrzeni jest duszno, bo to on odczuwa gorąco, może mieć problemy z oddychaniem. Predykat *smrodliwie* natomiast sugeruje, że coś w owej chacie *śmierdzi*, co wywołuje skojarzenia z zapachami postrzeganymi negatywnie. Jest on nacechowany pejoratywnie i oznacza ‘przykrą, odrażającą woń’ (MSJP, s. 759). Subjekt postrzegania (perceptor) nie jest tu wyrażony eksplicytnie. Jednakże, „jeżeli coś *śmierdzi*, to znaczy, że ktoś to czuje i odpowiednio klasyfikuje. Semantyka predykatu *śmierdzieć* zawiera więc również element wartościujący — negatywną ocenę zapachu

---

²¹⁹ Tamże, s. 167.

wydaną przez perceptor²²⁰. Należy zauważyć, że perceptor *czuje, że jest duszno i smrodliwie* — „Tak więc mimo, iż subiekt postrzegania nie jest wyrażony w strukturze powierzchniowej zdania -stanowi on centrum rejestrowania określonych wrażeń zmysłowych²²¹.

Всюду была тишина деревенской майской зари, весенняя **чистота, свежесть и новизна всего** — полевого и речного воздуха, этой молодой и густой травы во дворе, густого цветущего сада [...]

(И. Бунин)

Wszędzie panowała cisza wiejskiego majowego wieczoru, wiosenna **czystość, świeżość i nowość wszystkiego** — powietrza w polu i nad rzeką, tej młodej gęstej trawy na podwórzu, gęstego kwitnącego sadu [...]

(I. Bunin)

Panowała *cisza*, więc nie słyhać było żadnych odgłosów, do uszu perceptoru nie dobiegały dźwięki, hałasy, itp. Połączenie „cisza majowego wieczoru” to metaforyczne wyrażenie spokoju — zarówno tego miejsca, jak i stanu osoby postrzegającej. Owa *cisza*, to także wskazanie na to, że w przestrzeni wokół obserwatora nie ma wiatru. *Czystość* oznacza, że coś jest ‘wolne od brudu i zanieczyszczeń’ (MSJA, s. 102). Jednakże użycie przy tym predykcji przymiotnika ‘wiosenna’ sugeruje, że wszędzie, a więc tam, gdzie sięga wzrok perceptoru nie ma śniegu, pozimowych zabrudzeń, chmur na niebie. Do tego ‘świeżość powietrza w polu’, a więc odczuwalny chłód, orzeźwienie, ale również sugestia, że to powietrze jest inne niż przedtem, czyli zimą, jest nowe, bardziej wiosenne. Jeżeli wiemy, że powietrze w opisywanej przestrzeni jest *świeże*, wieczór *cichy*, a wokół panuje wiosenna *czystość i nowość*, to znaczy, że istnieje ktoś (perceptor), kto to odczuwa, widzi i odpowiednio nazywa.

²²⁰ J. Lubocha-Kruglik: *Czym to pachnie?, czyli o typach zdań percepcyjnych w polskim i rosyjskim przekładzie powieści Patricka Suskinda „Pachnidło”*. W: *Gramatyka a tekst*. Red. H. Fontański, J. Lubocha-Kruglik (w druku).

²²¹ Tamże.

Свет фонарей расплывался большими пятнами в тумане. **Было холодно и безнадежно.**

(В. Брюсов)

Światło latarni rozplýwało się dużymi plamami we mgle. **Było zimno i beznadziejnie.**

(W. Brisuow)

Było *zimno*, czyli w przestrzeni, w której znajdował się perceptor panowała niska temperatura, co zresztą było dla niego odczuwalne. Zimno, ale także — **Mnie** zimno, co mogło spowodować poczucie beznadziejności. Występuje tu połączenie dwóch typów predykatów: *zimno* odnosi się do sfery fizycznej, *beznadziejnie* natomiast określa stan wewnętrzny perceptora, jego ocenę.

Jak już wspominaliśmy wielokrotnie, zdania charakteryzujące przestrzeń poprzez zachodzący w niej stan należą do reproduktywnego rejestru mowy. Jednakże należy zauważyć, że pojawiają się w nich „указания на повторительность, узуальность действий, состояний”²²². Daje to podstawę do mówienia o przeniesieniu do rejestru informacyjnego, co jest sygnalizowane obecnością wszyskowiedzącego, podsumowującego wydarzenia narratora:

В доме водворялась *тогда* полная тишина, благоговейный и как бы ждущий чего-то покой, как нельзя более подобающий ночному священному виду икон, озаренных скорбно и умирительно.

(И. Бунин)

W domu panowała *wtedy* zupełna cisza, spokój namaszczone i jakby wyczekujący, jak najbardziej stosowny dla nocnego, wzniesłego widoku ikon, oświetlonych, spoglądających boleściwie i wzruszająco.

(I. Bunin)

²²² Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова: *Коммуникативная грамматика...*, s. 167.

Ещё с раннего утра всё небо обложили дождевые тучи; было тихо, не жарко и скучно, как бывает в серые, пасмурные дни, когда над полем давно уже нависли тучи, ждёшь дождя, а его нет.

(А. Чехов)

Od samego rana całe niebo zaciągnęło się deszczowymi chmurami; było bezwietrznie, niegorąco i nudno, jak zwykle w szare pochmurne dni, kiedy nad polem od dawna już zawisły chmury i czeka się na deszcz, a deszcz wciąż zwleka.

(A. Czechow)

Jak zwykle sugeruje wielokrotną powtarzalność danego stanu i udział kogoś, kto wie o sytuacji dużo i wyraża swoją ocenę.

На чистом зеленом дворе от надвигающейся отовсюду растительности стало как будто теснее, дом стал как будто меньше и красивее.

(И. Бунин)

Na czystym, zielonym podwórzu zrobiło się jak gdyby ciaśniej od nacierających zewsząd roślin, dom stał się jak gdyby mniejszy i ładniejszy.

(I. Bunin)

Obecność w zdaniu *jak gdyby* daje możliwość wyczucia obecności kogoś, kto dzieli się swoją subiektywną oceną.

Opisane w tym rozdziale predykaty wyrażające stan, wykraczają znacznie poza teorię Lwa Szerby i Wiktora Winogradowa. Spełniają jednakże, jak się wydaje, postulaty Olgi Sieliwierstowej, która, zauważa, że „stan — to czasowa «pasywna» właściwość obiektu”, z uwzględnieniem faktu, „że obiekt może znajdować się również w innych stanach i, zatem, jest to coś czasowego, mijającego”²²³.

²²³ Семантические типы предикатов..., s. 126.

ROZDZIAŁ IV

Typy presupozycji w zdaniach o stanie miejsca

Problem presupozycji jest jednym z ważniejszych lingwistycznych zagadnień ostatnich lat. Pojęcie to, jak słusznie zauważa Renata Grzegorzczkova, w ostatnim czasie zrobiło zawrotną karierę w językoznawstwie. Przeniesione z prac logików, zostało w językoznawstwie zastosowane do zjawisk bardzo różnych, które jednak łączy to, że stanowią one pewne treści przez mówiącego przyjmowane (zakładane) jako warunki porozumiewania się, bądź też przekazywane przez nadawcę nie pod asercją, mimochodem²²⁴.

Termin *presupozycja* ma swoje korzenie w logice filozoficznej. Wywodzi się z pracy Gottloba Fregego *Sens i nominat* i oznacza semantyczny składnik zdania (sądu-P), który powinien być prawdziwy, aby zdanie (S) było w danej sytuacji prawdziwe²²⁵.

Do lingwistyki termin *presupozycja* został wprowadzony najprawdopodobniej przez Petera Strawsona w 1950 roku. „Określił nimi zdania, które wynikały z wypowiedzenia bez względu na jego formę (twierdzącą czy przeczącą)”²²⁶. Według Charlesa Fillmora „zdań używamy po to, by zadawać pytania, twierdzić coś, wydawać polecenia, wyrażać uczucia itp. [...] Presupozycję danego zdania można zdefiniować jako zbiór tych wszystkich warunków, które muszą być spełnione, zanim zostanie ono użyte w którejś z wymienionych powyżej funkcji”²²⁷. Jelena Paduczewa uważa, że „pojęcie presupozycji, czy też presumpcji ma zasadnicze znaczenie dla modelowania procesu komunikacji językowej, a zwłaszcza dla konstruowania systemów umożliwiających dialog „człowiek-maszyna” oraz innych systemów automatycznego

²²⁴ R. Grzegorzczkova: *Presupozycje jako składnik znaczeń wyrazów*. W: *Od kodu do kodu*. Red. A. Weinsberg. Warszawa 1987, s. 25.

²²⁵ Jak zauważa J. Lubocha-Kruglik: Frege wskazał na fakt, że negacja nie obejmuje swoim zasięgiem pewnych części zdań twierdzących. Wprowadził on również pojęcie „zdania w sensie logicznym”, tzn. takiego, któremu przysługuje jedna z dwu wartości logicznych-prawda lub fałsz. Zgodnie z ową zasadą (zasadą ekstencjonalności) denotacją zdania w sensie logicznym jest jego wartość logiczna. Sens natomiast stanowi myśl nie wytwarzana w procesie myślenia, a jedynie ujmowana w myśleniu, w związku z czym również zdanie ma wartość logiczną.

²²⁶ J. Lubocha-Kruglik: *Rosyjskie zdania egzystencjalne...*, s. 16.

²²⁷ Ch. Fillmore: *Znaczenie a presupozycja*. W: *Semiotyka dziś i wczoraj. Wybór tekstów*. Red. J. Pelc, L. Koj. Wrocław 1991, s. 393.

przetwarzania informacji. [...] Jedną z właściwości presupozycji jest to, że stanowi ona domyślny komponent semantyczny zdania, nie wyrażony w nim *explicite*²²⁸.

Zdaniem Andrzeja Bogusławskiego natomiast termin *presupozycja* „следует соотнести, в первую очередь, с выражением «условие» или «предпосылка» (но не «посылка»). Объяснение, которое прежде всего приходит в голову, это истолкование «пресуппозиции» как «необходимого условия», т.е. такого положения вещей, без которого не может быть какого-нибудь другого состояния [...]”²²⁹. Należy zwrócić uwagę na fakt, że wyjaśnienie terminu *presupozycja* znajdziemy także w terminologicznej konwencji Noama Chomskiego²³⁰, rozwiniętej później przez Raya Jackendoffa²³¹. Ich zdaniem presupozycja to to, „что остается в предложении после замены части, несущей главное ударение („main stress”), или „фокуса”, неопределенным местоимением, с включением однако понятия, обобщающего более конкретные понятия, выраженные в «фокусе»”²³².

Pojęcie presupozycji jest dziś rozumiane dosyć szeroko i obejmuje zjawiska zarówno semantyczne, jak i pragmatyczne. Jak słusznie zauważa Jolanta Lubocha-Kruglik: „Presupozycją jest wszystko to, co nadawca, a zdaniem nadawcy także adresat, zakłada jako część tła kontekstowego”²³³.

Językoznawcy²³⁴ wyróżniają zwykle cztery rodzaje presupozycji:

- pragmatyczne, wymagające od odbiorcy określonej wiedzy o rzeczywistości;
- zdaniowe, czyli informacje, które pozostają w tle głównej intencji komunikatu;
- leksykalne, w których informacja przekazywana jest poprzez znaczenia słów użytych w wypowiedzi;
- egzystencjalne, odnoszące się do tej części wypowiedzenia, która przekazywana jest w nim implicytnie.

²²⁸ J. Paduczewa: *Presupozycje a inne typy informacji zdaniowej nie wyrażonej explicite*. „Przegląd Humanistyczny” 1987, nr 6, s. 93.

²²⁹ А. Богуславский: *Термин «пресуппозиция» и понятийный аппарат теории текста*. W: *Текст. Язык. Поэтика. Zbiór studiów*. Red. M. Mayenowa. Wrocław–Warszawa–Karków–Gdańsk 1978, s. 7.

²³⁰ N. Chomsky: *Deep Structure, Surface Structure and Semantic Interpretation*. W: *Semantics eds.* Red. D. Steinberg, L. Jakobowits. Cambridge 1971, s. 205.

²³¹ R. S. Jackendoff: *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. Massachussets 1972, s. 229–278.

²³² Cytuję za: А. Богуславский: *Термин «пресуппозиция» и понятийный аппарат...*, s. 16.

²³³ J. Lubocha-Kruglik: *Rosyjskie zdania egzystencjalne...*, s. 17.

²³⁴ Zob. np.: J. Paduczewa: *Presupozycje a inne typy informacji zdaniowej nie wyrażonej explicite*. „Przegląd Humanistyczny” 1987, nr 6; J. Paduczewa: *Wypowiedź i jej odniesienie do rzeczywistości*. Warszawa 1992,

Presupozycje egzystencjalne, zdaniowe i leksykalne są często traktowane jako podtypy tzw. presupozycji semantycznych, znajdujących się poza asercją²³⁵.

Zdaniem Jolanty Lubochy-Kruglik, „spośród wielu presupozycji największą frekwencją cieszą się presupozycje egzystencjalne. Wynika to z faktu, że sąd o istnieniu towarzyszy każdemu niemal zdaniu języka naturalnego. O każdej rzeczy, o której coś stwierdzamy, możemy powiedzieć, że *istnieje* lub, gdy chcemy przeciwstawić istnienie ludzi zwykłemu ‘byciu’ rzeczy, że *jest*”²³⁶.

Presupozycje egzystencjalne spotykamy w zdaniach typu:

Nad jarmarkiem, za żółtą Odrą, wisiał obłok pyłu.

(A Tolstoj)

Ze zdania tego otrzymujemy informację, że był jakiś pył, a przede wszystkim, że istniał jakiś jarmark za Odrą.

W zdaniu:

Над заводом стояло огромное красное колеблющееся зарево.

(А. Куприн)

Nad fabryką stała wielka czerwona luna.

(А. Куприн)

mamy do czynienia z presupozycją egzystencjalną, która mówi o istnieniu jakiejś fabryki, nad którą ‘stała luna’. Opisując stan danej przestrzeni zawsze możemy powiedzieć, że owo miejsce *istnieje*:

В комнате стоял тот особенный, кожаный запах, который бывает у горцев.

(А. Толстой)

---

s. 65-101; R. Grzegorzczkova: *Presupozycje jako składnik znaczeń wyrazów*. W: *Od kodu do kodu*. Red. A. Weinsberg. Warszawa 1987.

²³⁵ Tamże, s. 17.

²³⁶ Tamże, s. 18.

W izbie unosiła się ta szczególna, kwaśna woń skór, jak to bywa u górali.

(A. Tolstoj)

(presupozycja — ‘jest jakaś izba, której cechą jest zapach skór’)

W tle pozostaje tu presupozycja zdaniowa: ‘izba należy do górali’.

Ze zdania:

Над тонкими, длинными дымоотводами, придавая им вид исполинских факелов, трепетали и метались яркие снопы горящего газа.

(A. Куприн)

Nad otworami długich i cienkich kominów chybotą się świecące snopy rozpalonego gazu, nadając im wygląd gigantycznych pochodni.

(A. Kuprin)

dowiadujemy się o istnieniu długich i cienkich kominów, a także o istnieniu snopów gazu. W zdaniu tym również odnajdujemy presupozycję zdaniową: ‘snopy nadają kominom wygląd pochodni’.

Kolejny typ presupozycji, który udało się wyodrębnić w trakcie badań, to presupozycje leksykalne. Występują one w zdaniach typu:

Кругом пусто, только без устали траурнокрасное немое полыхание.

(A. Серафимович)

Wokoło pusto; trwa jedynie ustawiczne żałobnie czerwone, nieme pałanie światła.

(A. Serafimowicz)

Presupozycja wynika tu ze znaczenia słowa *pusto* = ‘nie ma nikogo’.

— У меня беспорядок, хаос, — говорил следователь. — Я сам понимаю. Но вы ведь можете поладить.

— Конечно, конечно, — сказал Крист. Печка уже разгорелась, и в комнате было тепло.

(В. Шаламов)

— Bałagan u mnie, chaos — mówił śledczy. — Ja sam to rozumiem. Ale przecież pomoże mi pan zaprowadzić porządek.

— Oczywiście, oczywiście — powiedział Krist. Piecyk już się rozpałił i w izbie zrobiło się ciepło.

(W. Szalamow)

Przy przekładzie na język polski wykorzystano tu predykat *zrobić się*, który oznacza początek stanu, jego zaistnienie w danej chwili. Presuponowana również jest tu obecność perceptorów — kogoś, kto poczuł, że temperatura w izbie ulega zmianie.

В загаженных номерах „Венеции” было пусто, неуютно, раззор полный.

(И. Эренбург)

W zapaskudzonych numerach „Wenecji” było pusto, nieprzytulnie, panował absolutny rozgardiasz.

(I. Erenburg)

Pusto, a więc ‘nie było gości’. W tle pozostaje tu presupozycja egzystencjalna — dowiadujemy się o istnieniu hotelu „Wenecja”.

„Z presupozycjami leksykalnymi [...] mamy do czynienia również wtedy, kiedy zdania te zawierają czasowniki fazowe, ponieważ presupozycje zawarte są już w znaczeniu tych czasowników”²³⁷. W zdaniach o stanie miejsca czasowniki fazowe służą do wyrażania faz istnienia, tj. początku, trwania i końca. W zdaniu:

Опять *стало* тихо.

(А. Чехов)

Znowu *zapadła* cisza.

(А. Czechow)

²³⁷ J. Lubocha-Kruglik: *Rosyjskie zdania egzystencjalne...*, s. 21.

występuje presupozycja: ‘до сих пор не было тихо’/‘do tej pory nie było cicho’. Zdanie to, oprócz presupozycji związanej z wystąpieniem czasownika fazowego informującego, że cicho zaczęło być w danej chwili, „zawiera również presupozycję leksykalną związaną z użyciem przysłówka *опять*, który implikuje, że taka sytuacja miała już wcześniej miejsce”²³⁸.

Zdanie:

В павильоне сделалось вдруг страшно тихо и, как раньше, слышно было только шипение угля и назойливый крик кузнечика.

(А. Куприн)

В павилоне запановала нагале dziwna cisza i, jak poprzednio, słyhać było tylko syk węgla i natrętny świergot koników polnych.

(А. Kuprin)

presuponuje, że w pawilonie wcześniej było głośno. Poza tym występuje tu również presupozycja leksykalna związana z użyciem przysłówka *вдруг*, który informuje, że zmiana stanu (nastanie ciszy) nastąpiła nieoczekiwanie i bardzo szybko.

Inna presupozycja występuje w zdaniu:

Голоса на деревне или скрип ворот раздаются по студеной заре необыкновенно ясно. Темнеет.

(И. Бунин)

Одгłosy we wsi czy skrzypienie wrót rozlegają się w wieczornej chłodnej porze niezwykle wyraziście. Ściemnia się.

(I. Bunin)

presupozycja — ‘do tego momentu było jasno’. Dowiadujemy się, że zaczyna następować noc.

Podsumowując nasze rozważania dotyczące występowania presupozycji w zdaniach o stanie miejsca, możemy stwierdzić, że występują w nich prawie wszystkie

---

²³⁸ Tamże, s. 23.

typy presupozycji. Najczęściej spotykane są w nich presupozycje egzystencjalne. Wynika to z tego, że o każdej przestrzeni, którą opisujemy, możemy powiedzieć, że istnieje (np. dom, sad, park)

Problem presupozycji jest w ostatnim czasie bardzo aktualny i często podejmowany, stąd też nasza próba pokazania tego zjawiska w analizowanych przez nas zdaniach. Uważamy, że warto je omawiać na konkretnych przykładach, gdyż wielość stanowisk badawczych może budzić wątpliwości. Poza tym należy zauważyć, że pojęcie presupozycji zajmuje ważne miejsce nie tylko w lingwistyce, ale także w logice. Jest związane z odpowiednim użyciem słów. A słowa najczęściej występują w zdaniach, których używamy po to, by coś stwierdzić, zadać pytanie, coś wyrazić, opisać, na przykład miejsce. Pojęcie presupozycji, poza tym, „pozostaje ważnym elementem aparatu pojęciowego analizy semantycznej, tak że mechanizmy powstawania i wykorzystania presupozycji powinny być modelowane przez każdy system, który stawia sobie za zadanie rozumienie języka naturalnego, tzn. każdy system przedstawiania treści tekstu bądź przedstawiania informacji”²³⁹.

---

²³⁹ J. Paduczewa: *Presupozycje a inne typy informacji zdaniowej...*, s. 107.

ROZDZIAŁ V

O innych typach zdań z subiektem lokatywnym

Zdanie ma w literaturze językoznawczej ponad dwieście definicji. Używamy go wtedy, gdy chcemy wyrazić to, co myślimy, czujemy, gdy chcemy przekazać jakąś informację, gdy chcemy zadać pytanie, wydać polecenie, podyskutować. Za pomocą zdań zaznaczamy swoje istnienie w jakiejś przestrzeni, bo przecież każdy z nas istnieje w jakimś czasie i w jakiejś przestrzeni. Jak już wcześniej odnotowywaliśmy, do wyrażenia stosunków przestrzennych w języku rosyjskim i polskim służą przede wszystkim przysłówki lokatywne, ale także elipsa i syntaktemy lokatywne.

Jak słusznie zauważa Galina Druczinina, „в традиционной грамматике долгое время им (т.е. локативным синтаксемам — przyp. autorki) отводилась только одна роль — роль обстоятельств места, т.е. второстепенных членов”²⁴⁰. Jednak, co staraliśmy się wykazać w poprzednich rozdziałach, człon lokalny (czyli oznaczający przestrzeń) może w zdaniu wypełniać także rolę subiektu. Nazywa on miejsce, któremu przypisuje się daną cechę.

Zdania typu:

На станции было темно и печально.

(И. Бунин)

Na stacji było ciemno i smutno.

(I. Bunin)

należą do modelu ‘subiekt lokatywny i jego stan’, którego minimalna struktura składa się z dwu elementów: członu lokalnego (*na stacji*) i predykatu (*było ciemno i smutno*). Predykat *ciemno* oznacza cechę, której nosicielem jest miejsce. Drugi czasownik *smutno* natomiast opisuje stan perceptora w owym miejscu. Treść przekazywana jest tu bezpośrednio, izosemicznie. Jednakże, jak zauważyliśmy w toku badań zebranego materiału, model ten nie zawsze występuje w czystej postaci. W obu językach

²⁴⁰ Г. П. Дручинина: *Предложения с локативным субъектом...*, s. 152.

появляются его модификации, из которых наибольшей частотой выделяется модификация фазовая (подробно описана в разделе II):

На перроне стало тесно.

(Л. Кассиль)

Здания с типовым значением ‘субъект локативный и его состояние’ появились в текстах репродуктивного регистра речи также в варианте неизосемичном, который характеризует ‘нарушением равновесия признаков семантических, морфологических и синтаксических’, а также ‘появлением соответствия с законом компенсации грамматической, дополнительных, несколько избыточных средств’²⁴¹. Специфичную группу рассматриваемых предложений составляют конструкции с временными ‘запахом’. Премисла Адамс отмечает, что ‘у предложений с предикатом *пахнуть*, содержащих обстоятельство места, возможна [...] такая трансформация, при которой подлежащим активного предложения становится обозначение места, например: *В комнате пахло его табаком — Комната пахла его табаком*’²⁴². Однако следует отметить, что модель с типовым значением ‘субъект локативный и его состояние’ не является единственным типом предложений с субъектом локативным. В рассматриваемом материале выделить можно также и другие модели²⁴³:

- 1) предложения с типовым значением ‘место и его характеристика по отношению к существованию / несуществованию предмета’ (тип: *На берегу дом*):

На берегу, там, далеко, сидит волшебник...

(А. Грин)

На берегу, там далеко, сидит волшебник...

(А. Грин)

²⁴¹ Г. А. Золотова: *Коммуникативные аспекты...*, с. 127.

²⁴² П. Адамс: *Образование предложений из пропозиций в современном русском языке*. Прага 1978, с. 70.

²⁴³ Названия моделей относятся к: Г. П. Дручинина: *Предложения с локативным субъектом...*, с. 152–158.

У окна сидел угольщик, обладатель пьяных усов, уже замеченных нами [...]

(А. Грин)

Pod oknem siedział zauważony już przez nas węglarz, właściciel pijackich wąsów.

(A. Grin)

В палате было четверо больных.

(Л. Тостой)

W sali było czworo chorych.

(L. Tolstoj)

Cechą charakterystyczną tych zdań jest, jak zauważa Druczinina, że: „w odróżnieniu od zdań z typowym znaczeniem ‘subiekt lokatywny i jego stan’, w tym modelu nie występują modyfikacje fazowe, ponieważ oba komponenty, to konkretne rzeczowniki”²⁴⁴.

Szczególne znaczenie subiekt uzyskuje w tych zdaniach, w których syntaktem lokatywny łączy się z czasownikiem akcyjnym (typu: *В домах в это время уже зажигали светильники*):

В большом доме напротив, у инженера Должикова, играли на рояле.

(А. Чехов)

W wielkim domu naprzeciwko, u inżyniera Dołżykowa, ktoś grał na fortepianie.

(A. Czechow)

В одних домах уже спали, в других играли в карты [...]

(А. Чехов)

W jednych domach już spali, w innych grano w karty [...]

(A. Czechow)

²⁴⁴ Г. П. Дручинина: *Предложения с локативным субъектом...*, s. 154.

Predykat akcyjny „предполагает деятеля, агенса, поэтому локативная синтаксема здесь обозначает не столько место, сколько лицо, которое находится в этом месте, причем сам агент не называется”²⁴⁵:

В караулке [...] утром пекли ситники.

(И. Бунин)

W gajówce [...] z rana piekli sitkowe chleby.

(I. Bunin)

Typowe znaczenie takich zdań to ‘локализованный агентивный субъект и его действие’.

W analizowanych tekstach reproduktywnego rejestru zauważyć można jeszcze jeden sposób wyrażania stanu miejsca:

У куста, спиной к забору, прожевывая пирог, сидел молодой нищий.

(А. Грин)

Pod krzakiem, oparty plecami o płot, siedział młody żebrak i żuł kawałek placka.

(A. Grin)

Zgodnie z zasadami gramatyki tradycyjnej *żebrak* to podmiot, *siedział* — orzeczenie, a *pod krzakiem* — okolicznik miejsca. Jednakże, chociaż zdanie to zawiera czasownik osobowy, to nie informuje o tym, co robi żebrak, ale o stanie konkretnego miejsca — przestrzeni pod krzakiem. Użycie jako predykatu syntagmy, która składa się z czasownika i konkretnego rzeczownika w mianowniku „komplikuje strukturę zdania, ponieważ opisuje sytuację wyrażoną zdaniem z odwróconym szykiem wyrazów”²⁴⁶. Ów odwrócony szyk wyrazów w „сидел нищий” wskazuje na to, że nie jest to samodzielne zdanie, a jedynie konstrukcja, która służy do opisanego stanu.

²⁴⁵ Г. П. Дручинина: *Предложения с локативным субъектом...*, s. 155.

²⁴⁶ Г. А. Золотова: *Коммуникативные аспекты...*, s. 214.

Druczinina określa takie konstrukcje terminem ГИК: глагольно-именная конструкция²⁴⁷. Podobnie jest w zdaniach:

[...] между буфетом и внутренней дверью зала, за яичницей и пивом, помещались два рыбака.

(А. Грин)

Pomiędzy bufetem a wewnętrznymi drzwiami sali usadowili się dwaj rybacy przy jajecznicy i piwie.

(A. Grin)

За ореховой рамой, в светлой пустоте отраженной комнаты стояла маленькая невысокая девушка, одетая в дешевый белый муслин с розовыми цветочками.

(А. Грин)

Za orzechowa ramą, w jasnej przestrzeni odzwierciedlonego pokoju stała szczuplutka, niewysoka dziewczyna, ubrana w tani biały muślin w różowe kwiatki.

(A. Grin)

Należy zwrócić uwagę na fakt, że „semantyka tego modelu łączy w sobie typowe znaczenia: ‘subiekt lokatywny i jego charakterystyka poprzez istnienie / nieistnienie przedmiotu’ i ‘subiekt lokatywny i jego stan’”²⁴⁸. Jeśliby w zdaniu *У куста, спиной к забору, прожевывая пирог, сидел молодой нищий* owo «сидел нищий» zmienić na «нищий сидел», to zmiana ulegnie również jego typowe znaczenie na: ‘Subiekt osobowy i jego działanie / stan’. Jak widać, zmiana szyku wyrazów w „lokus”-zdaniach „сигнализирует изменение не только роли

²⁴⁷ «ГИК — это конструкция, по составу аналогичная номинативно-глагольному предложению, но отличающаяся тем, что она: является предикатом в предложениях усложненной структуры; нормой в ней является препозиция глагола и постпозиция имени; не имеет законченного интонационного оформления; в условиях данной модели не выражает законченного сообщения; ее содержание может быть обобщено предикативным наречием [...]». Сyt. za: Г. П. Дручинина: *Предложения с локативным субъектом...*, s. 156.

²⁴⁸ Тамże, s. 157.

локативной синтаксемы, но также типового значения и его текстовых функций”²⁴⁹.

Analiza tekstów należących do reproduktywnego rejestru mowy, z których zaczerpnięty został materiał źródłowy, pokazała, że syntaktemy lokatywne występują w pozycji subiektu nie tylko w zdaniach z typowym znaczeniem ‘subiekt lokatywny i jego stan’, ale również ‘subiekt lokatywny i jego charakterystyka poprzez istnienie / nieistnienie przedmiotu’ i ‘локализованный агентивный субъект и его действие’. Tym, co wskazuje na ich typowe znaczenie, jest szyk wyrazów: na pierwszym miejscu pojawia się subiekt, na drugim — predykat. Zmiana szyku może świadczyć o przynależności danego zdania do innego modelu.

---

²⁴⁹ Tamże, s. 157.

ZAKOŃCZENIE

„Przestrzeń — to wielowymiarowa rozciągłość (obszar), jednorodna, nieskończona i nieograniczona, w której zachodzą wszystkie zjawiska fizyczne; także miejsce zajmowane przez dany przedmiot materialny; podstawowa, obok czasu, forma istnienia materii [...]”²⁵⁰. Nazywana jest często „potężną formą kosmiczną”²⁵¹.

Jak słusznie zauważa Czesław Lachur: „Dla każdej kultury stworzonej przez człowieka w procesie jego rozwoju charakterystyczne są pewne kategorie uniwersalne, podstawowe. Są one nieodzowne dla tej kultury i przejawiają się we wszystkich jej wytworach. Mówiąc o tych kategoriach ma się zwykle na myśli takie pojęcia jak czas, przestrzeń, zmianę, przyczynę, liczbę, stosunek części do całości, stosunek zmysłowego poznania do ponadzmysłowego. Z drugiej strony, kategorie te są ściśle związane z bytem, z charakterem i strukturą rzeczywistości, a także z możliwościami i zasięgiem ludzkiego poznania”²⁵².

Przestrzeń i czas od wieków są problemem dociekań filozofii, matematyki, nauk empirycznych, a także lingwistyki. Przestrzeń to pojęcie bardzo szerokie, wieloaspektowe²⁵³. W centrum naszych zainteresowań znalazł się ten jej „wycinek”, którego opisy znaleźć można w literaturze pięknej. *Tekst*, którym zajmujemy się również w niniejszej pracy, znajduje się ostatnio w centrum zainteresowań wielu lingwistów. Coraz częściej jest traktowany jako „produkt językowego modelowania świata”²⁵⁴. Według Galiny Zołotowej, do teorii której odwołujemy się przy opisie zdań o stanie miejsca, struktura tekstu, środki językowe, które ją tworzą i rzeczywistość w nich przedstawioną są ze sobą ściśle związane: „Возникает комплекс соотносительных признаков (семантические и функциональные характеристики моделей предложения, способ познания событий и явлений в зависимости от положения „наблюдательного пункта”, виды ментального процесса и интенций

²⁵⁰ *Encyklopedia popularna PWN*. Warszawa 1991, s. 696.

²⁵¹ Cz. Lachur: *Semantyka przestrzenna polskich przymków prefigowanych na tle rosyjskim*. Opole 1999, s. 9.

²⁵² Tamże, s. 8–9.

²⁵³ Zob. m.in.: Cz. Lachur: *Semantyka przestrzenna...*; W. Tatarkiewicz: *Historia filozofii*, t. 1–3. Warszawa 1993; A. S. Kostrowicki: *Przestrzeń — jej istota i różnicowanie*. W: *Rzeki. Kultura — cywilizacja — historia*. Red. J. Kołtuniak. Katowice 1997.

²⁵⁴ В. Чумирина: *Субъект в пейзажных фрагментах художественной прозы*. В: *Коммуникативно смысловые параметры...*, s. 461.

говорящего), на основании которого можно разграницить 5 коммуникативных регистров речи: репродуктивный [...], информативный [...], генеритивный; преимущественно в диалогической речи используется волюнтивный и реактивный регистры...”²⁵⁵.

Nasze badania przeprowadzone były na podstawie materiału pochodzącego z rosyjskich tekstów należących do reproduktywnego rejestru mowy (opowiadania) i ich przekładów na język polski. Przestrzeń w nich przedstawiona często charakteryzowana jest poprzez jakiś stan.

Prezentowana praca podejmuje próbę omówienia modelu zdania z typowym znaczeniem ‘subiekt lokatywny i jego stan’. Minimalna struktura zdań należących do tej grupy składa się z dwu elementów: członu lokalnego i czasownika. Predykat oznacza cechę, a miejsce jest jej nosicielem. Jednak, co zauważyliśmy w trakcie analizy, zdania o stanie miejsca często niosą też informację o tym, jak dana przestrzeń jest postrzegana przez perceptor. Jego „obecność” przejawia się poprzez występowanie w omawianym modelu czasowników percepcji (np. słyhać było), ale także poprzez tzw. predykaty akcji i stanu (личного действия и состояния). Niewątpliwie należy zauważyć, że oba typy predykatów (opisujący przestrzeń i stan perceptor) występują najczęściej razem, co sugeruje ich ścisły związek z miejscem, gdy tymczasem jeden z nich implikuje obecność kogoś, kto odczuwa, widzi, słyszy i nazywa.

Podział predykatów ze względu na sposób opisu stanu miejsca to tylko jeden z zastosowanych w pracy. Innym kryterium ich opisu była struktura (tu wyodrębniono 5 grup) i charakter odbioru opisywanych stanów narządami zmysłów (w tej grupie znalazły się predykaty percepcyjne i oceniające).

W pracy omówiono także problem *subiektu zdania*. Jest to wciąż pojęcie niejednoznaczne, chociaż jego historia sięga czasów Arystotelesa. Subiekt jest przedmiotem badań od wielu lat, ale mimo to ma bardzo nieokreślone znaczenie. Podjęliśmy próbę uporządkowania istniejących definicji ze szczególnym zwróceniem uwagi na współistnienie subiektu i podmiotu. W badaniach *subiekt* traktujemy jako nosiciela cechy predykatywności. Przy tym należy pamiętać, że w „locus”-zdaniach

---

²⁵⁵ Там же, s. 461.

subiekt oznacza miejsce w świecie obiektywnym i nie może być utożsamiany z osobą mówiącą. Jeżeli jest ujawniony na powierzchni zdania, to najczęściej ma formę syntaktemu lokatywnego lub przysłówka. Charakterystyczne dla badanego modelu jest to, że *subiekt* zajmuje pierwszą pozycję w zdaniu.

Podsumowując nasze rozważania, podkreślmy raz jeszcze, że przedmiotem badań były zdania z subiektem lokatywnym odnoszące się do przestrzeni fizycznej. Są one szeroko rozpowszechnione we współczesnym języku rosyjskim. Zostały zgrupowane w dwa podstawowe modele, z których pierwszy występuje w wariantach izo- i nieizosemicznym.

Można zaobserwować, że struktura zdań o stanie miejsca w języku rosyjskim i polskim jest bardzo podobna, co staraliśmy się pokazać na wielu przykładach. Ich elementem konstrukcyjnym jest człon lokalny, czyli komponent oznaczający przestrzeń. Określając miejsce, któremu przypisuje się jakiś stan, odgrywa on rolę nosiciela cechy, czyli subiektu.

Należy podkreślić, że prezentowana praca nie jest ostatecznym głosem w obrębie badań zdań o stanie miejsca i — szerzej — zdań z subiektem lokatywnym, choć popartym wyczerpującym i rzetelnie zbadanym materiałem. Zawarte w niej problemy, jak również wytyczone drogi wymagają dalszych analiz i opracowań.

BIBLIOGRAFIA:

Адамец П.: *Образование предложений из пропозиций в современном русском языке*. Прага 1978

Адмони В. Г.: *К проблеме порядка слов (Замыкание предложения в немецком языке)*. „Известия АН. Отделение литературы и языка” 1949, т. VIII, вып. 4.

Алисова Т. Б.: *Именные члены простого предложения и их семантические функции (на материале итальянского языка)*. „Филологические Науки” 1970, nr 2.

Алисова Т. Б.: *Опыт семантико-грамматической классификации простых предложений*. „Вопросы языкознания” 1970, nr 2.

Арутюнова Н. Д.: *Понятие пресуппозиции в лингвистике*. „Известия АН СССР. Серия Литературы и Языка” 1973, Т. 32, вып.1.

Арутюнова Н. Д.: *Семантическая структура и функции субъекта*. „Известия АН СССР. Серия Литературы и Языка” 1979, Т.38, nr 1.

Арутюнова Н. Д.: *Язык и мир человека*. Москва 1999.

Арутюнова Н. Д.: *Предложение и его смысл*. Москва 2002.

Awdziejew A.: *Model gramatyki komunikacyjnej (projekt badawczy)*. W: *Studia nad polszczyzną mówioną Krakowa*. Red.: B. Dunaj, K. Ożóg. Kraków 1991.

Бабайцева В. В.: *Одноставные предложения в современном русском языке*. Москва 1968.

Бабина Т. П., Белошапкова В. А.: *К вопросу о семантическом субъекте*. „Филологические Науки” 1984, nr 1 (139).

Bąk P.: *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa 1997.

Беляков В.: *Словообразовательная семантика вторичных глагольных приставок*. В: *Русский язык: пересекая границы*. Ред. М. Гиро-Вебер, И. Б. Шатуновский. Дубна 2001.

Bluszcz A.: *Charakterystyka przyimków lokatywnych w języku słowackim*. „Rocznik Sławistyczny” T. XLV, cz.1. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985.

Bobran M.: *Z badań nad składnią polską i rosyjską*. Rzeszów 1983.

Bogusławski A.: *Presupozycje a negacja*. W: *Semantyka tekstu i języka. Z Dziejów Form Artystycznych w Literaturze Polskiej*. Red. M. R. Mayenowa. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.

Богуславский А.: Термин „пресуппозиция” и понятийный аппарат теории текста. В: *Текст. Язык. Поэтика. Zbiór studiów*. Red. M. R. Mayenowa. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978.

Borek M.: *Z badań nad kategorią stanu w języku rosyjskim i polskim*. „Prace Językoznawcze” 1993, T. 21.

Borek M.: *Filozoficzne korzenie predykatów stanu*. W: *Konfrontacja języków słowiańskich na poziomie leksyki, słowotwórstwa i składni*. Red. P. Czerwinski, M. Borek. Katowice 2001.

Czapiga Z.: *Subiekt semantyczny w zdaniach z bezokolicznikiem w pozycji podmiotu w języku polskim i rosyjskim*. „Przegląd Rusycystyczny” 2002, nr 1 (97).

Chomsky N.: *Deep Structure, Surface Structure and Semantic Interpretation*. W: *Semantics eds*. Red. D. Steinberg, L. Jakobowits. Cambridge 1971.

Чумирова В.: *Субъект в пейзажных фрагментах художественной прозы*. В: *Коммуникативно – смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н. К. Оніпенко. Москва 2002.

Демьянков В. З.: «Субъект», «тема», «топик» в американской лингвистике последних лет (обзор II). „Известия АН. Серия литературы и языка” 1979, Т. 38, nr 4.

Демьянков В. З.: *Падежная грамматика*. В: *Лингвистический энциклопедический словарь*. Ред. В. Н. Ярцева. Москва 1990.

Doros A.: *Verbalne konstrukcje bezosobowe w języku rosyjskim i polskim na tle innych języków słowiańskich*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975.

Дручинина Г. П.: *Предложения с локативным субъектом*. В: *Коммуникативно – смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н. К. Оніпенко. Москва 2002.

Encyklopedia językoznawstwa ogólnego. Red. K. Polański. Wrocław, Warszawa, Kraków: 1995.

Encyklopedia popularna PWN. Warszawa 1991.

Fillmore Ch. J.: *The case for case*. W: *Universals in linguistic theory*. Red. E. Bach, R Harms. London-New York-Sydney-Toronto 1968.

Fillmore Ch. J.: *Znaczenie a presupozycja*. W: *Semiotyka dziś i wczoraj. Wybór tekstów*. Red. J. Pelc, L. Koj. Wrocław 1991.

Fontański H.: *Referencja a założenie opisu składniowego: tradycyjne części zdania i opis predykatowo-argumentowy*. „Prace Językoznawcze” 1988, T.14.

Fontański H.: *Tak zwane czasowniki niewłaściwe w wybranych słownikach języka rosyjskiego i polskiego*. „Prace Językoznawcze” 1989, T. 15.

Fontański H.: *Opozycja Świta. Robi się widno. (Wstaje) świt – relacje paradygmatyczno-syntagmatyczne w języku polskim i rosyjskim*. „Prace Językoznawcze” 1989, T. 16.

Fontański H.: *К вопросу о сопоставительном описании основных синтаксических моделей русского и польского языков*. „Prace Językoznawcze” 1991, T. 18.

Галкина-Федорук Е. М.: *Безличные предложения в современном русском языке*. Москва 1958.

Гиро-Вебер М.: *Классификация простого предложения и ее последствия для типологии языков*. „Revue des Etudes Slaves“ Paris 1978, LI/1-2.

Гиро-Вебер М.: *К вопросу о классификации простого предложения в современном русском языке*. „Вопросы языкознания” 1979, nr 6.

Гиро-Вебер М.: *О синтаксической природе конструкций типа 'В комнате пахнет яблоками'*. „Russian Linguistics” 1980, nr 4.

Гиро-Вебер М.: *Устранение подлежащего в русском предложении*. „Известия АН. Серия литературы и языка” 1984, Т. 43, nr 6.

Гиро-Вебер М.: *Эволюция так называемых безличных конструкций в русском языке XX века*. В кн.: *Русский язык. Пересекая границы*. Ред. М. Гиро-Вебер, И. Б. Шатуновский. Дубиа 2001.

Гиро-Вебер М.: *Субъектные черты и проблема подлежащего в русском языке*. „Revue des Etudes Slaves“ Paris 2002-2003, LXXIV/ 2-3.

Гиро-Вебер М.: *К определению понятия »субъект« в синтаксисе русского языка*. В кн.: *Проблемы функциональной грамматики: Полевые структуры*. Ред. А. В.Бондарко, С. А.Шубик. Санкт Петербург: Наука 2005.

- Gramatyka komunikacyjna*. Red. A. Awdiejew. Warszawa-Kraków 1999.
- Grochowski M.: *Rola semantyczna a predykat jako sposoby charakterystyki subiectum*. W: *O predykcji. Materiały konferencji Pracowni Budowy Gramatycznej Współczesnego Języka Polskiego. Zawoja 14-16. XII. 1972*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974.
- Grzegorzczkova R.: *Presupozycje jako składnik wyrazów*. W: *Od kodu do kodu. Prace ofiarowane prof. O. A. Wojtasiewiczowi na 70-lecie jego urodzin*. Red. A. Weinsberg. Warszawa 1987.
- Grzegorzczkova R.: *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa 1990.
- Grzegorzczkova R.: *Wykłady z polskiej składni*. Warszawa 1996.
- Grzesiak R.: *Semantyka i składnia czasowników percepcji zmysłowej*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1983.
- Guiraud-Weber M.: *Struktura semantyczna osoby nieokreślonej w języku rosyjskim i francuskim*. W: *Semantyka a konfrontacja językowa*. Red. V. Koseska-Toszewa, D. Rytel-Kuc. Warszawa 1996.
- Исследования по современному русскому языку*. Ред. Т. П. Ломтев, А. А. Камынина. Москва 1970.
- Jackendoff R. S.: *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. Massachusetts 1972.
- Jacobs R. A., Rosebaum P. S.: *Struktury głębokie, struktury powierzchniowe i transformacje*. W: *Semiotyka dziś i wczoraj. Wybór tekstów*. Red. J. Pelc, L. Koj. Wrocław 1991.
- Janus E.: *Wykładowiki intensywności cechy (na materiale polskim i rosyjskim)*. Wrocław-Warszawa 1981.
- Jodłowski S.: *Podstawy polskiej składni*. Warszawa 1977.
- Józwiak J.: *Особенности русских односоставных предложений в сопоставлении с их польскими эквивалентами*. „Przegląd Rusycystyczny” 2000, nr 1 (89).
- Judycka I., Lewicki A., Mierzejewska H., Perczyńska N., Sinielnikoff R.: *Polska terminologia składniowa*. W: *Problemy składni polskiej. Studia, dyskusje, polemiki z lat 1945-1970*. Red. A. M. Lewicki. Kraków 1971.

Калиущенко В. Д.: *Типология локативных, поссесивных и атрибутивных отсубстантивных глаголов*. „Вопросы языкознания” 1987, nr 1.

Kallas K.: *Formalnogramatyczna klasyfikacja zdań pojedynczych dzisiejszej polszczyzny pisanej*. Warszawa-Poznań 1974.

Канцельсон С. Д.: *Типология языка и речевое мышление*. Ленинград 1972.

Канцельсон С. Д.: *Общее и типологическое языкознание*. Ленинград 1986.

Karolak S.: *O programie składni wyrażen predykatywnych w gramatyce języka polskiego*. W: *O predykcji. Materiały konferencji Pracowni Budowy Gramatycznej Współczesnego Języka Polskiego. Zawoja 14-16. XII. 1972*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974.

Касевич В. Б.: *Субъектность и объектность: проблемы семантики*. В: *Теория Функциональной Грамматики: Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность\неопределенность*. Ред. А. В. Бондарко. Санкт-Петербург 1992.

Кибардина С. М.: *Функции субъекта и объекта в аспекте теории валентности*. В: *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определённость / неопределённость*. Ред. А. В. Бондарко. Санкт-Петербург 1992

Кибардина С. Н.: *Понятие субъекта в синтаксической концепции С. Д. Канцельсона*. В кн.: *Общее языкознание и теория грамматики: Материалы чтений, посвященных 90-летию со дня рождения Соломона Давидовича Канцельсона*. Ред. А. В. Бондарко. Санкт Петербург 1998.

Кибрик А. Е.: *Подлежащее и проблема универсальной модели языка*. „Изв. АН СССР Серия лит. и языка” 1979, т. 38, nr 4.

Кириллова В. А.: *О „конструктивных” элементах безличных предложений (типа снегом занесет – занесло дорогу)*. В: *Исследования по современному русскому языку. Сборник статей, посвященный памяти проф. Е. М. Галкиной-Федорук*. Ред. Т. П. Ломтев, А. А. Камынина. Москва 1970.

Klebanowska B.: *Znaczenia lokatywne polskich przyimków właściwych*. Wrocław-Warszawa- Kraków- Gdańsk: 1971.

Кокорина С. И.: *О семантическом субъекте и особенностях его выражения в русском языке*. Москва 1979.

Коммуникативно – смысловые параметры грамматики и текста. Ред. Н. К. Оннпенко. Москва 2002.

Koneczna H.: *Od zdań podmiotowych do bezpodmiotowych*. „Poradnik językowy” 1955, nr 8.

Козел Н. Я.: *К вопросу о подлежащем и субъекте*. В: *Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н. К. Оннпенко. Москва 2002.

Колшанский Г. В.: *Проблемы коммуникативной лингвистики*. „Вопросы языкознания” 1979, nr 6.

Колшанский Г. В.: *Коммуникативная грамматика и лингвистическая интерпретация категорий субъекта и предиката*. „Известия АН. Серия литературы и языка” 1979, т. 38, nr 4.

Костинский Ю. М.: *Подлежащее – в родительном падеже?* „Русская речь” 1969, nr 6.

Książek E.: *Wykładowi intensyfikacji uczucia miłości w rosyjskim tekście epistolarnym i jego rosyjskim przekładzie*. W: *Konfrontacja języków słowiańskich na poziomie leksyki, słowotwórstwa i składni*. Red. P. Czerwiński, M. Borek. Katowice 2001.

Кудряцева В. А.: *Представленность субъектно-объектных отношений в наименованиях лиц (на материале русского языка)*. „Филологические науки” 1991, nr 5.

Lachur Cz.: *Semantyka przestrzenna polskich przymków prefigowanych na tle rosyjskim*. Opole 1999.

Lachur Cz.: *Zarys językoznawstwa ogólnego*. Opole 2004.

Лекант П. А.: *Синтаксис простого предложения в современном русском языке*. Москва 1974.

Лекант П. А.: *Типы и формы сказуемого в современном русском языке*. Москва 1976.

Лекант П. А.: *Что же такое подлежащее?* В: *Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н. К. Оннпенко. Москва 2002.

Lesz-Duk M.: *Wtórne przyimki lokatywne w języku polskim*. „Poradnik językowy” 1993, nr 7 (506).

Lewicki A. M.: *Zdania wyrażające czynności i stany ludzkie bezosobiście (Klasyfikacja semantyczna)*. „Prace Filologiczne” 1964, XVIII, cz. 3.

Lubocha-Kruglik J.: *Rosyjskie zdania egzystencjalne w konfrontacji z polskimi*. Katowice 2001.

Lubocha-Kruglik J.: *О предложениях зрительного восприятия в русском и польском языках*. В: *Лингвистика и литературоведение в университете: материалы научной конференции, посвященной 80-летию Белорусского государственного педагогического университета им. М. Танка, Минск, 14-15 ноября 2002 года*. Минск 2002.

Lubocha-Kruglik J.: *Czym to pachnie?, czyli o typach zdań percepcyjnych w polskim i rosyjskim przekładzie powieści Patricka Suskinda „Pachnidło”*. W: *Gramatyka a tekst*. Red. H. Fontański, J. Lubocha-Kruglik - -w druku.

Лучик М.: *Фигура перцептора в структуре отрицательных предложений русского и польского языков*. В: *X Международная научно-методическая конференция из цикла „Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка.” 15-16 мая 2003г.* Варшава 2003.

Люкшин Ю.: *Предложение как форма проявления бытия субъекта*. „Slavia Orientalis” 1984, nr 33 (3-4).

Lyons J.: *Semantyka. T 1*. Warszawa 1984.

Lyons J.: *Semantyka. T 2*. Warszawa 1989.

Mała encyklopedia logiki. Red. W. Marciszewski. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1988.

Маргарян А. А.: *Коммуникативная функция и структура высказывания (на материале современного немецкого языка)*. Ташкент 1988.

Мигирин В. Н.: *Категория состояния или бессубъектные прилагательные?* В: *Исследования по современному русскому языку. Сборник статей, посвященный памяти проф. Е. М. Галкиной-Федорук*. Ред. Т. П. Ломтев, А. А. Камынина. Москва 1970.

Микаэлян И.: *Русский предлог у и его аналоги во французском языке: к проблеме генезиса поссесивного отношения*. В кн.: *Русский язык. Пересекая границы*. Ред. М. Гиро-Вебер, И. Б. Шатуновский. Дубна 2001.

Мухин А. М.: *Структура предложений и их модели*. Ленинград 1968.

Mocarz M.: *Transformacje leksykalne w przekładzie wyrazów kategorii stanu*. W: *Konfrontacja języków słowiańskich na poziomie leksyki, słowotwórstwa i składni*. Red. P. Czerwiński, M. Borek. Katowice 2001.

Иикнтина С. Е.: *Семантика термина „подлежащее” в отечественных и европейских словарях лингвистических терминов. (К вопросу о тезаурусном способе описания терминологии)*. „Серия литературы и языка” 1979, Т. 38, пр 4.

Одинцов Е. В.: *К вопросу о системных отношениях безличных и номинативных предложений в русском языке*. В: *Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н. К. Онипенко. Москва 2002.

Онипенко Н. К.: *Синтаксическое поле русского предложения и модель субъектной перспективы текста*. В: *Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н. К. Онипенко. Москва 2002.

Paduczewa J.: *Presupozycja a inne typy informacji zdaniowej nie wyrażonej explicite*. „Przegląd Humanistyczny” 1987, nr 6.

Падучева Е. В.: *Фазовые глаголы и семантика их начинательности*. „Известия АН. Серия литературы и языка” 2001, Т. 60, nr 4.

Polański K.: *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa 1970.

Полнская М. С.: *Порядок слов «объект – субъект – глагол»*. „Вопросы языкознания” 1989, nr 2.

Попова И. А.: *О „двусоставности” номинативных предложений*. В: *Исследования по современному русскому языку. Сборник статей, посвященный памяти проф. Е. М. Галкиной-Федорук*. Ред. Т. П. Ломтев, А. А. Камынина Москва 1970.

Problemy składni polskiej. Studia, dyskusje, polemiki z lat 1945-1970. Red. A. M. Lewicki. Kraków 1971.

Пупынин Ю. А.: *Безличный предикат и субъектно-объектные отношения в русском языке*. „Вопросы языкознания” 1992, пр 1.

Samukowicz-Rosowska O.: *Именная локативная группа и локативная конструкция как основной выразитель пространственных отношений в современном русском языке*. „Slavia” 1990, 59 (4).

Седельников Е. А.: *О грамматических категориях простого предложения в современном русском языке*. В: *Исследования по современному русскому языку. Сборник статей, посвященный памяти проф. Е. М. Галкиной-Федорук*. Ред. Т. П. Ломтев, А. А. Камынина Москва 1970.

Селиверстова О. Н.: *Значение предлогов и некоторые общие вопросы семантики*. В кн.: *Русский язык. Пересекая границы*. Ред. М. Гиро-Вебер, И. Б. Шатуновский. Дубна 2001.

Селиверстова О. Н.: *Взаимодействие лексической и синтаксической семантики в значении предлогов (на материале предлога на)*. В: *Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н. К. Онипенко. Москва 2002.

Семантические типы предикатов. Ред. О. Н. Селиверстова. Москва 1982.

Сидоров В. Н., Ильинская И. С.: *К вопросу о выражении субъекта и объекта действия в современном русском литературном языке*. „Известия АН. Отделение литературы и языка” 1949, Т. 8, вып. 4.

Современный русский язык. Ред. В. А. Белошапкова. Москва 1981.

Современный русский язык. Ред. Д. Э. Розенталь. Москва 1984.

Степанов Ю. С.: *Иерархия имен и ранги субъектов*. „Известия АН. Серия литературы и языка” 1979, Т. 38, № 4.

Степанов Ю. С.: *Имена. Предикаты, Предложения. Семиологическая грамматика*. Москва 1981.

Шелякин М. А.: *Знаковые функции умолчания синтаксисом в простых предложениях русского языка*. В: *Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста*. Ред. Н. К. Онипенко. Москва 2002.

Szober S.: *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa 1957.

Szupryczyńska M.: *Jeszcze o tzw. „predykatach przysłówkowych”*. „Polonica” T. XVII. Kraków 1995.

- Теория Функциональной Грамматики: Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность\неопределенность.* Ред. А. В. Бондарко. Санкт-Петербург 1992.
- Теория Функциональной Грамматики: Локативность. Бытийность. Посесивность. Обусловленность.* Ред. А. В. Бондарко. Санкт-Петербург 1996.
- Terminińska K.: *Percepcja i przestrzeń. Typy wypowiedzeń. W: Czas i przestrzeń w języku.* Red. R. Laskowski. Katowice 1986.
- Уфимцева А. А.: *Лексическая номинация (первичная нейтральная).* В: *Языковая номинация: Виды наименований.* Ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. Москва 1977.
- Vanhala-Aniszewski M.: *Локатив в функции субъекта пассивных конструкций в русском языке.* „Studia Slavica Finladensia” 1984, №1.
- Вардуть И. Ф.: *Основы описательной лингвистики (Синтаксис и супрасинтаксис).* Москва 1977
- Вечорек Д.: *Несогласованные асимметричные русские предложения в сопоставлении с польскими.* Wrocław 1982
- Wierzbicka A.: *Czy istnieją zdania bezpodmiotowe?* „Język polski” 1966, XLIV.
- Виноградов В. В.: *Русский язык.* Москва 1986.
- Wolińska O.: *Konstrukcje bezmianownikowe we współczesnej polszczyźnie.* Katowice 1978.
- Вольф Е. М.: *Функциональная семантика оценки.* Москва 1985.
- Вопросы синтаксиса современного русского языка.* Ред. В. В. Виноградов. Москва 1950.
- Воронина Д. Д.: *О функции и значении семантического субъекта в строе русского предложения.* Москва 1970.
- Wójcik T.: *Gramatyka języka rosyjskiego. Studium kontrastywne.* Warszawa 1973.
- Вардуть И. Ф.: *Основы описательной лингвистики (Синтаксис и супрасинтаксис).* Москва 1977.
- Всеволодова М. В., Владимирский Е. Ю.: *Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке.* Москва 1982.

Всеволодова М. В., Шуфень Г.: *Классы моделей русского простого предложения и их типовых значений. Модели русских предложений со статальными предикатами и их речевые реализации (в зеркале китайского языка)*. Москва 1999.

Змарзер В.: *К вопросу о семантической структуре предложения (в связи с монографией Г. А. Золотовой «Коммуникативные аспекты русского синтаксиса»)*. „Slavia Orientalis” 1984, nr 33 (3-4).

Золотова Г. А.: *Очерк функционального синтаксиса русского языка*. Москва: 1973.

Золотова Г. А.: *К вопросу об объекте синтаксических исследований*. „Известия АН СССР. Серия Литературы и Языка” 1979, Т.38, nr 1.

Золотова Г. А.: *О субъекте предложения в современном русском языке*. „Филологические Науки” 1981, nr 1 (121).

Золотова Г. А.: *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва: 1982.

Золотова Г. А.: *Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса*. Москва 1988.

Золотова Г. А.: *Об основаниях классификации предложений*. „Русский язык за рубежом” 1989, nr 5.

Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю.: *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва 1998.

Золотова Г. А.: *О главных членах предложения: дискуссионные вопросы*. В: *Функциональные и семантические характеристики текста, высказывания, слова*. Ред. М. Л. Ремнева, Е. В. Клобукова. Москва 2000.

Żeberek T.: *Funkcjonowanie przyimków i wyrażeń przyimkowych w tekście rosyjskim i polskim*. Kraków 1994.

WYKAZ CYTOWANYCH ŹRÓDEŁ:

С. Антонов: *Повести и рассказы*. Москва 1976.

S. Antonow: *Pierwsza posada. Opowiadania*. Tłum. S. Niewiadomski. Warszawa 1954.

В. Я. Брюсов: *Избранная проза*. Москва 1989.

W. Briusow: *Rea Silvia i inne opowiadania*. Tłum. R. Śliwowski. Warszawa 1976.

И. А. Бунин: *Антоновские яблоки. Повести. Рассказы*. Тула 1981.

И. А. Бунин: *Последнее свидание. Избранное*. Мииск 1978.

И. А. Бунин: *Рассказы*. Москва 1976.

И. А. Бунин: *Повести и рассказы*. Москва 1982.

I. Bunin: *Czara życia i inne opowiadania*. Tłum. E. Dmowska. Warszawa 1957.

I. Bunin: *Gramatyka miłości i inne opowiadania*. Tłum. I. Bajkowska, S. Pollak, W. Rogowicz. Warszawa 1972.

I. Bunin: *Ciemne aleje i inne opowiadania*. Tłum. I. Bajkowska. Warszawa 1980.

I. Bunin: *Róża Jerycha: opowiadania i szkice*. Tłum. M. Leśniewska. Kraków 1976.

А. П. Чехов: *Избранные произведения в трёх томах*. Москва 1971.

А. П. Чехов: *Дом с мезонином*. Москва 1974.

А. П. Чехов: *Мужики*. Ленинград 1973.

А. П. Чехов: *Избранные рассказы*. Москва 1972.

А. П. Чехов: *Повести и рассказы*. Москва 1979.

A. Czechow: *Opowiadania i opowieści. Wybór*. Tłum. I. Bajkowska. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1989.

A. Czechow: *Moje życie i inne opowiadania*. Tłum. I. Bajkowska. Warszawa 1979.

A. Czechow: *Opowiadania wybrane*. Tłum. I. Bajkowska. Kraków 1979.

И. Эренбург: *Бубновый валет и Кю* Рассказы. Москва-Ленинград 1925.

I. Erenburg: *W różowym domku*. Tłum. P. Fast. Katowice 1992.

Р. Фраерман: *Повести и рассказы*. Москва 1976.

R. Fraerman: *Nikiczen i inne opowiadania*. Tłum. J. Brodzki. Warszawa 1950.

А. Гайдар: *Чук и Гек*. Москва 1973.

А. Гайдар: *Тимур и его команда*. Москва 1975.

- A. Гайдар: *Избранное*. Москва 1980.
- A. Грин: *Алые паруса. Новеллы*. Москва 1979.
- A. Grin: *Szkarłatne żagle. Opowiadania fantastyczne*. Tłum. A. Bogdański. Warszawa 1986
- A. И. Куприн: *Собрание сочинений в пяти томах*. Москва 1982.
- A. Kuprin: *Sulamitka i inne opowiadania*. Wybór: J. Stankiewicz. Warszawa 1989.
- A. Kuprin: *Utwory wybrane. T1*. Tłum. Z. Fedecki. Kraków 1950.
- К. Паустовский: *Золотая роза. Повести, рассказы*. Москва 1983.
- К. Паустовский: *Чёрное море. Повесть, рассказы, воспоминания*. Симферополь 1986.
- К. Паустовский: *Ильинский омут*. Москва 1984.
- K. Paustowski: *Bieg czasu. Opowiadania*. Tłum. N. Drucka, St. Flukowski, I. Jędrzejewicz. Warszawa 1973.
- A. Серафимович: *Красный праздник. Рассказы*. Москва 1987.
- A. Serafimowicz: *Opowiadania*. Tłum. Z. Petersowa. Warszawa 1950.
- В. Шаламов: *Воскресение лиственницы. Рассказы*. Москва 1989.
- W. Szalamow: *Opowiadania kołymskie (I-II)*. Tłum. J. Baczyński. Gdańsk 1991.
- A. Толстой: *Собрание сочинений в 10 томах. Т 1-2*. Москва 1958-1961.
- A. Tołstoj: *Błękitne miasta i inne opowiadania*. Tłum. J. Brodzki. Warszawa 1964.
- A. Tołstoj: *Podcięte skrzydła. Opowiadania*. Tłum. A. Sarachanowa. Warszawa 1985.
- Л. Н. Толстой: *Собрание сочинений в 22 томах*. Москва 1983.
- L. Tołstoj: *Dzieła. Wyd. w czternastu tomach*. Red. P. Hertz, tłumaczenie zbiorowe. Warszawa 1956.

WYKAZ STOSOWANYCH SKRÓTÓW:

MSJP – *Mały słownik języka polskiego*. Red. S. Skorupko, H. Anderska, Z. Łempicka. Warszawa 1989.

Ожег. – Ожегов С. И., Шведова Н. Ю.: *Толковый словарь русского языка*. Москва 2003.

SJP – *Słownik języka polskiego. T 1-3*. Red. M. Szymczak. Warszawa 1992.

СРЯ – *Словарь русского языка в четырёх томах*. Ред. А. П. Евгенева. Москва 1981-1984.

РЕЗЮМЕ

Статальные предложения с локативным субъектом в русском и польском языках

Настоящая работа посвящена анализу предложений о состоянии места, которые широко распространены в современном русском языке. Представленный языковой материал взят из российских текстов репродуктивного регистра речи и их переводов на польский язык. Для полного анализа избранной модели мы пользовались достижениями современной лингвистики, прежде всего основными идеями концепции Галины Александровны Золотовой.

Для того, чтобы лучше показать отдельные компоненты предложений о состоянии места, работа подразделяется на вступительную часть, пять глав и заключение.

Во введении приближаются научные достижения Галины Золотовой, которая неразрывно связана с Виктором Виноградовым. Была его ученицей с университетских лет, под его руководством написала кандидатскую диссертацию. Принадлежит к тому числу немногих современных лингвистов, которые создали свое направление в науке о языке. Ее коммуникативная грамматика ставит в центре исследования говорящую личность и соединяет все значимые единицы языка.

Основные идеи Золотовой, которыми мы пользуемся в ходе анализа предложений о состоянии места, это:

1. идея двусоставности предложения как коммуникативной единицы языка;
2. идея изосемичности и нензосемичности;
3. идея синтаксического поля предложения, которая «собирает» вокруг одного типового значения и его изосемического представления все структурно-семантические модификации, синонимические варианты и неполные контекстуальные реализации.

С Золотовой связано также понятие *коммуникативного регистра речи*. Она выделяет пять таких регистров: репродуктивный, информативный, генеритивный, волюнтивный и реактивный.

Глава первая посвящена способам выражения локативного субъекта. Проведенный анализ позволяет вывести, что основным средством выражения пространственных отношений в русском и польском языках являются локативные наречия а также предложно-падежные формы имени существительного. Характерно для обоих языков тоже «отсутствие субъекта», что даёт возможность говорить об эллипсисе.

Во второй главе производился анализ модели ‘локативный субъект и его состояние’. Предметом исследований являются предложения с локативным субъектом, описывающие физическое пространство. Конструкции, выступающие в текстах репродуктивного регистра речи мы выделили с учетом их структуры и семантики и сгруппировали в двух основных моделях. Первая из них выступает в двух вариантах – изосемическим и неизосемическим.

Глава третья является попыткой классификации предикатов, которые выступают в предложениях, описывающих состояние места. Мы их подразделили на три группы, принимая во внимание:

- их структуру – в этой группе выделяется пять типов предикатов,
- способ описания состояния места – анализируются предикаты, описывающие состояние данного места непосредственно или через состояние перцептора,
- характер восприятия описываемых состояний органами чувств – здесь рассматриваются перцептивные и оценивающие.

Во главе четвертой исследовались виды пресуппозиций, так как проблема пресуппозиций в последнее время очень актуальна. Она занимает важное место в лингвистике.

Глава пятая содержит короткую характеристику других, характерных для данного исследования и подхода, предложений с локативным субъектом.

Такая структура работы вытекает именно из того, что целью предстоящего анализа являлось описать модель 'локативный субъект и его состояние', показать отдельные компоненты этих предложений и их функции.

Конечно, что настоящее исследование не становится окончательным словом в данной области, однако, является важной попыткой и шагом на пути анализа предложений с применением теории Г.А.Золотовой.

SUMMARY

Statual sentences related to the state of place in Russian and Polish

The thesis is an attempt to describe sentences related to the state of place, frequently occurring in contemporary Russian. The analysed linguistic material was taken from Russian texts representing the reproductive speech register and their Polish translations.

In the process of the analysis of the chosen model contemporary linguistic theories were applied, in particular the basic ideas of Galina Aleksandrovna Zolotova's theory. To obtain a better insight into specific elements of clauses related to the state of place, the thesis has been divided into: an introduction, five chapters and the summary.

The introduction is devoted to Galina Zolotova. She has always been associated with another outstanding Russian philologist-Viktor Vinogradov. She was his student and later she wrote her PhD thesis under his supervision. G. A. Zolotova is one of the few contemporary linguists, who created a new direction in linguistics. According to her communicational grammar a speaker holds the central position and combines all meaningful units of a language.

Main assumptions of Zolotova's theory, referred to in the description of clauses referring to the state of place in my thesis place are as follows:

1. concept of the two-component sentences as a communication unit of the language;
2. concept of isosemism – non-isosemism;
3. concept of syntactic field of a sentence which combines not only the typical meaning and its isosemic expression, but also all structurally-semiotic modifications, synonymous and unfinished contextual realizations. Syntactic field of a sentence consists of the centre and the periphery.

Zolotova is also connected with the notion of the speech registers. She distinguishes five following registers: reproductive, informative, generative, voluntary and reactive.

Chapter one is devoted to expression methods of a locative subject and defines the *subject*.

In locus sentences the subject cannot be identified with the speaker as it refers to the place in the objective world. In Russian, if the locative subject is present on the surface of a sentence, it is expressed through a locative syntactem or an adverb and holds the initial position in the sentence with a neutral word order.

The research shows that the basic means of describing spatial relations, both in Russian and Polish, are locative adverbs and preposition-case forms of a noun. It is also common to „pass over the subject” in both languages, which makes using the ellipse possible.

Chapter two presents the model *the locative subject and its state*. Here, my research is focused on the clauses with the locative subject referring to the physical space. The clauses present in texts of the reproductive speech register are divided here according to their structure and semantics and grouped in two basic models. The first model has two versions: isosemic and non-isosemic.

Chapter three shows the classification of predicates found in clauses describing the state of place. On the basis of the preliminary analysis, they may be divided into three groups, taking into consideration the following criteria:

1. the structure of predicates,
2. the way they describe the state of place: describing a place directly or through the state of a preceptor, both types are analysed,
3. the way of reception of given states through senses of a preceptor, in this group predicates of perception and evaluation, among other, are to be found.

Chapter four is devoted to various types of presupposition in the discussed model, because the problem of presupposition are of particular interest recently and play a crucial role in linguistics.

Chapter 5 provides characteristics of other models of clauses with a locative subject, which have not been discussed in previous units.

That the purpose was the description of the model of the locative subject and its state, presentation of the specific elements of the sentences and their functions, which influenced the structure of the thesis.